

MAGYARORSZÁG NÉPESEDÉSI HELYZETE AZ 1960-AS ÉVEKBEN (IV.)

DR. KLINGER ANDRÁS

A cikk korábbi részeiben (lásd a *Statistikai Szemle* 1969. évi 11. és 12. számában az 1067–1096., illetve az 1171–1188., valamint az 1970. évi 3. számban a 227–252. oldalakon) a termékenység általános alakulásával és több jellemző vonásával, valamint – részletesebben – a koraszülések arányának alakulásával, illetve a koraszüléseket befolyásoló körülményekkel foglalkoztunk. Az alábbiakban az 1960-as évek népesedési helyzetének elemzését folytatva a halandóság alakulását kívánjuk bemutatni.

II. A HALANDÓSÁG ALAKULÁSA

A halandóságnak az 1960-as években történt alakulását csak akkor elemezhetjük megfelelően, ha előbb egy pillantást vetünk arra, hogyan alakult a múltban az ország halandósága.

Az első világháborút megelőzően halálozási viszonyai tekintetében Magyarország volt a legkedvezőtlenebb helyzetben egész Európában. A múlt század 70-es évei végén és a 80-as évek elején tapasztalt 35–39 ezrelékes nyers halálozási arányszám ugyan a XX. század elejére 25 ezrelékre csökkent, de a század első évtizedeiben az ezer lakosra jutó meghaltak száma még mindig 22–24 között mozgott, ami egyike volt abban az időszakban a legmagasabbaknak.

Az első világháborút követően – elsősorban a fellépett influenzajárvány hatására – a halandóság szintje továbbra is magas maradt, számottevő javulás csupán 1925 után volt tapasztalható. Az 1920-as évek elején mért 20–21 ezrelékkal szemben 1925–1929 között ezer lakosra már csak 17–18 meghalt jutott, 1930-ra pedig az arányszám 16 ezrelékre javult. A második világháború előtti legkedvezőbb értéket 1941-ben mérték: akkor ezer lakosra 13,2 meghalt jutott. E jelentős csökkenés ellenére Magyarországnak a két világháború közötti időszakban kialakult halandósága az európai országok sorában még mindig a közepesnél valamivel rosszabb helyet biztosított. Megjegyzendő azonban, hogy az igen magas szintről induló halandóság csökkenése nálunk egyike volt a leggyorsabbaknak Európában.

A második világháború nem annyira a katonahalottak nagy számával, hanem nagyarányú polgári halálozásával befolyásolta a halálozási viszonyainkat. Becslésekkel kiegészített adatok szerint – túlnyomórészt 1944-ben, kisebb mértékben 1945-ben – az ország jelenlegi területének lakosságából mintegy 420 000-en pusztultak el a háború következtében. Közülük mintegy 135 000 fő volt a katonahalott, kb. 240 000 a deportálások, 45 000 a bombázások és harcok polgári áldozata.

A halandóság szintje 1946–1947-ben is magas volt (15–13‰), ezt követően – 1954-ig – a nyers halálozási arányszám 11 és 11,7 ezrelék közötti szinten állandósult. Az 1950-es évek második felében a halálozás jelentősen csökkent; ebben az időszakban átlagosan 10,3 meghalt jutott ezer lakosra.

A meghaltak számának általános alakulása az 1960-as években

Az előzőekben ismertetett általános tendencia – a nyers halálozási arányszámok fokozatos csökkenése – az 1960-as évek első felében is tovább folytatódott. Az 1961–1965. évek átlagában mért 10,2 ezrelékes halálozási arányszám egy árnyalattal még alatta volt az előző öt évben tapasztaltnak (10,3‰). Ekkor mérték az eddigi legalacsonyabb magyar halálozási arányszámot is: 1961-ben ugyanis ezer lakosra 9,6 meghalt jutott.

Az évtized második felében az addig – a háborús évek kivételével – minden ötéves időszakban tapasztalt javuló tendencia megváltozott: 1966–1969. évek átlagában már 10,8 ezreléket tett ki a halálozási arányszám, ami a két előző időszakhoz képest 5–6 százalékos növekedést jelent. Különösen szembetűnő a meghaltak magas aránya az elmúlt két évben: 1968-ban és 1969-ben ezer lakosra 11,2 illetve 11,3 meghalt jutott.¹⁶

46. tábla

*A halálozások száma és aránya**

Év	A meghaltak	
	száma	aránya (ezer lakosra)
1876	178 610	34,9
1901	166 662	24,2
1911	184 009	24,1
1921	170 059	21,2
1931	144 968	16,6
1938	130 628	14,2
1941	123 349	13,2
1949	105 718	11,4
1960	101 525	10,2
1961	96 410	9,6
1962	108 273	10,8
1963	99 871	9,9
1964	100 830	10,0
1965	108 119	10,7
1966	101 943	10,0
1967	109 530	10,7
1968	115 354	11,2
1969	116 659	11,3

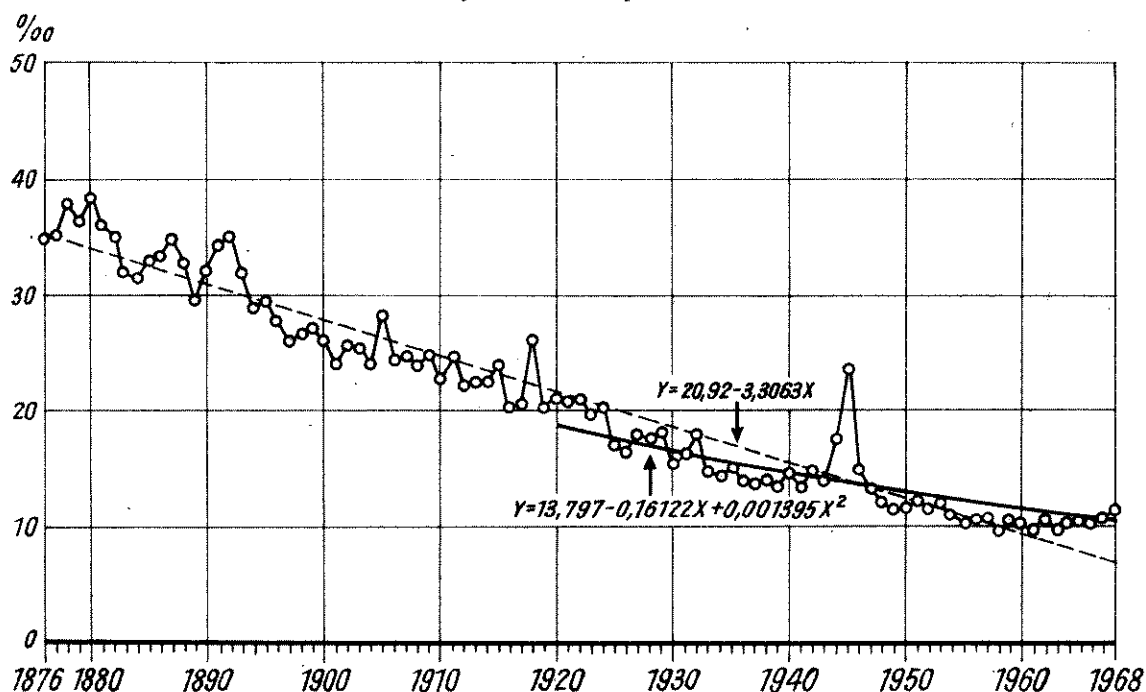
*Valamennyi adat az ország jelenlegi területére vonatkozik.

Ha az utolsó évtized halandóságát beleillesztjük a magyar halálozási arányszámok – 1876-tól felállított – hosszú trendjébe, akkor azt látjuk, hogy 1959-től kezdődően a meghaltak aránya felette van a kiszámított értéknek. Ha e trendvonalat csupán az első világháború utáni időszaktól – 1920-tól – rajzoljuk meg, a legutóbbi két év értékei akkor is felette helyezkednek el. (Lásd a 9. ábrát.)

¹⁶Az 1970. év első feléről rendelkezésre álló adatok hasonlóan magas halandóságra utalnak. Az ezer lakosra jutó meghaltak száma 1970. január–júniusban 1 százalékkal magasabb volt az előző év azonos időszakában mért arányszámnál, bár az is magasnak volt tekinthető.

A vizsgált időszak halandóságának évenkénti alakulása korántsem mutat egyértelmű képet. 1967-ig az évenkénti halálozásban ismétlődő ingadozást tapasztalhattunk. Az alacsonyabb halálozási arányszámot mutató egyik év után mindig egy magasabb halandóságú év következett. Csak 1963 és 1964 számít kivételnek e tekintetben, e két évben ugyanis egyaránt alacsony volt a halandóság. A legnagyobb ingadozás 1961-ről 1962-re következett be, amikor 13 százalékkal nőtt a halandóság; 1964-ről 1965-re, illetve 1966-ról 1967-re 7 százalékos volt a növekedés, ugyanilyen arányú volt természetesen a visszaesés 1965-ről 1966-ra is.

9. ábra. A halálozási arányszámok alakulása
(ezer lakosra)

Új – az eddiginél kedvezőtlenebb jelenséget – 1967-től kezdődően tapasztalhattunk. Azóta ugyanis minden évben magas a halandóság és megszűnt az az eddigi tapasztalat ismétlődése, hogy magas halandóságot alacsony követett. Három éven keresztül – sőt, ha 1970-ben az eddigi tendencia folytatódik, négy éven át – viszonylag igen magas szinten stabilizálódott halandóságunk.

A magyar halandóság új magas szintjét sok tényező magyarázza. Ezek közül legkézenfekvőbb megváltozott népességi korösszetételünk, amelynek hatására a következőkben részletesen kitérünk. Itt a legutóbbi évek halandósága fejlődésének egy másik vonatkozását kívánjuk kiemelni. Már az 1920-as évek eleje óta egy-egy év halandóságának szintjét szinte egyértelműen az határozza meg, hogy jelentkezik-e a téli megnövekedett halandóság, amit általában az influenzajárványok és az azzal kapcsolatos többlethalandóság okoz vagy sem. Amely években a tél végén – tavasz elején influenzajárvány volt és növekedett a halandóság, azokban az években az egész év halálozási viszonyai is rosszak voltak. Ez azonban sokszor nem járt a halálozások abszolút számának növekedésével. A magas halandóságú évet – amit főleg az öregek esetleg előbbre jött többlethalálása jellemzett – ugyanis mindig egy-két-három alacsonyabb halandóságú év követte, amikor az előző években meghalt öregek számának kiesésével kevesebb volt a meghaltak száma. E magas halandóságú évek ugyan nem követték egymást periodikusan de általában két-három évenként találkozhattunk velük. Így 1920 és 1941 között 10 ilyen kiugró téli halálozást találunk (egyszer januárban, hatszor februárban, háromszor márciusban), és mindegyikükben az évi halálozási érték is magasnak tekinthető (1920, 1922, 1924, 1927, 1929, 1932, 1933, 1935, 1939, 1941).

Lényegében hasonló maradt a halálozások időszakossága a második világháború után. Kihagyva a háborús éveket – amikor az ingadozást más jellegű okok idézték elő – 1949 és 1965 között 8 kiugró értéket mutató téli csúcsot találunk (ötöt márciusban, egyet-egyét januárban, februárban, áprilisban), és ugyanezen években (1949, 1952, 1953, 1954, 1959, 1960, 1962, 1965) volt az évi összhalandóság viszonylag a legmagasabb. Az évek felsorolásából látszik, hogy a periodikusság kevésbé volt tapasztalható, 1952–1954 között például három „influenzás” év esett egymás mellé, sőt 1954 januárjában volt tapasztalható az 1932 óta mért legmagasabb halandóság: 21,8 ezrelék. Mindenesetre azonban 1966-ig megfigyelhető a halandóság le- és felfelé ingadozása.

1967 óta minden évben jelentkezik a tél végi-tavaszi eleji magasabb halandóság, és ez a jelenség azóta évről évre magas szinten tartja halandóságunkat. E négy év mindegyikében e csúcsok közel 30 százalékkal magasabb halálozási arányt eredményeztek, mint az évi átlagok (1967. február: 13,8, 1968. március: 14,4, 1969. április: 14,8, 1970. február: 14,6 ezrelék).

47. tábla

A halálozások arányának alakulása havonta
(ezer lakosra)

Hónap	1960.	1961.	1962.	1963.	1964.	1965.	1966.	1967.	1968.	1969.	1970.
	évben										
Január . . .	11,6	11,0	11,4	11,7	11,7	10,9	11,7	12,3	11,9	12,6	12,6
Február . . .	12,8	11,0	13,2	11,7	11,0	11,4	10,8	13,8	14,2	12,1	14,6
Március . . .	15,1	10,3	16,8	11,5	10,9	15,2	10,3	12,0	14,4	13,1	13,8
Április . . .	10,7	10,2	12,0	10,8	10,5	11,3	10,8	11,2	11,6	14,8	12,1
Május . . .	10,2	9,7	10,4	9,8	10,8	10,7	9,9	10,7	10,9	11,5	11,5
Június . . .	9,1	9,3	9,7	9,2	9,7	10,1	9,7	10,3	10,2	10,6	11,2
Július . . .	8,5	8,2	9,0	8,8	8,9	8,8	8,8	9,2	9,9	10,0	.
Augusztus . . .	8,1	8,4	8,4	8,1	8,1	8,6	8,6	8,6	9,2	8,9	.
Szeptember . . .	7,9	8,0	8,5	8,3	8,3	8,4	8,9	8,9	9,0	9,4	.
Október . . .	8,9	9,1	9,3	9,2	9,3	9,4	9,1	9,7	10,6	10,6	.
November . . .	9,3	9,8	9,7	9,5	9,7	10,9	10,3	10,3	10,9	10,7	.
December . . .	10,0	10,5	10,9	10,5	10,5	12,1	11,3	11,6	12,2	11,7	.
Összesen	10,2	9,6	10,8	9,9	10,0	10,7	10,0	10,7	11,2	11,3	.

A nyers halálozási arányszámban bekövetkezett általános növekedés – mint már az előbb is utaltunk rá – a népesség kormegoszlásában bekövetkezett változások eredménye. 1968 végén az ország népességéből 1 719 000 fő volt 60 éves és idősebb, ami közel 350 000-rel, egynegyedével több, mint 1960 elején volt. Az öregek aránya az évtized folyamán 13,8 százalékról 16,7 százalékra nőtt és ez az emelkedés még számottevőbb, ha figyelembe vesszük, hogy a XX. század elején még a lakosságnak csupán 7, 1910-ben 8 és a második világháború előtt is kevesebb mint 11 százaléka volt 60 éves és idősebb. E tények erősen befolyásolják a meghaltak számának, illetve össznépességhez viszonyított nyers halálozási arányszámnak az alakulását, elsősorban azért, mert a legutóbbi időszakban a meghaltak zöme az öregkorúak közül kerül ki. Emiatt a nyers halálozási arányszámoknál a valóságot sokkal jobban tükrözik az ún. standardizált halálozási arányszámok, amelyek változatlan kormegoszlást feltételezve hasonlítják össze a különböző időszakok vagy népességcsoportok halandóságát, és ily módon a kiszámított különbségek a halandóság tényleges differenciáit mutatják.

A fentiek figyelembevételével Magyarország 1968. évi halandósága – a kiszámított 11,2 ezrelékkal szemben – csupán 6,5 ezrelék lenne, ha kormegoszlásunk azonos lenne jelenleg az 1910. évvel. Eszerint 1911 óta a halandóság „tényleges” csökkenése a nyers arányszámoknál mért 54 százalékos javulással szemben 73 százalékos. Ha ugyanezt az 1960-as évek halálozásának alakulására vonatkozóan vizsgáljuk és a standardizálást az 1960. évi kormegoszlásra vonatkozóan végezzük el, azt tapasztaljuk, hogy a nyers arányszámoknál mért 10 százalékos emelkedéssel szemben a standard arányszámoknál 1960 és 1968 között 4 százalékos csökkenés mutatkozik. Ez azonban szintén igen kis mértékű, ha figyelembe vesszük, hogy 1948–1949 és 1960 között a standard arányszámokban a csökkenés 19 százalékos volt (évi átlagban közel 2 százalékos). Emellett azt is meg kell jegyezni, hogy az 1960-as évek folyamán a standard arányszámokban is növekedés tapasztalható: 1960 és 1962 kiugróbb standard arányával szemben a többi évben jóval kedvezőbb halálozási gyakoriságot mérhetünk. Az azonos – 1960. évi kormegoszlásra – standardizált mutató 1968-ban (és 1969-ben is) 8 százalékkal volt magasabb, mint az eddigi legkedvezőbb halandóságot mutató 1966. évben, és felülmúlta – az 1963–1965. évek kivételével – valamennyi év „tényleges” halandóságát. Eszerint, jóllehet halandóságunk legutóbbi években tapasztalt növekedése nem olyan nagy arányú, mint amilyenek a nyers halandósági arányszámok mutatják, mégis tényleges rosszabbodás következett be.

48. tábla

A nyers és standardizált halálozási arányszámok alakulása

Év	A nyers	Az 1910. év népszámlálás kormegoszlására standardizált	
		Az 1910.	Az 1960.
halálozási arányszám (ezrelék)			
1911	24,1	24,1	.
1938	14,2	14,0	16,1
1948–1949	11,5	10,1	12,4
1960	10,2	7,0	10,1
1961	9,6	6,6	9,4
1962	10,8	7,2	10,4
1963	9,9	6,6	9,4
1964	10,0	6,4	9,3
1965	10,7	6,6	9,7
1966	10,0	6,2	9,0
1967	10,7	6,4	9,4
1968	11,2	6,5	9,7
1969	11,3	6,5	9,7

Halandóságunk további alakulását nehéz megjósolni. Népeiségünk várható további öregedése azonban önmagától növelő tényező. Ha ugyanis a korcsoportonkénti halálozási gyakoriságok a jövőben nem változnak, akkor – a mindenkori kormegoszlást figyelembe véve – 1980-ban a nyers halálozási arányszámunk 12,5, 1990-re 13,1, 2000-re 13,3 ezrelékre fog emelkedni. Ez annyit jelent, ahhoz, hogy a halálozások száma a jelenlegi szinten maradjon, 1980-ig a korcsoportonkénti halandóságot átlagosan 10, 2000-ig pedig 15 százalékkal javítani kellene.

Európai viszonylatban halandóságunk a közepesnél rosszabbnak mondható, így a javulás ellenére helyzetünk az országok rangsorában a második világháború előttihez viszonyítva nem változott.

Ha csupán a nyers halálozási arányszámokat hasonlítjuk össze, akkor is kevés olyan európai ország van, amelynek – 1968. évi – arányszáma jelentősen felülmúlná a magyarországit. Csupán az igen erősen előregedett körmegoszlású Német Demokratikus Köztársaságban, Ausztriában és Belgiumban találunk a magyarországinál szembetűnően magasabb halandóságot (13–14 ezrelék). Hasonló a mienkhez az Egyesült Királyság, Írország, a Német Szövetségi Köztársaság és Franciaország nyers halálozási arányszáma. Jóval kedvezőbb (8 ezrelékes vagy annál alacsonyabb) halálozási arányt találunk Albániában, Hollandiában, a Szovjetunióban és a tengerentúli országok közül Japánban és Kanadában. Az országok rangsora az 1960-as évek során alig változott, talán csak az öregedés miatt magas halandóságú országokban tapasztalhatunk a mienkhez hasonlóan nagyobb arányú emelkedési tendenciát.

49. tábla

A halálozási arány nemzetközi alakulása

Ország	Ezer lakosra jutó halálozás						
	1955	1960	1964	1965	1966	1967	1968
Albánia	15,1	10,4	8,7	9,0	8,6	.	8,0
Ausztria	12,2	12,7	12,3	13,0	12,5	13,0	13,0
Belgium	12,3	12,4	11,7	12,1	12,1	12,2	12,8
Bulgária	9,1	8,1	7,9	8,2	8,3	9,0	8,6
Csehszlovákia	9,6	9,2	9,6	10,0	10,0	10,1	10,1
Dánia*	8,7	9,5	9,9	10,1	10,3	9,9	9,7
Egyesült Királyság	11,7	11,5	11,3	11,5	11,8	11,2	11,8
Finnország	9,3	9,0	9,3	9,6	9,4	9,4	9,6
Franciaország	12,2	11,4	10,8	11,2	10,8	10,9	11,0
Görögország	6,9	7,3	8,2	7,9	7,9	8,3	8,3
Hollandia	7,6	7,7	7,7	8,0	8,1	7,9	8,2
Írország	12,6	11,5	11,4	11,5	12,2	10,8	11,3
Jugoszlávia	11,4	9,9	9,4	8,7	8,1	8,7	8,6
Lengyelország	9,6	7,5	7,6	7,4	7,3	7,8	7,6
Magyarország	10,0	10,2	10,0	10,7	10,0	10,7	11,2
Német Demokratikus Köztársaság**	11,7	13,6	13,3	13,5	13,3	13,2	14,2
Német Szövetségi Köztársaság	11,0	11,4	10,8	11,2	11,3	11,2	11,9
Norvégia	8,5	9,1	9,5	9,5	9,6	9,5	9,7
Olaszország	9,3	9,7	9,6	10,0	9,5	9,7	10,0
Portugália	11,3	10,8	10,6	10,3	10,7	10,1	10,0
Románia	9,7	8,7	8,1	8,6	8,2	9,3	9,6
Spanyolország	9,4	8,8	8,7	8,6	8,6	8,7	8,7
Svájc	10,1	9,7	9,1	9,3	9,3	9,1	9,4
Svédország	9,5	10,0	10,0	10,1	10,0	10,1	10,4
Szovjetunió	8,2	7,1	6,9	7,3	7,3	7,6	7,7
Egyesült Államok	9,3	9,5	9,4	9,4	9,5	9,4	9,6
Japán	7,8	7,6	6,9	7,2	6,8	6,8	.
Kanada	8,2	7,8	7,6	7,6	7,5	7,3	7,4

*A Faeroer szigetek és Grönland nélkül.

**1960-tól Kelet-Berlinnel együtt.

Forrás: Demographic Yearbook, Population and Vital Statistics, Statistical Papers, Series A. Monthly Bulletin of Statistics.

Halandóságunk nemzetközi helyzetét még kedvezőtlenebbnek tüntetik fel a tényleges differenciákat kimutató standard arányszámok. Ha a rendelkezésre álló 1964–1965. évi adatok alapján az akkori magyarországi körmegoszlás alapulvételel számítjuk ki a különböző országok halandóságát, arányszámunk még maga-

sabbnak tűnik. Ekkor ugyanis a 10,7 ezrelékes magyarországi halálozási arányszámot – azon országok közül, amelyekre vonatkozóan korcsoportonkénti halálozási arányszámok rendelkezésre állnak – csupán kettő múlta felül: Finnország (11,8 ezrelék) és Portugália (11 ezrelék). Megjegyzendő, hogy azóta halandóságunk rosszabbodott, e két országé pedig változatlan maradt vagy javult. Az európai országok jelentős részében azonban a magyar kormegoszlásra standardizált halálozási arány csak háromnegyede-negyötöde a magyarországinak: így Norvégiában 7,8, Svédországban, Görögországban 8,0, Hollandiában 8,1 ezrelék.

50. tábla

A nyers és standardizált halálozási arányszámok nemzetközi alakulása nemenként

Ország	Év	Nyers			Standardizált*		
		halálozási arányszám (ezrelék)					
		férfi	nő	összesen	férfi	nő	összesen
Ausztria	1965	14,0	12,1	13,0	11,9	9,2	10,3
Belgium	1964	12,8	10,7	11,7	10,7	8,3	9,5
Bulgária	1965	8,6	7,8	8,2	9,1	8,7	8,9
Csehszlovákia	1964	10,4	8,8	9,6	11,0	8,8	9,8
Dánia	1964	10,8	9,0	9,9	9,2	8,0	8,6
Egyesült Királyság	1965	12,2	10,9	11,5	11,0	8,1	9,4
Finnország	1965	10,4	8,9	9,6	13,6	10,4	11,8
Franciaország	1965	11,7	10,5	11,2	10,7	7,4	8,9
Görögország	1965	8,3	7,5	7,9	8,3	7,7	8,0
Hollandia	1965	8,9	7,1	8,0	8,8	7,3	8,1
Lengyelország	1964	8,1	7,1	7,6	11,1	9,1	10,0
<i>Magyarország</i>	1965	11,3	10,0	10,7	11,3	10,0	10,7
Német Szövetségi Köztársaság	1964	11,9	9,9	10,8	10,8	8,5	9,5
Norvégia	1964	10,1	8,9	9,5	8,3	7,2	7,8
Olaszország	1964	10,3	8,6	9,6	10,0	8,2	9,1
Portugália	1965	11,0	9,6	10,3	12,1	10,0	11,0
Románia	1965	8,8	8,4	8,6	10,6	10,2	10,4
Svájc	1965	10,1	8,9	9,3	10,8	8,1	9,0
Svédország	1965	10,9	9,3	10,1	8,4	7,4	8,0
Ausztrália	1965	9,7	7,8	8,8	11,4	8,4	9,9
Egyesült Államok	1965	10,9	8,0	9,4	11,3	8,2	9,8
Japán	1965	7,8	6,4	7,2	11,3	9,4	10,4
Kanada	1965	8,8	6,4	7,6	10,0	7,6	8,9
Új-Zéland	1965	9,5	7,8	8,7	10,7	8,4	9,6

*Magyarország 1964., illetve 1965. évi évközepe népeességének kormegoszlására standardizálva.

A két nem halandósága

Már hosszú idő óta köztudott a két nem halandóságának eltérése, vagyis az a tény, hogy a férfiak halandósága felülmúlja a nőkéét. E különbségek azonban az idők folyamán növekedtek, és a vizsgált 1960-as években a férfiak többlethalandósága még fokozódott.

A század elején az ezer férfira jutó meghaltak száma még csak 4 százalékkal, 1910-ben már 8 százalékkal haladta meg a nők halandóságát. Ez a különbség az első világháború utáni időszakban fokozódott és 11–12 százalékot tett ki. Feltűnően nagyra vált a különbség a második világháború után: 1948–1949-ben 1000 férfira 18 százalékkal több meghalt jutott, mint ugyanannyi nőre. 1960-ban e kü-

lönbség újra viszonylag alacsonyabb lett (11 százalékos), azóta fokozatos emelkedést mutat: 1961–1962-ben és 1966-ban 12, 1963–1965-ben és 1967-ben 13, 1968-ban 14 százalék. A két nem halandósági eltérését az indokolja, hogy míg 1910 és 1968 között a nők nyers halandósága 55 százalékkal javult, addig a férfiaké csak 52 százalékkal. 1960 és 1968 között a férfiak nyers halandósága 12, a nőké pedig 9 százalékkal nőtt.

51. tábla

Nyers és standardizált halálozási arányszámok nemenként

Év (évek átlaga)	Halálozások száma		Férfiak halandósága a nők halandóságának százalékában
	ezer férfira	ezer nőre	
Nyers arányszámok			
1900–1901*	26,5	25,4	104
1910–1911*	25,0	23,2	108
1920–1921	22,5	20,1	112
1930–1931	16,9	15,2	111
1938	15,1	13,5	112
1941	13,9	12,5	111
1948–1949	12,5	10,6	118
1960	10,7	9,6	111
1965	11,3	10,0	113
1968	12,0	10,5	114
1969	12,2	10,5	116
1968-ban az 1910–1911. évi százalékában	48	45	–
1968-ban az 1960. évi százalékában	112	109	–
Az 1910. évi kormegoszlásra standardizálva			
1910–1911*	25,0	23,2	108
1968	7,8	5,4	144
1968-ban az 1910–1911. évi százalékában	31	23	–
Az 1960. évi kormegoszlásra standardizálva			
1960	10,7	9,6	111
1968	10,9	8,8	124
1968-ban az 1960. évi százalékában	102	92	–
A női kormegoszlásra standardizálva			
1910–1911*	23,7	23,2	102
1938	15,3	13,5	113
1960	12,7	9,6	132
1968	15,0	10,5	143

*Magyarország 1920 előtti területén.

Még nyomatékosabb a férfi halandósági többlet a standard halandóság tükrében. Ha mindkét nem halálozási arányszámait változatlan kormegoszlásra standardizálva számítjuk ki, akkor 1910 és 1968 között – az 1910. évi kormegoszlásra standardizálva – a férfiak halandósága az akkori 31, a nőké pedig 23 százalékára esett vissza. 1960 és 1968 között e standard arányszámok világánál a férfiak halandósága 2 százalékkal nőtt, a nőké pedig 8 százalékkal javult.

A legtisztább képet akkor kapjuk, ha a két nem kormegoszlásának kiküszöbölésére a női kormegoszlásra standardizáljuk a férfiak halandóságát is. E mutatók

tanúsága szerint míg a század elején gyakorlatilag „ténylegesen” is azonos volt a két nem halandósága, addig 1938-ban már 13, 1960-ban pedig 32 százalékos volt a férfi halandósági többlet. E növekedési tendencia az 1960-as évek folyamán fokozódott: a női kormegoszlásra standardizált férfi halálzási arányszám már 15 ezreléket tesz ki, ami 43 százalékkal haladja meg a nőkét. Ez más szóval annyit jelent, ha a férfiak között ugyanilyen nagy számmal lennének öregkorúak¹⁷, mint a kedvezőbb halandóságú nők között, akkor a férfiak halandósága nem 14, hanem 43 százalékkal lenne magasabb.

Halandóság kor szerint

A század elején és első évtizedében a magyarországi halandóságban a legnagyobb súlyt a csecsemő- és gyermekhalálozás képviselte. Az 1900–1901. években 100 meghalt közül 32 volt egy éven aluli és további 22 pedig 1–14 év közötti. Ugyanez az arány még 1920-ban is 29, illetve 15 volt. A második világháború előttre a csecsemőhalálozás súlya 17, a gyermekhalálozásé pedig 6 százalékra esett vissza, és alig volt más a helyzet az 1940-es évek folyamán. 1960-ban már csak a meghaltak alig valamivel több mint 7 százalékát képviselték a csecsemők és kevesebb mint 2 százalékát a gyermekek. Az 1960-as években a csecsemő- és gyermekhalottak súlyának visszaesése tovább tartott: 1969-ben már a meghaltak kevesebb mint 5 százaléka volt csecsemő és 1 százaléka gyermek.

A csecsemő- és gyermekhalottak arányának csökkenésével párhuzamosan egyre növekszik az öregkorúak aránya a meghaltak között. A század elején még a halottaknak alig valamivel több mint egyötöde volt 60 éves és idősebb és az 1910-es években is csak egynegyede, az 1920-as években pedig kevesebb mint 30 százaléka. A második világháború előtti években az öregkorúak halálzási aránya 46–48 százalék volt, és az 1940-es évek végén fordult elő első ízben, hogy a meghaltak fele a 60 évet meghaladta. Azóta ez a tendencia tovább nőtt: 1960-ban a halottak kevesebb mint 70 százaléka, az utóbbi két évben már 76 százaléka volt öregkorú.

A halálzási kormegoszlásában történt jelentős eltolódás csak részben a népesség öregedésének – a születések csökkenésének, illetve éppen a halandóság javulása következtében az öregkorúak növekedésének – az eredménye. Ebbe a jelenségbe az is belejátszik, hogy a halandóság javulása korcsoportonként igen eltérő, vagyis a halandóság csökkenésének aránya a korról párhuzamosan kisebbedik. E megállapítást húzza alá az a tény, hogy addig, amíg 1900 és 1969 között a csecsemőhalandóság az akkori 17, a gyermekhalandóság pedig 3 százalékára esett vissza, addig a 60 évesek és idősebbek halandósága csak 70 százaléka a század elejének. Az öregkorúak között is a korról párhuzamosan csökken a javulás: a 60–64 évesek halandósága 50, a 65–69 éveseké 52, a 70–74 éveseké 63, a 75–79 éveseké 64, a 80–84 éveseké 76, a 85 éveseké és idősebbeké pedig 87 százaléka az 1900. évinek.

Hasonló tendencia tapasztalható az 1960-as évek folyamán. Amíg 1960 és 1969 között a csecsemőhalandóság 29, a gyermekhalandóság pedig 37 százalékkal javult, addig a 60 évesek és idősebbek halandósága csak 1 százalékkal lett alacsonyabb és e korcsoporton belül is a 80–84 éveseknél is – ahol a legjelentősebb a visszaesés – 8 százalékos a javulás és a 65–74 éveseknél nem történt változás.

Mindez arra mutat, hogy halandóságunk javulása elsősorban a csecsemő- és gyermekhalandóság csökkenésével magyarázható és mivel e korcsoportok halan-

¹⁷1969 elején a férfiak 14,9, a nők 18,4 százaléka volt 60 éves és idősebb. E különbség 1960-ban még csak 12,3, illetve 15,2 százalék, 1910-ben 7,8, illetve 8,2 százalék volt.

dósága a jövőben számottevően alig javítható (mert még ha a legalacsonyabb országok szintjére csökkentenénk csecsemőhalandóságunkat, ez sem javítaná többel, mint 2 százalékkal összhalálózásunkat), így csupán az öregkorúak halandóságának javulásával lehet további csökkentést elérni.

52. tábla

A halandóság alakulása főbb korcsoportok szerint

Év (évek átlaga)	0*	1-14	15-39	40-59	60-	Összesen
	éves					
	Százalék					
1900-1901**	31,8	22,0	12,4	12,2	21,6	100,0
1910-1911**	29,3	20,9	12,5	12,4	24,9	100,0
1920-1921	28,6	14,9	15,1	12,5	28,9	100,0
1930-1931	24,0	9,9	14,8	14,2	37,1	100,0
1938	18,3	7,3	12,7	16,2	45,5	100,0
1941	16,6	6,4	12,7	16,5	47,8	100,0
1948-1949	16,7	4,5	10,8	18,0	50,0	100,0
1959-1960	7,3	1,9	5,1	16,4	69,3	100,0
1965	4,8	1,3	4,2	14,8	74,9	100,0
1968	4,8	1,1	4,2	14,1	75,8	100,0
1969	4,7	1,0	4,0	14,3	76,0	100,0
	1000 megfelelő korú lakosra jut halálozás					
1900-1901**	215,1	17,7	8,5	16,6	73,4	26,0
1910-1911**	201,2	15,6	8,0	15,9	73,2	24,1
1920-1921	192,8	11,3	7,8	14,0	68,0	21,3
1930-1931	157,0	6,3	5,6	11,4	61,0	16,1
1938	131,4	4,1	4,4	10,6	62,2	14,2
1941	115,6	3,5	4,1	9,5	58,7	13,2
1948-1949	92,5	2,2	3,2	8,4	49,3	11,5
1959-1960	50,1	0,8	1,4	7,0	51,9	10,3
1965	38,8	0,6	1,3	6,3	51,1	10,7
1968	35,8	0,6	1,3	6,4	51,5	11,2
1969	35,7	0,5	1,2	6,5	51,4	11,3

*Itt és a további táblákban: 1000 élveszülettre számítva.

**Magyarország 1920 előtti területén.

Részletesebben vizsgálva az 1960-as évek korcsoportok szerinti halandóságát a csecsemő- és gyermekhalandóság javulása az egész időszakban egyértelmű folyamatos képet mutat. Az időszak elején a csecsemőhalandóság csökkenése gyorsabb volt, az utóbbi években azonban a csökkenés üteme visszaesett (a két utolsó évben stagnálás tapasztalható). Ezen az alacsony szinten azonban a perinatális halálozás növekvő aránya miatt (amit elsősorban a koraszülötteknek a csecsemőhalálzásban elfoglalt növekvő aránya indokol¹⁸⁾) a további javulás már mind nehezebb feladat. Összességében nézve az egy éven aluliak halandósága az évtized folyamán 29 százalékkal javult, de ennek jelentős része az évtized első felére esett: 1960 és 1964 között a csökkenés 20 százalékos volt, azóta pedig csupán 11 százalékkal lett alacsonyabb.

Az egy-két éves gyermekek halandóságának csökkenése volt a legjelentősebb és a legállandóbb. Jelenleg 55 százalékkal kevesebb egyéves, 43 százalékkal kevesebb kétéves hal meg, mint tíz évvel ezelőtt. Még a 3-4 éves gyermekeknél is fo-

¹⁸Lásd a tanulmány III. részét, a *Statistikai Szemle* 1970. évi 3. számában, különösen a 248. oldalon.

53. tábla

A meghaltak arányának alakulása korcsoportok szerint

Korcsoport (év)	Ezer megfelelő korú lakosra jut halálozás											
	1938	1948- 1949	1959- 1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969
0	131,35	92,54	50,06	44,06	47,92	42,89	39,99	38,84	38,36	36,99	35,75	35,71
1	23,03	8,58	3,91	2,95	4,10	3,24	2,56	2,67	2,23	2,23	2,13	1,75
2	7,19	4,16	1,52	1,22	1,48	1,30	1,16	1,32	0,96	1,06	0,89	0,87
3-4	4,04	2,46	0,77	0,77	0,72	0,69	0,69	0,70	0,65	0,66	0,58	0,59
5-9	2,27	1,42	0,50	0,48	0,46	0,40	0,41	0,42	0,36	0,40	0,40	0,37
10-14	1,93	1,14	0,48	0,49	0,47	0,45	0,33	0,37	0,35	0,37	0,42	0,38
15-19	3,48	2,13	0,90	0,86	0,86	0,89	0,75	0,71	0,71	0,73	0,77	0,73
20-24	5,05	3,30	1,19	1,14	1,10	1,12	1,10	0,97	0,97	1,05	1,03	0,98
25-29	4,44	3,27	1,30	1,19	1,23	1,21	1,18	1,09	1,07	1,11	1,16	1,18
30-34	4,42	3,47	1,63	1,57	1,55	1,54	1,44	1,48	1,35	1,47	1,49	1,51
35-39	5,10	3,92	2,17	2,09	2,18	2,09	2,09	2,05	2,01	1,90	2,14	1,99
40-44	6,59	5,09	3,08	2,75	2,92	2,91	2,74	2,91	2,83	2,96	3,14	3,20
45-49	8,73	6,96	4,63	4,39	4,61	4,66	4,36	4,24	4,03	4,44	4,39	4,76
50-54	12,04	9,65	7,46	6,99	7,30	6,89	6,71	6,83	6,84	6,86	7,16	7,27
55-59	17,47	14,15	12,58	11,34	12,16	11,34	11,10	11,46	10,78	11,05	11,39	11,54
60-64	26,36	21,31	20,10	18,51	19,99	18,88	18,65	18,98	18,00	18,80	19,14	19,34
65-69	42,27	33,23	33,14	29,64	32,44	30,30	30,55	31,39	29,85	31,18	32,33	33,08
70-74	67,59	55,05	54,98	50,56	55,80	50,33	50,59	53,46	48,71	52,04	53,22	54,95
75-79	110,88	90,59	93,07	84,90	96,61	84,87	82,77	90,69	80,91	85,77	88,91	89,36
80-84	173,71	144,25	152,74	141,02	161,94	136,10	138,15	152,11	133,56	144,29	148,47	140,54
85-	271,55	238,39	252,43	227,45	279,22	233,90	236,83	257,28	225,19	233,35	250,54	246,02
Osszesen	14,25	11,49	10,31	9,61	10,76	9,90	9,96	10,65	10,02	10,72	11,25	11,33

lyamatos csökkenést tapasztalhatunk, ezeknél az összhalandóság 23 százalékkal esett vissza, bár itt 1969-ben már kismértékű rosszabbodás mutatkozott. Az 5–9 évesek halandóságának összességében a csökkenés 26 százalékos. A 10–14 éveseknél már emelkedő a tendencia az utóbbi években, itt 1960 és 1969 között már csak 21 százalékos a javulás, 1966 és 1969 között pedig 9 százalékos rosszabbodás tapasztalható.

A produktív (15–59 éves) korúak minden korcsoportjára jellemző, hogy halandóságuk az évtized nagyobb részében javult, majd az utóbbi években emelkedett. 1960 és 1969 között a javulás mértéke a 15–24 éveseknél a legjelentősebb (18%), de ezekben a korcsoportokban is magasabb most a halandóság 1–3 százalékkal, mint volt 1966-ban. 1960-hoz viszonyítva tényleges rosszabbodás mutatkozik a 40–44 éveseknél, de alig van javulás az 50–54 évesek halandóságában is. A minimális halandóságot mutató 1966. évhez viszonyítva a 40–44 évesek halandósága 13, a 30–34 éveseké 12, a 25–29 éveseké pedig 10 százalékkal nőtt. Valamennyi produktív korcsoportban 25 éven felül rosszabbodás tapasztalható.

Az öregkorúak között az évtized folyamán szintén egy ideig valamelyes javulás, majd az évtized végére rosszabbodás következett be minden korcsoportban. Az 1960-as évek eleji helyzethez viszonyítva a javulás egyetlen korcsoportban sem haladja meg a 8 százaléket (80–84 évesek), de többségükben csupán 3–4 százalékos, a 65–74 évesek halandósága pedig nem változott 1960 óta. A minimális halandóságot jelentő évhez képest a 80–84, illetve 60–64 évesek kivételével – akiknél csak 5–7 százalékos a rosszabbodás – minden korcsoportban 9–13 százalékos emelkedést találunk. (Lásd az 53. táblát).

A két nem korcsoportok szerinti halandósága nem alakult párhuzamosan. A csecsemő- és gyermekkorúak halandósága mindkét nemnél egyaránt csökkent (az egy éven aluliaknál a lányoknál mutatkozik nagyobb csökkenés, az 1–14 éveseknél pedig a fiúk halandósága javult kissé nagyobb mértékben). 1960 óta a fiatal produktív korú (15–39 éves) férfiak halandósága változatlan maradt, az ugyanilyen korú nők halandósága egynegyedével javult. Az idősebb produktív korban is van különbség a két nem halandóságának alakulásában, bár jóval kisebb mértékű: a 40–59 éves férfiak halandósága 7, a nőké 13 százalékkal javult. Az öregkorú férfiak halandósága 1960 óta 1 százalékkal romlott, a nőké pedig 2 százalékkal javult. Még szembetűnőbb a különbség a 70–74, illetve 80–84 évesek között, ahol a férfiak halandósága 3 százalékkal nőtt, a nőké pedig 8, illetve 6 százalékkal csökkent. Csupán a legidősebbeknél (a 85 éveseknél és idősebbeknél) nincs különbség a két nem között: itt egységesen változatlan maradt a halandóság. Ha az eddigi halandósági minimumot jelentő értékekhez viszonyítjuk az öregkorúak 1968–1969. évi halandóságát, azt látjuk, hogy a 65–74 éves férfiak halandósága 12, a 80 éves és idősebbeké 14 százalékkal múlja felül azt, és a 75–79 éveseknél is 11, a 60–64 éveseknél pedig 9 százalékos halandósági többlet jelentkezik. A 60–64 éves nőknél ezzel szemben a halandósági többlet csak 3, a 65–74 éveseknél pedig 6 százalékos és csupán a 75 évesnél idősebbeknél találunk náluk is 9–10 százalékos emelkedést a legalacsonyabb értékhez képest.

A férfiak halandósági többlete gyakorlatilag minden korcsoportban jelentkezik. Az 1968–1969. évi adatok szerint csupán a legalacsonyabb gyermekkorban találkozunk azzal, hogy viszonylag több leány hal meg, mint fiú (ez 1968-ban a 2 éveseknél, 1969-ben az 1 éveseknél számottevőbb), de minden egyéb korcsoportban igen nagy arányban meghaladja a férfiak halandósága a nőkéét. Aránylag kisebb ez a többlet a 3–9 éveseknél (15 százalék körüli) és a 85 éves és idősebbeknél (13%). A férfiak halandóságának többlete legszembetűnőbb a fiatalabb pro-

duktív korban, ahol átlagosan 25 százaléka a férfiak halandósága a nőkének. Köztük is legmagasabb a 20–24 éveseknél, ahol a férfiak halandósága megközelíti a nők halandóságának háromszorosát. Szembetűnő e korcsoportban a halandósági többlet erős növekedése, hiszen az évtized elején a fiatal produktív korú férfiak halandósági többlete még éppen fele volt a mostaninak és a második világháború előtt is alig volt magasabb e korcsoportban a férfiak halandósága. E jelentős különbséget a baleseti halandóság erős növekedése és a szüléssel kapcsolatos anyai halandóság visszaesése indokolja.

54. tábla

A halandóság alakulása főbb korcsoportok szerint, nemenként

Év (évek átlaga)	0	1–14	15–39	40–59	60–	Összesen
	éves					
	1000 megfelelő korú férfira jut halálozás					
1900–1901*	231,8	17,5	7,7	17,3	72,6	26,5
1910–1911*	216,4	15,4	7,6	17,4	74,1	25,0
1920–1921	207,2	11,4	7,6	15,2	69,3	22,5
1930–1931	170,7	6,3	5,5	12,7	63,3	16,9
1938	144,0	4,3	4,6	12,1	65,1	15,1
1941	125,3	3,7	4,3	11,0	61,8	13,9
1948–1949	102,0	2,3	3,6	10,1	54,2	12,5
1959–1960	55,1	0,9	1,8	8,7	57,8	10,9
1965	43,3	0,7	1,6	7,9	57,3	11,3
1968	39,8	0,6	1,8	8,1	58,2	12,0
1969	38,4	0,6	1,7	8,3	59,1	12,2
	1000 megfelelő korú nőre jut halálozás					
1900–1901*	197,4	17,8	9,4	15,9	74,3	25,4
1910–1911*	185,2	15,7	8,4	14,4	72,3	23,2
1920–1921	177,3	11,2	7,9	12,8	66,9	20,1
1930–1931	142,4	6,3	5,7	10,2	58,9	15,2
1938	117,9	4,0	4,3	9,3	59,7	13,5
1941	105,1	3,4	4,0	8,3	56,0	12,5
1948–1949	82,4	2,1	2,8	6,9	45,5	10,6
1959–1960	44,7	0,7	1,1	5,5	47,4	9,7
1965	34,1	0,5	0,9	4,9	46,4	10,0
1968	31,5	0,5	0,8	4,8	46,4	10,5
1969	32,8	0,4	0,8	4,9	45,9	10,5

*Magyarország 1920 előtti területén.

Az idősebb produktív korcsoportban is megmarad még a jelentős férfi halálozási többlet, de ez a korról párhuzamosan csökken: a 40–44 évesek között még 90, az 55–59 éveseknél csupán 72 százalékos. Az öregkorúaknál ez a tendencia folytatódik. A 60–64 éves korcsoportban megnő ugyan a férfi halandósági többlet (82%), de ezután jelentősen visszaesik korcsoportról korcsoportra (a 65–69 éveseknél: 62, a 70–74 éveseknél: 46, a 75–79 éveseknél: 27, a 80–84 éveseknél: 21 százalék), hogy azután a legidősebb korban már csak 13 százalékot érjen el. Szembetűnő azonban az öregkorúak halandósági többletének erős növekedése (a 85 évesek és idősebbek kivételével). 1960 óta például a 60–64 éveseknél ez 60 százalékról 82 százalékra, a 65–69 éveseknél 43 százalékról 62 százalékra, de még a 80–84 éveseknél is 11 százalékról 21 százalékra nőtt. Mindez a férihalandóság nemcsak abszolút, hanem relatív rosszabbodásának is eredménye. Ez a tény annyit is jelent,

hogy a halandóság jövőbeli csökkenését elsősorban az idősebb korú férfiak helyzetének javításával kell elősegíteni, mert e nélkül – a jelenlegi tendencia folytatódásaként – halandóságunk további erőteljes romlására kell számítanunk.

55. tábla

A férfiak halandósága a nők halandóságának százalékában

Korcsoport (év)	1938.	1948–1949.	1959–1960.	1965.	1968.
	év (évek átlaga)				
0	122,2	123,7	123,5	126,9	126,3
1	106,8	113,4	111,9	106,6	99,5
2	117,9	106,2	109,7	141,3	77,2
3–4	109,6	106,3	120,3	125,8	113,0
5–9	109,7	113,5	145,0	154,5	116,2
10–14	96,4	110,1	187,9	160,7	171,0
15–19	94,4	108,8	203,4	166,0	212,2
20–24	114,4	125,2	202,5	250,9	288,7
25–29	105,3	130,1	163,6	194,7	228,2
30–34	109,2	135,7	155,5	210,4	234,4
35–39	112,7	140,1	138,0	170,6	184,2
40–44	128,0	156,1	127,9	151,3	189,5
45–49	130,5	150,0	142,9	142,8	163,4
50–54	134,9	151,1	154,1	165,4	172,4
55–59	125,9	148,5	170,9	167,8	171,5
60–64	123,8	139,4	159,9	171,2	182,0
65–69	119,4	125,9	142,6	153,8	161,9
70–74	109,8	120,7	129,3	143,1	145,8
75–79	107,1	113,9	117,1	126,1	126,5
80–84	109,6	113,6	111,2	117,6	121,4
85–	100,3	113,7	113,1	111,7	112,6
<i>Összesen</i>	<i>111,6</i>	<i>117,9</i>	<i>112,3</i>	<i>112,7</i>	<i>114,6</i>

Nemzetközi viszonylatban vizsgálva kor szerinti halandóságunkat, eléggé változatos képet kapunk. A legutóbbi évek halandósági szintje bizonyos korcsoportban eléri a legalacsonyabb halálozási viszonyokkal rendelkező országokét, más korcsoportokban azonban eléggé kedvezőtlen a kép. Ebben az összehasonlításban legjobbnak a gyermekkorúak és a fiatalabb produktív korúak halandóságát tekinthetjük, ahol a jelenlegi magyarországi halálozási arányszámok azonosak a legfejlettebb országok megfelelő mutatóival. Csecsemőhalandóságunk tekintetében azonban inkább a közepesnél alább helyezkedünk el, az ezer elveszülöttre jutó egy éven aluli meghaltak 1968–1969. évi aránya ugyanis mintegy kétszerese azon országokénak, ahol kedvezőbb a csecsemőhalandóság és mintegy fele azon országokénak, ahol a csecsemőhalandóság a legmagasabb Európában.

Ugyancsak közepesnek tekinthetjük az idősebb produktív korúak halandóságát, itt ugyanis a legalacsonyabb halandósággal rendelkező országokéhoz képest egy-negyedével magasabb, a legmagasabb halandóságúakéhoz képest pedig mintegy egyötöddel alacsonyabb a magyar halandóság.

Az öregkorúak – elsősorban a férfiak – halandósága nemzetközi viszonylatban is kedvezőtlennek mondható. A 60–79 éves magyar férfiak halandósága közel másfélszerese a legalacsonyabb európainak és a 70–84 éveseknél a jó halandóságot mutató országok átlagához képest is egy-negyedével magasabb a halandóságunk, sőt a közepes halandóságú országokénál is mintegy egytizedével rosszabb. (Sőt még a legkedvezőtlenebb arányszámot mutató országnál is csak mintegy egyötö-

dével jobb). Lényegében hasonló a helyzet a nőknél is, itt például a 70–74 évesek halandósága már egyharmadával haladja meg az alacsony halandóságú országok átlagát. A legidősebb korcsoportban kissé jobb a helyzet: itt a magyar halandósági többlet az alacsony halandóságú országokéhoz viszonyítva mintegy 20 százalékos, de a közepeseknél is 10 százalékkal magasabb, a férfiakénál pedig 7, a nőknél 15 százalékkal marad alatta a legmagasabb halandóságot mutató országénak.

A halálozási koreltolódás, elsősorban a csecsemő- és gyermekhalottak számának és arányának erős csökkenése és az öregkorú halottak számának és arányának jelentős növekedése igen plasztikusan látható az *átlagos elhalálozási kor* növekedésében. 1968–1969-ben a meghaltak átlagosan 65,4 évig éltek, ami mintegy 40 évvel hosszabb élettartamot jelent, mint a század elején, de 20 évvel növelte az emberi élet hosszát a második világháború előtti időszakhoz viszonyítva is. Az 1960-as évek folyamán ez a növekedés nem volt már jelentős: 1960-tól 1969-ig mindössze 3 évvel (5 százalékkal) nőtt a meghaltak átlagos kora.

A két nem átlagos halálozási kora közötti különbség – a nők kedvezőbb halandósága miatt – már régóta tapasztalható, az utóbbi években még fokozódott is. A század elején a nők két évvel éltek tovább, mint a férfiak, de akkor még ez a többlet 9 százalékot jelentett. A második világháború előtt e különbség 3 évre emelkedett, de ez akkor már csak 7 százalékos többletet eredményezett. Az 1940-es években már a nők élettöbblete 4 évre (8 százalékra), 1960-ra 4,5 évre nőtt, a különbség aránya azonban ismét kissé csökkent (7 százalékra). A legutóbbi két évben a nők átlagos halálozási kora már közel 5 évvel volt magasabb, mint a férfiaké, a különbség most ismét 8 százalékot tett ki.

56. tábla

A meghaltak átlagos korának alakulása

Év	Férfi	Nő	Összesen
1900*	24,53	26,66	25,57
1910*	27,83	29,23	28,52
1920	31,82	34,00	32,89
1930	36,65	38,91	37,75
1938	44,13	47,33	45,68
1941	46,11	49,32	47,67
1948	46,84	50,71	48,69
1960	60,04	64,50	62,23
1961	60,23	64,89	62,51
1962	61,57	65,98	63,73
1963	61,10	65,66	63,32
1964	61,79	66,68	64,16
1965	62,78	67,47	65,06
1966	62,18	66,99	64,53
1967	62,46	67,61	64,96
1968	62,92	68,00	65,37
1969	63,08	67,83	65,35

*Magyarország 1920 előtti területén.

Az átlagos elhalálozási kornál jobban jelzik a halandóság megváltozását, illetve a halálozásban bekövetkezett koreltolódást az adott év halandósági viszonyaiból szerkesztett halandósági táblák várható átlagos élettartamértékei.

Az 1968. évi halandósági tábla szerint a férfiak születéskor várható átlagos élettartama 66,6, a nőké 71,9 év. Ez a század elején mért hasonló értékhez képest a férfiaknál 30, a nőknél 34 év növekedést jelent, vagyis az 1968-ban született fiúk 82, a leányok 88 százalékkal hosszabb életet remélhetnek, mint az 1900-ban születettek. A második világháború előtti élettartamokhoz viszonyítva a jelenleg született fiúk 12 évvel (21 százalékkal), a leányok pedig 14 évvel (24 százalékkal) hosszabb életet remélhetnek. Az 1960-as évek folyamán az élettartamban már nem következett be jelentős növekedés: 1960 és 1969 között a férfiaknál már csak 1,4, a nőknél pedig 2,3 éves növekedés tapasztalható, ami csupán 2, illetve 3 százalékos élettartamnövekedést eredményezett. Sőt, az utóbbi évek növekvő halandósága abban is megmutatkozik, hogy az 1968. évi halandósági tábla várható átlagos élettartamértéke a férfiak esetében egy árnyalattal visszaesett az 1964. évihez képest: az 1968. évi érték 0,4 évvel (1 százalékkal) alatta marad a négy évvel ezelőttinek. A nők esetében gyakorlatilag azonos értékkel találkozunk (a születéskor várható átlagos élettartam 0,1 évvel még magasabb is).

57. tábla

A születéskor várható átlagos élettartam alakulása
(év)

Év (évek átlaga)	Férfi	Nő
1900–1901*	36,6	38,2
1920–1921	41,0	43,1
1930–1931	48,7	51,8
1941	54,9	58,2
1948–1949	58,8	63,2
1955	65,0	68,9
1958	65,1	69,4
1959–1960	65,2	69,6
1964	67,0	71,8
1968	66,6	71,9

*Magyarország 1920 előtti területén Horvát-Szlavonország nélkül.

A születéskor várható átlagos élettartamértékek nemenkénti különbségei szintén a férfiak halandóságának relatív romlását jelzik. Amíg ugyanis a század elején a nők csupán 1,6 évvel hosszabb élettartamot remélhettek és ez 4 százalékos többletet jelentett, addig a második világháború előttre 3,3 évre (6 százalékra), 1960-ra pedig 4,4 évre (7 százalékra) növekedett. Az 1960-as években bekövetkezett további módosulás következtében 1968-ban az újszülött leányok életkilátásai már 5,3 évvel növekedtek, ami 8 százalékkal hosszabb élettartammal kecsegtet, mint az ugyanakkor született fiúk esetében.

A várható átlagos élettartamértékek módosulása a század első felében a csecsemő- és gyermekhalandóság visszaesésének, azóta inkább az öregkorú halandóság módosulásának az eredménye. Ezt mutatja az, hogy míg a század elején a 60 éves kor elérésének valószínűsége az újszülöttek alig egyharmadára vonatkozott (az újszülött fiúk 34, a leányok 36 százaléka remélhette, hogy eléri a 60 évet), addig ez az arány a második világháború előttre már az újszülöttek felére, az 1940-es évek végére pedig kétharmadára vonatkozott. A növekedés ezután is tovább tartott, bár a két nemnél elég nagyra vált a különbség. 1960-ban az újszülött fiúk 75, a leányok 82 százaléka remélhette a 60 éves kor elérését. Azóta ez az arány még kissé nőtt: 1968-ban a fiúknál 77, a leányoknál 85 százalékra. Megjegyzendő,

hogya a halandóság romlása – a férfiaknál – e mutatóban is jelentkezik. 1964 és 1968 között kismértékű visszaesés következett be (77,5 százalékról 76,9 százalékra csökkent ez a valószínűség, ami arra mutat, hogy a halandóság a 60 éven aluliak között is megnövekedett).

Kisebb mértékűek azok a változások, amelyek az öregkorúak halandóságában mutatkoznak. A 60 éves korban még várható élettartam 1968-ban a férfiaknál 15,3, a nőknél 18,1 év volt (megjegyzendő, hogy mindkettő egy árnyalattal alacsonyabb, mint négy évvel ezelőtt), de ez alig mutat növekedést a múlthoz képest. Ez elsősorban a férfiakra vonatkozik, hiszen a mai 60 éves férfi csupán 2,4–2,5 évvel hosszabb életet remélhet még, mint a század eleji kortársa és a második világháború előttihez képest várható élettartama már csak 0,3 évvel növekedett, az utóbbi évtizedben pedig már inkább visszaesés következett be. A nőknél ugyan 5 év a javulás a század elejihez képest, és 2 év a második világháború előttihez viszonyítva. Az utóbbi években már a nőknél sem jelentkezik növekedés, bár 1968-ban a 60 éves nők 0,7 évvel többet remélhetnek, mint 1960-ban. Mindenesetre az öregkorban az élettartam növekedése igen kis mértékű és a halandóság további javulásának éppen az öregkorúak élettartamának növekedésében kell megmutatkoznia.

58. tábla

Az egyes életkorokban még várható átlagos élettartam alakulása (év)

Korév (év)	1948–1949		1959–1960		1964		1968	
	Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő
0 . . .	58,75	63,24	65,18	69,57	67,00	71,83	66,63	71,89
1 . . .	64,45	67,94	68,00	71,90	69,08	73,45	68,38	73,22
2 . . .	64,04	76,49	67,28	71,17	68,26	72,63	67,52	72,38
3 . . .	63,30	66,75	66,38	70,28	67,34	71,71	66,57	71,45
4 . . .	62,48	65,92	65,44	69,34	66,39	70,77	65,62	70,50
5 . . .	61,62	65,06	64,49	68,38	65,43	69,81	64,65	69,54
10 . . .	57,08	60,48	59,67	63,52	60,57	64,94	59,79	64,66
20 . . .	47,95	51,34	50,16	53,79	50,98	55,13	50,21	54,89
30 . . .	39,58	42,70	40,90	44,22	41,74	45,45	40,94	45,20
40 . . .	31,07	25,27	31,72	34,80	32,53	35,96	31,82	35,68
50 . . .	23,02	33,89	22,93	25,80	23,72	26,84	23,14	26,55
60 . . .	15,78	17,32	15,30	17,40	15,88	18,33	15,33	18,05
70 . . .	9,67	10,55	9,20	10,30	9,75	10,99	9,26	10,76
80 . . .	5,22	5,74	4,86	5,40	5,27	5,76	4,93	5,53

A várható élettartamértékek tekintetében a magyarországi halandóság helyzete szintén igen kedvezőtlen képet mutat. A vizsgált 29 európai és tengerentúli gazdaságilag fejlett ország közül az 1968. évi magyar halandósági táblából számolt születéskor várható élettartamérték sorrendben a 23., vagyis igen alacsony. A legkedvezőbb halandóságú Svédországban a férfiak születéskor várható átlagos élettartama 71,6 év (Magyarországon 66,6), a nőké pedig Hollandiában 76,1 év (Magyarországon 71,9 év), ami azt jelenti, hogy mindkét nemnél még 4 éves hátránynál tartunk. Igaz, hogy a legrosszabb értéket mutató Portugáliához, illetve Jugoszláviához viszonyítva a magyar újszülöttek 6 évvel hosszabb életet remélhetnek.

A 60 éves korban még várható élettartam tekintetében Magyarországnál csak két ország (Finnország és Ausztria) alacsonyabb a férfiaknál. A nőknél még rosszabb a helyzet, itt csupán egy ország (Jugoszlávia) értéke marad a magyar alatt.

Ezzel szemben a lengyel, albán, norvég, svéd 60 éves férfiak még 17,5–17,8 év megélését remélhetik, vagyis közel két és fél évvel többet, mint az ugyanilyen korú magyarok (akiknél 15,3 év a még várható élettartam). A 60 éves nők még több mint 20 év megélését remélhetik Franciaországban, Albániában, Hollandiában, az Egyesült Államokban, Norvégiában és Lengyelországban, vagyis két évvel többet, mint Magyarországon.

59. tábla

A várható élettartamok nemzetközi alakulása

Ország	Év	éves korban várható élettartam (év)					
		0		40		60	
		férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő
Albánia	1963–64	63,7	66,0	34,2	37,9	17,7	20,3
Anglia és Wales	1965–67	68,7	74,9	31,9	37,3	15,3	19,8
Ausztria	1967	66,6	73,4	31,4	36,5	15,0	18,9
Belgium	1959–63	67,7	73,5	31,7	36,3	15,5	18,7
Bulgária	1960–62	67,8	71,4	33,8	36,2	16,9	18,5
Csehszlovákia	1966	67,3	73,6	31,8	36,4	15,3	18,6
Dánia	1965–66	70,1	74,7	33,5	37,1	16,6	19,4
Finnország	1961–65	65,4	72,6	29,5	35,2	14,3	17,5
Franciaország	1966	68,2	75,4	32,0	38,0	16,1	20,5
Görögország	1960–62	67,5	70,7	34,0	36,6	17,0	18,9
Hollandia	1966	71,1	76,1	34,1	38,3	17,2	20,3
Jugoszlávia	1961–62	62,4	65,6	31,7	34,6	15,4	17,3
Lengyelország	1963–65	67,5	72,9	33,9	37,6	17,8	20,1
Magyarország	1968	66,6	71,9	31,8	35,7	15,3	18,1
Német Demokratikus Köztársaság	1963–66	68,5	73,5	32,9	36,8	16,4	19,3
Német Szövetségi Köztársaság	1965–67	67,6	73,6	31,9	36,6	15,4	18,9
Norvégia	1961–65	71,0	76,0	34,6	38,2	17,6	20,1
Olaszország	1960–62	67,2	72,3	33,1	37,0	16,7	19,3
Portugália	1959–62	60,7	66,4	31,8	36,1	15,7	18,6
Románia	1963	65,4	70,3
Spanyolország	1960	67,3	71,9	32,9	36,4	16,3	18,8
Svájc	1958–63	68,7	74,1	32,8	37,0	16,2	19,2
Svédország	1961–65	71,6	75,7	34,7	37,8	17,5	19,8
Szovjetunió	1965–66	66	74
Ausztrália	1960–62	67,9	74,2	31,8	37,0	15,6	19,5
Egyesült Államok	1967	67,0	74,2	31,4	37,3	16,0	20,2
Japán	1966	68,4	73,6	32,3	36,6	15,7	19,0
Kanada	1960–62	68,4	74,2	33,0	37,5	16,7	19,9
Új-Zéland	1960–62	68,4	73,8	32,5	36,7	16,0	19,3

Differenciális halandóság

A különbségek feltárása a halandósági vizsgálatoknak is egyik legfontosabb feladata. A magyar demográfiában már a múlt század utolsó harmada óta foglalkoznak az egyes társadalmi-gazdasági csoportok eltérő halandósági viszonyainak elemzésével és a halandóságot befolyásoló külső tényezők feltárásával.

A halandósági differenciák részletes kutatása nem fér be e tanulmány kereteibe. A szükséges népességi adatok sem állnak rendelkezésre az 1960-as évek időszakára vonatkozóan, hiszen megfelelő beható vizsgálatot csupán a népszámlálás által rendelkezésre bocsátott népességi adatok segítségével lehet majd elvégezni. Így a differenciális halandóság elemzését majd csupán az 1970. évi népszámlálási

adatok segítségével az 1969/70. évek átlagára vonatkozóan fogjuk tudni elvégezni. Az alábbiakban csak néhány vonatkozásban – bizonyos megközelítésekkel és előzetes jelleggel – kívánjuk jelezni a halandósági differenciákban bekövetkezett változásokat.

Az egyik tényező, amelyet meg kívánunk említeni, a *családi állapotnak* a halandóság nagyságára gyakorolt hatása. Már hosszú ideje kutatják, hogy vajon mi okozhatja azt a jelenséget, hogy a házasság fennállásának ténye kedvezően befolyásolja a halandóságot. Valószínűleg ehhez hozzájárul az a tény, hogy azok a személyek, akik nem megfelelő egészségi állapotúak, eleve nem kötnek házasságot és ez magyarázza, hogy a – főleg idősebb korú – nőtlenek, hajadonok között magasabb a halandóság, mint az azonos korú házások között. Ez azonban nem magyarázza azt, hogy miért haladja meg a hasonló korú özvegyek és elváltak halandósága a házásokét. Erre vonatkozóan behatóbb szociológiai kutatások szükségesek, de mindenesetre bizonyos, hogy a rendezett családi életforma kedvezően befolyásolja az egészségi állapotot és ez visszahat a halálozási viszonyokra. Mindenesetre figyelemreméltó, hogy a házasságnak a halandóságra gyakorolt kedvező hatása főleg a férfiaknál jelentkezik, ami annyit jelent, hogy náluk a családi életformára még nagyobb szükség van, mint a nőknél.

Mindezeket a megállapításokat húzzák alá a legújabb adatok. 1968-ban – a 15 éven felüli megfelelő nemű népesség egészére standardizált, tehát a különféle családi állapotúak kormegoszlási különbségeit kiküszöbölő arányszámok szerint – mindkét nemnél az özvegyek halandósága volt a legmagasabb és a házásoké a lealacsonyabb. A férfiaknál a nőtlenek halandósága egy árnyalattal meghaladta az elváltakét, a nőknél az elváltak halandósága volt magasabb a hajadonokénál. A házások halandóságában mutatkozó előny azonban nemenként igen eltérő volt. A férfiaknál ugyanis a nem házások halandósága 67 (özvegyek), 62 (nőtlenek), illetve 57 százalékkal (elváltak) haladta meg a házásokét. A nőknél e különbségek sokkal kisebbek: 33 (özvegyek), 18 (elváltak), illetve 11 százalék (hajadonok). 1960-hoz képest mindenütt, de elsősorban a férfiaknál növekedett a családi állapot miatti halandósági különbség. Akkor a nem házások férfiak halandósági többlete csupán 40–46 százalék között mozgott. A hajadon nők esetében még csökkenés is következett be (a halandósági többlet a házásokkal szemben akkor 29 százalék volt a mostani 11 százalékkal szemben). Viszont számottevő a növekedés az özvegy nők esetében (11 százalékról 33 százalékra), az elváltaknál alig van különbség a differencia arányában.

Néhány idősebb női korcsoport kivételével minden korcsoportban megtaláljuk az általánosan vázolt különbségeket. Szembetűnő, hogy a különbségek a korról párhuzamosan csökkennek. Így például míg a nőtlen férfiak halandósága a 30–39 éves korban több mint két és félszerese, illetve a 25–29 és 40–45 éves korban kétszerese a házásokénak, addig 60 éves kor felett csak mintegy másfélszerese. A 20–24 éveseknél a többlet csak 23, a 70–74 éveseknél pedig 40 százalékos. Érdekes az a jelenség is, hogy 74 éves korig – kisebb kivételektől eltekintve – az özvegy férfiak halandósága meghaladja az elváltakét, attól kezdve megváltozik a helyzet. A férfiakról elmondott tendencia a nőknél is jelentkezik, bár a különbségek – a legfiatalabb korcsoportok kivételével – jóval kisebbek. Így a hajadonok közül a 25–34, illetve 40–49 évesek halandósága kétszerese, sőt a 35–39 évesek halandósága háromszorosa, az 50–59 éveseké másfélszerese az azonos korú házásokénak. Ugyanakkor 60 évtől kezdve e különbségek gyorsan csökkennek – szemben a férfiakéval. Így a 60–74 éves hajadonok halandósága csak mintegy egyötödével magasabb a házásokénak, a 75 évnél idősebbeké pedig már alacso-

nyabb. A nőknél is a fiatalabb korcsoportokban az elváltak halandósága még alatta marad az özvegyekének és csak a 70–74 éveseknél, illetve a 80 éves és idősebbeknél változik a tendencia. Ez utóbbiaknál már az özvegyek halandósága mintegy háromnegyede csak a házasokénak, az elváltaké viszont egynegyedével felülmúlja azt.

60. tábla

A 15 éves és idősebb meghaltak korcsoport, nem és családi állapot szerint 1968-ban

Korcsoport (év)	Férfi					Nő				
	nőtlen	házas	özvegy	elvált	összesen	hajadon	házas	özvegy	elvált	összesen
	1000 megfelelő nemű és családi állapotú lakosra jut halálozás									
15–19	1,0	1,4	.	.	1,0	0,5	0,4	.	.	0,5
20–24	1,6	1,3	15,9	2,4	1,5	0,7	0,4	8,0	1,0	0,5
25–29	2,5	1,3	13,0	1,8	1,6	1,2	0,6	2,8	1,2	0,7
30–34	4,9	1,8	12,5	2,8	2,1	1,8	0,8	2,5	1,0	0,9
35–39	6,2	2,5	10,4	4,3	2,8	4,2	1,3	2,6	1,5	1,5
40–44	8,2	3,8	14,7	5,6	4,2	4,4	2,0	2,9	2,6	2,2
45–49	10,9	5,2	8,2	7,8	5,5	6,0	3,1	4,2	4,0	3,4
50–54	16,7	8,6	14,6	16,2	9,2	7,9	4,9	6,5	6,0	5,4
55–59	23,9	13,7	26,2	18,3	14,6	11,8	8,0	9,1	9,1	8,5
60–64	36,6	23,7	37,8	34,4	25,3	16,6	13,3	14,4	15,1	13,9
65–69	59,7	38,9	49,2	50,4	40,9	28,8	24,6	25,5	25,3	25,3
70–74	86,8	62,2	75,5	67,8	65,4	52,1	43,2	44,7	49,4	44,8
75–79	156,2	96,5	109,0	120,9	101,9	81,6	82,7	79,5	98,1	80,6
80–	293,2	185,6	203,1	269,7	197,3	177,3	212,1	164,1	264,5	168,6
Összesen	4,4	14,5	92,9	16,6	14,7	5,6	6,2	47,6	10,5	12,6
	Standard halálozási arányszám (ezrelék)									
1968*	22,4	13,8	23,0	21,7	14,7	14,8	13,3	17,7	15,7	12,6
1960**	18,1	12,4	17,3	17,5	13,2	13,9	10,8	12,0	12,2	11,7

*Az 1968. évi 15 éves és idősebb férfi, illetve női évközepi népesség kormegoszlására standardizálva.

**Az 1960. évi 15 éves és idősebb férfi, illetve női évközepi népesség kormegoszlására standardizálva.

Már nehezebb – különösen időbeli összehasonlításban – a halandóság társadalmi-gazdasági különbségeinek, illetve a foglalkozási helyzetből adódó halálozási differenciáknak a kimutatása. Különösen problematikussá teszi az ilyen irányú vizsgálatokat az a tény, hogy különböző időszakokban más és más fajta csoportosításokat használtak az egyes társadalmi-gazdasági foglalkozási csoportok megkülönböztetésére, és e csoportok tartalma is erősen változott az idők folyamán, nem is annyira a statisztikai számbavétel és feldolgozás miatt, hanem a történelmi átalakulások következtében. Elég itt csupán a paraszti (mezőgazdasági fizikai) réteg meghatározásában rejlő jelentős eltérésekre utalni, ami még a legutolsó időszakban is megnehezíti a pontos összehasonlítást, hiszen a kisparaszti mezőgazdasági forma éppen az 1960-as évek során alakult át termelőszövetkezeti mezőgazdasággá, a parasztság fiatalabb tagjai a társadalmi átrétegződés során a nem mezőgazdasági rétegekbe kerültek át, az idősebbek jelentős része pedig nyugdíjas, járadékos lett. Mindezek a halandóság kutatását sok esetben megoldhatatlanná teszik, és különösen az összehasonlítást gátolják.

Mindenesetre – inkább a jelenlegi helyzet bemutatására – megkíséreltük a három leglényegesebb társadalmi csoport (mezőgazdasági fizikaiak, nem mezőgazdasági fizikaiak és szellemiek) halandósági különbségeinek kiszámítását. A mutatószámokat itt is a standardizálás segítségével számítottuk ki, hiszen a három réteghez tartozók kormegoszlása jelentős eltéréseket mutat.

Az 1968. évi adatok azt az általános képet mutatják, amelyet a még stabilabb társadalmi helyzetet tükröző húsz évvel ezelőtti mutatók. Eszerint a legalacsonyabb a halandóságuk a szellemieknek, legmagasabb a munkásságot magában foglaló nem mezőgazdasági fizikaiaknak és a parasztság a középen helyezkedik el. Az 1959–1960. évi adatok ezzel ellentétes képet mutattak, akkor is magasabb volt a nem mezőgazdasági fizikaiak halandósága, mint a szellemieké – és ezt a differenciát általánosíthatjuk is –, azonban a parasztságnál alacsonyabb standard halandóságot találtunk, mint a szellemieknél. Talán ezt nem annyira a halandósági viszonyokkal, hanem az akkori igen átmeneti helyzettel magyarázhatjuk, hiszen köztudott, hogy a mezőgazdaság szocialista átalakulása éppen abban az időszakban fejeződött be, ami igen megnehezítette a számbavételt (más jellegű volt az adatok bevállása a halálozási statisztikánál, mint a számítások alapjául szolgáló 1960. évi népszámlálásnál). Szembetűnő azonban, hogy a nők esetében ez a tendencia még 1968-ban is megmutatkozott: a mezőgazdasági fizikaiak rétegének halandósága kedvezőbbnek mutatkozik a szellemiekénél. Ugyanitt még megjegyzésre méltó a nem mezőgazdasági fizikaiak viszonylag igen magas halálozási aránya (ami közel kétötödével haladja meg a szellemiekét, holott e különbség a férfiaknál csupán 17 százalékos).

61. tábla

A standard halálozási arányszámok alakulása társadalmi-foglalkozási csoportok szerint (ezrelék)

Társadalmi-foglalkozási csoport	1948–1949.	1959–1960.	1968.
	évben (évek átlaga)		
	Férfiak		
Mezőgazdasági fizikai	12,66	9,83	11,74
Nem mezőgazdasági fizikai	12,90	12,20	12,82
Szellemi	8,97	11,20	10,95
Összesen	12,47	10,93	12,04
	Nők		
Mezőgazdasági fizikai	11,46	9,16	8,06
Nem mezőgazdasági fizikai	10,46	10,37	13,47
Szellemi	6,84	9,37	9,54
Összesen	10,58	9,73	10,51

A standard arányszámok által mutatott különbségek a korcsoportonkénti arányszámokban is szinte egyértelműen megisméltődnek. A férfiak esetében minden korcsoportban a szellemiek rétegébe tartozók halandósága a legalacsonyabb és – a 20–39 évesek kivételével – a nem mezőgazdasági fizikaiaké a legmagasabb. A különbségek nagysága azonban nem egyforma. 60 éves kor alatt a két fizikai réteg halandósága (a csecsemő- és gyermekkorúak kivételével) alig különbözik egymástól és csupán a 60 évesek és idősebbek között válik a parasztság és a szellemiek halandósága majdnem azonossá és ezt több mint 10 százalékkal megha-

ladja a nem mezőgazdasági fizikaiaké. Ez az általánosítás nem mondható el teljesen a nőkről. A nőknél ugyanis már fiatalabb korcsoportokat is találunk, ahol a mezőgazdasági fizikaiak és a szellemiek halandósága azonos, de itt is mindenütt a nem mezőgazdasági fizikaiak halandósága a legmagasabb. Szembetűnő, hogy az 50–59 évesek között lényegében nem találunk társadalmi-foglalkozási különbségeket és még inkább további kutatásokat igényel az a tény, hogy a 60 éven felüli nők között a mezőgazdasági fizikaiak halandósága alig 55 százaléka a nem mezőgazdasági fizikaiakénak és még a szellemiekénél is 20 százalékkal jobb képet mutat.

62. tábla

Halálozási arányszámok nemenként és korcsoportonként társadalmi-foglalkozási csoportok szerint 1968-ban (ezrelék)

Társadalmi-foglalkozási csoport	0–14	15–19	20–29	30–39	40–49	50–59	60–	Összesen (standard*)
	éves							
	Férfiak							
Mezőgazdasági fizikai	2,8	0,9	2,0	3,0	5,0	12,6	55,9	11,7
Nem mezőgazdasági fizikai	3,8	1,2	1,6	2,6	5,3	12,7	61,8	12,8
Szellemi	2,7	0,6	1,1	1,6	3,6	11,0	55,5	10,9
Összesen	3,3	1,0	1,6	2,5	4,8	12,4	58,2	12,0
	Nők							
Mezőgazdasági fizikai	2,2	0,4	0,5	1,3	2,5	7,2	33,7	8,1
Nem mezőgazdasági fizikai	3,0	0,6	0,7	1,3	3,0	7,2	61,9	13,5
Szellemi	2,2	0,3	0,5	1,1	2,6	7,0	42,2	9,5
Összesen	2,6	0,5	0,6	1,2	2,8	7,2	46,4	10,5

*A megfelelő nemű össznépesség kormegoszlására standardizálva.

A társadalmi-foglalkozási különbségek kimutatása már a múltban is és a nemzetközi irodalomban is leginkább a kereső férfiakra korlátozódott, mivel közöttük kisebb a valószínűsége a bizonytalan bevallásnak (mint például a nők körében a mezőgazdasági segítő családtagok esetében), és az ő társadalmi helyzetüket valóban saját jelenlegi (a halál idején fennálló), vagy utolsó, illetve leghosszabb ideig folytatott foglalkozásuk (nyugdíjasok esetében) határozza meg. Ez esetben inkább a tényleges saját foglalkozás, munkakör, társadalmi helyzet az, ami a halandósági különbségeket befolyásolja.

1968. évi adatok szerint a kereső férfiak esetében is egyértelműen látszik a szellemi foglalkozásúak alacsonyabb halandósága és a standard arányszámok tükrében lényegében azonosnak – a szellemieknél 9 százalékkal magasabbnak – mutatkozik a két fizikai réteg halandósága. A szellemiek jobb halálozási viszonyai valamennyi múltbeli vizsgálatnál (már a század eleje óta) kimutathatók, azonban a fizikaiakhoz mért különbségek magasabbak voltak. Így például a század elején a nem mezőgazdasági foglalkozású férfiak halandósága 27 százalékkal haladta meg a szellemiekét, az 1948–1949. évi standard adatok szerint pedig ez a különbség 41 százalékos volt. Igaz, hogy az 1959–1960. évi standard értékek között már csak 4 százalékos különbséget találunk. Korántsem ilyen egyértelmű az összehasonlítás a mezőgazdasági fizikaiakkal, hiszen itt a kereső férfiak vonatkozásában is fennállanak a besorolási, tartalmi problémák és emiatt például azzal szemben, hogy jelenleg a két fizikai réteg arányszáma azonos, 1959–1960-ban a mezőgaz-

dasági fizikaiak halandósága 29 százalékkal, 1948–1949-ben 4 százalékkal mutatott kedvezőbb képet a nem mezőgazdasági fizikaiakénál, sőt az előbbi időszakban még a szellemiekénél is 26 százalékkal alacsonyabbnak mutatkozott.

A kereső férfiak korcsoportonkénti társadalmi-foglalkozási differenciái szintén mindenütt a szellemiek halandósági előnyét mutatják és egyúttal bizonyítják, hogy alig van jelenleg különbség a két fizikai réteg halandósága között. Szembetűnők a 30–59 éves korban a különbségek és az is, hogy a nyugdíjas korúak esetében már a három réteg halandóságában alig van – a maximális paraszti és minimális szellemi réteg között – 5 százalékos különbség.

63. tábla

A kereső férfiak halálozási arányszámai társadalmi-foglalkozási csoportok szerint 1968-ban (ezrelék)

Társadalmi-foglalkozási csoport	15–19	20–29	30–39	40–49	50–59	60–	Összesen (standard*)
	éves						
Mezőgazdasági fizikai	1,1	1,9	2,8	4,9	12,4	55,5	15,2
Nem mezőgazdasági fizikai	1,8	1,6	2,5	5,1	12,3	54,5	15,0
Szellemi	1,8	1,2	1,6	3,6	10,9	53,1	13,9
Összesen	1,6	1,6	2,4	4,7	12,1	54,8	14,8

*Az összes kereső férfi kormegoszlására standardizálva.

A halandóság területi különbségei közül elsősorban azokról kell megemlékeznünk, amelyek az egyes településcsoportok (főváros – többi város – község) jellegeből erednek. A nyers arányszámok világánál egészen az 1940-es évek végéig az volt az általános, hogy Budapest lakosainak halandósága volt a legalacsonyabb, ezt követték a községek és a többi városé volt a legmagasabb. 1959–1960-tól megváltozott a kép. Azóta mindig a vidéki városok halálozási arányszáma a legalacsonyabb és az 1960-as évek elején inkább Budapesté volt magasabb, mint a községké, az 1968. évi adatok szerint azonban a főváros és a falvak halandósága azonos.

64. tábla

*A halálozási arányszámok területi alakulása**
(ezrelék)

Év (évek átlaga)	Budapest	Többi város	Községek	Összesen
1910	18,3	24,8	22,3	22,3
1920–1921	20,9	23,2	20,8	21,3
1930–1931	14,1	18,9	15,7	16,1
1948–1949	10,2	12,4	11,6	11,5
1959–1960	10,0	9,9	10,6	10,3
1962	10,4	9,8	11,2	10,8
1964	10,3	9,1	10,2	10,0
1966	10,5	9,2	10,2	10,0
1968	11,7	9,9	11,7	11,2

*1959–1960 előtt az 1960. évi, azóta az 1970. évi államigazgatási beosztás szerint.

A területi halandósági különbségeket is erősen befolyásolja a különböző jellegzetes településtípusok eltérő kormegoszlása.

A kor szerinti halálozási arányszámok

Sorszám	Területi egység (főváros, város, megye)	Ezer									
		0	1	2	3-4	5-9	10-14	15-19	20-24	25-29	30-34
		éves lakosra jut halálozás									
1.	Budapest .	40,3	1,3	0,6	0,5	0,4	0,5	0,6	0,7	0,9	1,1
2.	Debrecen .	30,6	1,4	—	—	0,2	0,4	0,3	0,8	0,9	1,0
3.	Miskolc . .	30,8	1,2	0,9	0,2	0,4	0,4	0,5	0,8	0,5	0,6
4.	Pécs . . .	39,2	1,1	0,6	0,6	0,3	0,4	0,9	0,5	0,5	1,2
5.	Szeged . .	37,7	2,2	1,5	1,7	1,0	1,1	0,4	0,5	0,7	1,8
6.	Baranya .	42,8	2,3	1,3	0,7	0,4	0,5	0,8	1,0	1,8	1,8
7.	Bács-Kiskun	35,4	3,2	1,0	0,3	0,5	0,5	0,9	1,6	1,6	1,6
8.	Békés . .	32,8	1,9	0,9	0,9	0,3	0,4	0,7	1,0	1,3	1,8
9.	Borsod- Abaúj- Zemplén	36,8	3,2	0,6	0,6	0,4	0,5	0,7	1,2	1,7	1,9
10.	Csongrád .	30,2	1,0	0,8	0,4	0,1	0,4	0,8	1,3	1,0	1,8
11.	Fejér . . .	37,9	1,2	1,1	0,3	0,6	0,4	0,8	1,1	1,0	1,6
12.	Győr-Sopron	31,7	2,3	0,7	0,4	0,3	0,3	0,7	0,7	0,8	1,5
13.	Hajdú-Bihar	31,4	1,6	1,4	0,3	0,4	0,2	1,0	1,0	1,3	1,5
14.	Heves . . .	32,3	2,1	1,2	0,5	0,4	0,4	0,7	1,0	1,6	1,4
15.	Komárom .	29,3	2,1	0,5	1,0	0,2	0,6	0,7	1,3	1,1	1,4
16.	Nógrád . .	34,7	1,5	1,3	0,5	0,4	0,2	0,9	0,8	1,3	1,6
17.	Pest . . .	36,7	1,9	0,8	0,7	0,5	0,5	0,7	1,2	1,0	1,6
18.	Somogy . .	42,5	2,4	0,9	0,8	0,6	0,5	0,8	1,5	1,1	2,0
19.	Szabolcs- Szatmár	40,4	3,8	1,4	0,6	0,4	0,4	1,2	1,8	1,4	2,5
21.	Szolnok . .	28,1	1,1	0,8	0,5	0,3	0,3	1,0	1,6	1,4	1,6
20.	Tolna . . .	37,6	1,4	1,5	0,3	0,4	0,4	1,1	1,2	1,5	1,3
22.	Vas	30,9	1,6	—	1,3	0,3	0,3	0,7	1,3	1,2	1,2
23.	Veszprém .	32,2	3,6	0,9	0,7	0,3	0,2	0,7	0,9	1,1	1,6
24.	Zala	35,0	3,7	1,2	0,6	0,4	0,3	1,1	0,7	1,6	0,7
	Összesen . .	35,8	2,1	0,9	0,6	0,4	0,4	0,8	1,0	1,2	1,5
	Ebből:										
	Városok . .	35,0	1,9	0,8	0,5	0,4	0,4	0,6	0,8	0,9	1,2
	Községek . .	34,9	2,4	1,0	0,6	0,4	0,4	0,9	1,4	1,4	1,8

Ha az országos kormegoszlásra standardizált halálozási arányszámokat – melyeket a 66. táblában mutatunk be – hasonlítjuk össze, az 1968. évi adatok szerint is a múltban kialakult tendencia látszik: Budapest arányszáma a legkedvezőbb (10,6 ezrelék), ezt követi a többi városé (11 ezrelék), és a községeké a legmagasabb (11,6 ezrelék). A különbségek azonban igen kicsik: a községek arányszáma csupán 9, a vidéki városoké pedig 4 százalékkal haladja meg a budapestit. Hasonló volt a sorrend az 1959–1960. évi standard arányszámok között is, akkor Budapest és a községek halandósági arányszáma között mintegy 8 százalékos volt az eltérés.

Kor szerint vizsgálva a három településtípus differenciáit, azt tapasztaljuk, hogy a csecsemők között Budapest halandósága jelentősen (15 százalékkal) meghaladja mind a vidéki városit, mind a községit. A korai gyermekkorban a fővárosi halandóság a legkedvezőbb és itt a községeknél találjuk a legrosszabb arányszámokat. A késői gyermekkorban és még a fiatal produktív korban is Budapest és a vidéki városok halandósága csaknem azonos és 15 évtől a községek kiugróan magas halandóságával találkozunk. 40–59 év között mindhárom településcsoport-

65. tábla

alakulása megyénként 1968-ban

Ezer												Sorszám
35–39	40–44	45–49	50–54	55–59	60–64	65–69	70–74	75–79	80–84	85–	összes	
éves lakosra jut halálozás												
1,8	3,0	4,2	7,2	11,4	18,9	34,0	51,9	81,6	130,5	190,4	11,7	1.
2,6	3,5	4,6	6,3	10,4	19,8	32,7	50,2	78,1	134,8	271,0	9,8	2.
1,8	3,7	3,9	6,4	13,2	17,9	35,2	48,2	76,4	140,2	213,7	8,1	3.
2,3	3,0	2,7	7,9	12,0	22,9	34,9	56,8	87,9	157,6	286,3	10,7	4.
1,7	3,1	5,6	8,0	11,5	15,9	30,5	54,7	98,3	147,1	232,4	11,7	5.
2,3	4,3	4,7	7,8	9,7	22,1	35,7	59,8	109,4	192,9	341,7	12,8	6.
2,5	3,9	5,0	8,0	11,5	18,5	32,6	54,5	95,0	149,6	275,3	12,2	7.
2,5	2,4	3,9	6,5	11,2	18,9	30,8	49,9	85,2	139,5	259,3	12,0	8.
2,0	2,9	5,2	6,9	11,0	17,2	29,9	50,5	86,6	148,8	289,2	9,9	9.
2,9	3,3	5,3	8,4	11,7	16,7	27,9	48,0	79,6	139,5	264,0	12,4	10.
2,1	3,0	3,6	7,7	12,0	21,2	33,4	53,0	96,9	155,1	274,8	10,0	11.
1,9	2,2	4,1	6,1	11,1	18,9	32,8	52,8	87,9	170,4	282,7	10,6	12.
2,9	3,1	5,2	7,1	10,9	17,7	26,6	49,5	86,2	126,1	239,7	10,2	13.
1,9	3,9	5,1	6,3	10,9	19,3	31,6	51,2	78,4	150,0	266,0	11,3	14.
1,9	3,5	4,4	8,0	13,9	21,3	35,9	56,6	97,6	155,6	288,3	9,5	15.
1,8	2,9	4,6	6,7	10,1	20,2	30,1	53,7	96,7	159,4	248,5	10,8	16.
2,2	3,4	4,1	7,1	11,4	20,3	32,3	51,3	90,4	147,8	265,8	10,6	17.
2,3	3,1	5,4	7,2	12,9	21,2	34,0	65,3	101,3	188,5	312,8	13,9	18.
2,7	3,7	4,3	8,4	12,2	18,0	30,6	51,5	94,4	159,3	261,4	10,6	19.
2,4	2,8	3,9	6,9	11,4	17,6	30,7	51,3	85,0	135,4	242,6	11,5	20.
2,0	2,7	4,0	6,9	11,9	18,7	32,9	54,8	93,8	162,7	262,5	12,1	21.
1,9	3,0	4,0	6,8	10,8	19,7	32,3	60,1	97,7	168,3	256,7	12,2	22.
2,0	2,8	4,0	6,5	9,3	18,9	32,0	54,6	87,4	156,9	270,0	10,2	23.
2,4	3,0	4,4	7,4	11,8	20,9	34,3	62,5	108,5	167,7	278,0	12,9	24.
2,1	3,1	4,4	7,2	11,4	19,1	32,3	53,2	88,9	148,5	250,5	11,2	
2,1	3,1	4,2	7,0	11,6	18,9	32,2	53,2	86,3	143,7	249,3	9,9	
2,3	3,2	4,6	7,3	11,3	19,3	31,8	53,8	92,9	157,5	277,4	11,7	

ban eléggé hasonló a halandóság, feltűnő azonban a 65–69 éves budapestiek igen magas halandósága 70 éven felül mutatkoznak a legjelentősebb területi halandósági különbségek: itt már mindenütt a budapestiek halandósága a legkedvezőbb és a községeké a legkedvezőtlenebb. Különösen nagyok a differenciák a legidősebb korcsoportokban: a községekben élő 80–84 évesek halandósága 21, a 85 évesek és idősebbeké pedig 46 százalékkal haladja meg az azonos korú budapestiekét. E két korcsoportban a vidéki városokban is 10, illetve 31 százalékos halálozási többlet jelentkezik a budapestiekkel szemben.

A településcsoportok különbségeinél még jelentősebbek az egyes megyék, megyei jogú városok halandóságában mutatkozó differenciák.

Ha az egyes településcsoportok halandóságának összehasonlítását – a kor-megoszlás különbségeit kiküszöbölő – standard arányszámokkal végezzük el, akkor is az egyes területek három – élesen elválasztható – csoportba sorolhatók:

a) alacsony halandóságú területek (11 ezrelék alatti arányszámmal): Hajdú-Bihar, Miskolc, Budapest, Csongrád, Debrecen, Szolnok, Békés;

b) közepes halandóságú területek (11–11,9 ezrelékes arányszámmal): Heves, Veszprém, Borsod-Abaúj-Zemplén, Szeged, Győr-Sopron, Nógrád, Pest, Tolna, Vas, Bács-Kiskun, Fejér, Pécs, Szabolcs-Szatmár;

c) magas halandóságú területek (12 ezrelék feletti arányszámmal): Komárom, Zala, Somogy, Baranya.

66. tábla

A nyers és standardizált halálozási arányszámok területi alakulása

Területi egység (főváros, város, megye)	Nyers					Standardizált*				
	halálozási arányszám (ezrelék)									
	1959– 1960	1962	1964	1966	1968	1959– 1960	1962	1964	1966	1968
Budapest	10,0	10,4	10,3	10,5	11,7	9,7	10,0	9,6	9,6	10,6
Debrecen	9,8	9,3	9,2	9,5	9,8	10,2	10,0	9,9	10,3	10,7
Miskolc	8,7	7,9	7,3	7,9	8,1	10,6	9,9	9,3	10,1	10,5
Pécs	10,1	10,5	9,8	9,5	10,7	10,3	11,3	10,7	10,4	11,8
Szeged	11,0	11,5	10,4	10,4	11,7	9,6	10,5	9,7	9,8	11,3
Baranya	12,1	12,6	10,9	10,6	12,8	11,5	12,4	10,8	10,8	13,2
Bács-Kiskun	11,1	11,9	10,7	11,0	12,2	10,7	11,4	10,3	10,6	11,8
Békés	11,1	11,8	10,7	11,1	12,0	10,2	10,7	9,6	10,0	10,8
Borsod-Abaúj- Zemplén	9,6	9,8	9,1	8,7	9,9	10,4	10,8	10,1	9,8	11,2
Csongrád	11,3	12,0	11,5	11,4	12,4	9,8	10,2	10,0	9,6	10,6
Fejér	9,5	9,7	8,9	9,0	10,0	10,2	10,8	10,0	10,4	11,8
Győr-Sopron	9,8	10,2	9,4	9,9	10,6	10,1	10,7	9,8	10,5	11,3
Hajdú-Bihar	9,7	11,1	9,7	9,7	10,2	10,2	11,5	10,0	10,0	10,5
Heves	10,5	10,9	9,8	9,9	11,3	10,4	10,6	9,6	9,6	11,0
Komárom	9,2	9,0	8,2	8,4	9,5	10,9	11,2	10,4	10,7	12,2
Nógrád	9,9	10,0	9,1	9,4	10,8	10,2	10,3	9,4	9,8	11,3
Pest	10,2	10,6	9,6	9,4	10,6	10,4	11,0	10,0	10,0	11,4
Somogy	12,3	12,9	12,0	11,7	13,9	11,1	11,6	10,9	10,9	13,1
Szabolcs-Szatmár	9,0	9,6	9,2	9,1	10,6	10,3	10,9	10,3	10,1	11,8
Szolnok	10,6	11,0	10,5	10,3	11,5	9,9	10,2	9,7	9,5	10,7
Tolna	11,6	12,6	10,8	10,7	12,1	10,8	11,7	10,1	10,2	11,6
Vas	11,1	11,9	10,4	10,6	12,2	10,4	11,2	9,9	10,1	11,7
Veszprém	10,2	10,0	9,4	9,2	10,2	10,4	10,5	10,0	9,9	11,1
Zala	10,8	11,5	10,5	11,0	12,9	10,5	10,9	10,0	10,6	12,5
Összesen	10,3	10,8	10,0	10,0	11,2	10,3	10,8	10,0	10,0	11,2
Ebből:										
Városok	9,9	9,8	9,1	9,2	9,9	10,2	10,5	9,8	10,6	11,0
Községek	10,6	11,2	10,2	10,2	11,7	10,5	11,1	10,1	10,2	11,6

*Az 1959–1960. évi az 1960. január 1-i népszámlálási népesség kor megoszlására, az 1962., 1964., 1966., 1968. évek pedig a megfelelő év évközepi népességének kor megoszlására standardizálva.

A legkedvezőbb halandóságú Hajdú-Bihar megye standard halálozási aránya (10,5 ezrelék) csak 80 százaléka a legkedvezőtlenebb megyének (Baranya 13,2 ezrelék). Megjegyzendő, hogy a területi különbségek az évtized elején kisebb mértékűek voltak: 1959–1960-ban a legalacsonyabb standard arányszámú terület (Szeged 9,6 ezrelék) mutatója csak 17 százalékkal volt alacsonyabb a legmagasabbánál (Baranya 11,5 ezrelék). Azóta a területek rangsorában nem következett be jelentős változás; a mostani alacsony halandóságú területek akkor is kedvező helyzetben voltak, a magas halandóságúak pedig akkor is relatíve rossz helyzetet mutattak.

Az egyes területek korcsoportok szerinti halandóságában elég nagyok a különbségek és ezek jóval meghaladják az általános standard arányszám által kimuta-

tottat. Így például a minimális csecsemőhalandóságú terület (Szolnok 28,1 ezrelék) arányszáma kevesebb, mint kétharmada a maximális területnek (Baranya 42,8 ezrelék). A kisgyermek-halandóságban még jelentősebbek a differenciák: Szabolcs-Szatmár megyében az egyéves gyermekek halandósága 3,8-szorosa a Csongrád megyeiekének, és a kétéveseké is közel háromszor akkora, mint több megyében. A későbbi gyermekkorban mutatkozó különbségek igen alacsony halandóságuk miatt inkább véletlenszerűek, de a fiatal produktív korban már kiegyenlített a halandóság. Ezért például előfordul, hogy a 20–24 éves korcsoportban a Szabolcs-Szatmár megyeiek halandósága 3,6-szorosa a pécsiekének vagy szegeiekének.

A halandóság kor szerinti növekedésével párhuzamosan a különbségek viszonylag kisebbekké válnak. Így például az 55–59 éves korcsoportban a maximum (Komárom megye 13,9 ezrelék) és a minimum (Veszprém megye 9,3 ezrelék) között csak 50 százalékos a különbség. Az öregkorban hasonló területi különbségekkel találkozunk. Így például a 75–79 éves korban Baranya megye 109 ezrelékes aránya 43 százalékkal múlja felül Miskolcét (76 ezrelék), 80–84 éves, illetve 85 éves és idősebb korban pedig ugyancsak Baranyáé 48 százalékkal, illetve 79 százalékkal Budapestét.

(A cikk V., befejező részét a *Statistikai Szemle* következő számában közöljük.)

JÖVEDELEM, GÉPKOCSI ÉS FOGYASZTÁSI STRUKTÚRA

DR. BARANYAI ISTVÁN

Az elmúlt évtizedben a jövedelmek folyamatos és számottevő növekedése következtében a lakosság egy része olyan anyagi-jövedelmi színvonalhoz jutott el, amely lehetővé tette gépkocsi tartását. 1960 végén 18 000, 1965 végén 83 000, 1969 végén pedig 167 000 gépkocsi volt magántulajdonban. Az országban kb. 3,2 millió háztartás van, s így 1969 végén minden 19. háztartásra jutott egy gépkocsi, más oldalról nézve 5,2 gépkocsi jutott 100 háztartásra. Ezek az arányszámok nemzetközi mércével mérve alacsonyak, s ez a gépkocsik korlátozott beszerzési lehetőségeivel, a tömegközlekedési eszközök viszonylag alacsony díjszabásával és nem utolsósorban azzal függ össze, hogy jelenleg a népességnek még aránylag kis hányada rendelkezik a gépkocsi magas árához szükséges anyagi feltételekkel. A jövőt illetően számolni kell azzal, hogy a gépkocsik száma továbbra is gyorsan emelkedik, mert egyfelől a jövedelmek további növekedésével párhuzamosan gyarapodik a magasabb jövedelműek aránya, másfelől a gépkocsi-behozatal olyan mértékben emelkedik, hogy belátható időn belül a kereslet és a kínálat egyensúlyba kerül. Előzetes tervek szerint az 1970–1975. években annyi személygépkocsit importálunk, hogy 1975 végén előreláthatóan a háztartásoknak kb. 15–16 százaléka rendelkezik majd gépkocsival.

A gépkocsi viszonylag gyors térhódítása – párosulva az iparon és építőiparon kívüli területeken is majd megvalósuló munkaidő-csökkenéssel és természetesen a jövedelmek további emelkedésével – számottevő mértékben módosítja majd az érintett rétegek életmódját, fogyasztási struktúráját, és az országos fogyasztási struktúra változására is számottevő mértékben hatni fog. Ebből következően az előre látás szempontjából figyelmet érdemel a gépkocsival jelenleg már rendelkezők jövedelmi-anyagi helyzete, kiadási-fogyasztási struktúrája és általában a jelenleg magas jövedelműeknek számító réteg jövedelmének felhasználása.

E kérdések vizsgálatára jelenleg korlátozottak a lehetőségek: csupán 214 gépkocsival rendelkező háztartás fogyasztási struktúrájára vonatkozó adatok állnak rendelkezésre. Ezek az adatok a kis minta miatt a részletek tekintetében nem lehetnek alkalmasak a helyzet pontos felvázolására, a főbb összefüggésekről, arányokról és tendenciákról azonban nagyságrendileg elfogadható áttekintést nyújtanak. Ezzel kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy a fogyasztási struktúra időbeli változására – mint ismeretes – nagyon sok tényező hat, és ezek együttesen fejtik ki hatásukat. Ezt is figyelembe véve a csak arányokat és nagyságrendeket jelző adatok is hasznos információt szolgáltathatnak a jövő fogyasztási struktúrájának előrejelzéséhez.

A továbbiakban az említett forrásból származó másodlagos feldolgozással nyert adatok alapján vizsgáljuk a gépkocsival rendelkezők anyagi helyzetét és fogyasztásuk struktúráját. A vizsgálódás azonban a háztartások kis száma miatt csak két rétegre történik, egyrészt a munkás-alkalmazotti, másrészt a paraszti és kettős jövedelmű¹ rétegre vonatkozóan.

JÖVEDELMI SZÍNVONAL ÉS GÉPKOCSITARTÁS

A megfigyelt gépkocsival rendelkező munkás-alkalmazotti, valamint paraszti és kettős jövedelmű háztartások személyes családi havi átlagos jövedelme 1969-ben több mint 6000 forint volt, 44, illetve 61 százalékkal több, mint a gépkocsival nem rendelkező családoké. Az egy családtagra (főre) számított jövedelmek között, kisebb a különbség, mint a családi jövedelmek között, minthogy a gépkocsival rendelkező háztartások átlagos taglétszáma nagyobb, mint a gépkocsival nem rendelkezőké. (Ebben lényeges szerepe van annak is, hogy az utóbbiak között sok az egyedülélő, míg a megfigyelt „autós” háztartások között egyedülélő nincs.)

1. tábla

A vizsgált háztartások jövedelme és taglétszáma 1969-ben

Réteg	A gépkocsival		A gépkocsival rendelkezők adatai a nem rendelkezők százalékában
	nem rendelkezők	rendelkezők	
	adatok		
	Az egy háztartásra jutó havi jövedelem (forint)		
Munkás-alkalmazotti	4300	6180	144
Paraszti és kettős jövedelmű	3800	6120	161
	Az egy főre jutó havi jövedelem (forint)		
Munkás-alkalmazotti	1350	1780	132
Paraszti és kettős jövedelmű	1240	1560	126
	Átlagos taglétszám (fő)		
Munkás-alkalmazotti	3,2	3,5	109
Paraszti és kettős jövedelmű	3,1	3,9	128

A gépkocsival rendelkező megfigyelt háztartásoknak mintegy háromnegyed része a munkás-alkalmazotti háztartásokból kerül ki, ezért a továbbiakban elsősorban ezek adatai alapján tekintjük át a jövedelmi-anyagi helyzetükkel kapcsolatos kérdéseket.

A vizsgált munkás-alkalmazotti háztartásokat az egy főre jutó jövedelem nagysága alapján három kategóriába soroltuk: az 1400 forintnál alacsonyabb, az 1400–1800 forint közötti és az 1800 forintnál magasabb jövedelműek csoportjába. A megfigyelt háztartásoknak egynegyed-egynegyed része tartozott az első két csoportba, fele pedig az utóbbiba. Az első kategória fejenkénti jövedelmi szintje alacsonyabb, a másik kettőé magasabb az átlagosnál. A családi jövedelmek tekintetében mindhárom kategória jövedelme lényegesen magasabb az átlagosnál.

¹Kettős jövedelműeknek tekintettük az olyan háztartásokat, amelyek tagjai között mind mezőgazdasági, mind mezőgazdaságon kívüli ágazatban dolgozó aktív fizikai foglalkozású személy van, s ezek egyike a háztartásfő.

2. tábla

A megfigyelt munkás-alkalmazotti háztartások 1969. évi adatai

Háztartások	Egy háztartásra	Egy főre	Átlagos taglétszám (fő)
	jutó havi jövedelem (forint)		
Gépkocsival rendelkezők . . .	6180	1780	3,5
Ebből:			
1400 forint alatti fejenkénti havi jövedelemmel	5090	1180	4,3
1400–1800 forint fejenkénti havi jövedelemmel	5510	1590	3,5
1800 forint feletti fejenkénti havi jövedelemmel	7250	2420	3,0
Gépkocsival nem rendelkezők	4300	1350	3,2
<i>Átlagosan</i>	<i>4450</i>	<i>1380</i>	<i>3,2</i>

A gépkocsival rendelkező munkás-alkalmazotti háztartásokban az átlagosnál több a gyermek, ennek ellenére a családtagoknak körülbelül ugyanakkora hányada folytat kereső tevékenységet mint a gépkocsival nem rendelkezőknél. Ezen belül az 1400 forintnál alacsonyabb fejenkénti jövedelemmel rendelkező „autós” háztartásokban az átlagosnál kedvezőtlenebb, míg a magasabb jövedelemmel rendelkezőknél kedvezőbb a keresők és eltartottak közti arány. (Ez az összefüggés – mint ismeretes – általános jellegű, azaz a gépkocsival nem rendelkezőknél is érvényesül.) A gépkocsival rendelkezők magasabb jövedelmének elsődleges forrása az átlagosnál lényegesen magasabb kereset. Különösen vonatkozik ez a gépkocsival rendelkező 1800 forintnál magasabb egy főre jutó jövedelmű munkás-alkalmazotti háztartásokra, amelyeknél az egy főre jutó havi jövedelem az átlagosnak 175 százaléka, és a háztartásfők havi átlagkeresete 3790 forint, az összes keresőké pedig 3000 forint (az átlagosnak 156, illetve 144 százaléka).

3. tábla

A megfigyelt munkás-alkalmazotti háztartások egyes jellemző adatai és keresetei 1969-ben

Megnevezés	-1400	1400–1800	1800–	Összes	Gépkocsival nem rendelkező	Az összes megfigyelt
	forint fejenkénti havi jövedelemmel és gépkocsival rendelkező háztartás(ok) adatai					
A háztartások tagjai közül az aktív keresők aránya (százalék)	42	56	63	54	53	53
Száz háztartásra jutó aktív keresők száma (fő)	180	196	189	188	169	170
A háztartások tagjai közül a 15 éven aluli gyermekek aránya (százalék)	35	28	21	27	22	23
A háztartásfők havi átlagos keresete (forint)	2890	2890	3790	3300	2370	2440
Összes aktív keresők havi átlagos keresete (forint)	2320	2320	3000	2630	2040	2080

A gépkocsival rendelkezők lakáshelyzete – köztük a szerényebb jövedelműeké is – lényegesen kedvezőbb, mint a gépkocsival nem rendelkezőké. Az előbbiek közül a munkásoknál és alkalmazottaknál a száz háztartásra jutó lakószobák száma 207, a paraszti és kettős jövedelmű háztartásoknál pedig 222, míg a gépkocsival nem rendelkezőknél 175, illetve 169 jut száz háztartásra. Az „autós” munkás-alkalmazott háztartások között csak elvétve akad önálló lakással egyáltalán nem vagy csak egyszobás lakással rendelkező és e háztartások negyötöd részének fürdőszobás lakása van. Ugyanakkor országos átlagban a lakásoknak fele egyszobás, mintegy egyharmad része fürdőszobás, és számottevő azoknak a háztartásoknak az aránya, amelyeknek nincs önálló lakása, társ- vagy albérletben laknak. A lakásnak – mint alapvető elsőrendű szükségletnek – tehát lényeges a szerepe abban, hogy viszonylag magas jövedelmi színvonal elérés esetén sor kerül-e a gépkocsi vásárlásra vagy sem.

A havi 1800 forintnál magasabb fejenkénti jövedelemmel rendelkező megfigyelt munkás-alkalmazotti háztartások 15 százalékának volt 1969-ben gépkocsija (a paraszti és kettős jövedelmű háztartások körében jóval kisebb az arányuk). Az összes gépkocsival rendelkezők átlagosan nem rendelkeztek 1800 forintot meghaladó fejenkénti jövedelemmel, ellenben a már említettek szerinti túlnyomó többségük lakásellátottsága adott helyzetünkhöz mérten megfelelőnek tekintendő. Ugyanakkor az 1800 forintnál magasabb fejenkénti havi jövedelemmel rendelkező megfigyelt munkás-alkalmazotti háztartások átlagosnál nagyobb hányadának, 13 százalékának nincs önálló lakása, és ezen felül is számosan vannak közöttük olyanok, akiknek a lakáshelyzete más szempontból nem kielégítő. Az ilyen jövedelmi szinten élők között ugyanis jelentős az olyan háztartások aránya, amelyek vagy csak valamilyen egyszeri rendkívüli jövedelem folytán kerültek egy adott évben a magas jövedelműek közé (a következő évben azután újból alacsonyabb jövedelmi kategóriába kerülnek), vagy egyedülélők és olyan kéttagú, viszonylag fiatalabb korosztályhoz tartozó háztartások, amelyeknek még nincs megfelelő lakásuk, mivel a magasabb jövedelemmel még nem olyan régóta rendelkeznek. Ez utóbbiak jövedelmének jelentős részét felemészti majd a lakásszerzés, továbbá az esetek nagy részében a család létszámának gyarapodása is növeli költségeiket. Így ezek a családok a közeljövőben még nem tűzhetik ki célul a gépkocsi megszerzését. Emellett azonban a magas jövedelműek közül számosan várnak jelenleg is gépkocsira, egy részük pedig az anyagi feltételek megléte ellenére sem igényli a gépkocsit. Hozzá kell ehhez tenni még azt is, hogy a jelenleg gépkocsira várók jelentős részének van már gépkocsija, vagy sokan a gépkocsi árával még nem rendelkeznek, ezért a kielégítetlen gépkocsikeresletet nem lehet az igénylők nagy számával azonosnak tekinteni.

A jövedelmek növekedése következtében egyre nagyobb lesz majd a magas jövedelműek aránya, s erre a jövedelmi szintre számosan emelkednek fel olyanok, akik megfelelő lakással rendelkeznek, és jelenleg csak az alacsonyabb jövedelem miatt nincs gépkocsijuk. Egyébként az 1800 forintnál magasabb fejenkénti jövedelemből élő személyek aránya 1967-ben országosan 10 százalék körül volt, 1970-re az ilyen szinten élők arányát mintegy 16–18 százalékra lehet becsülni, és megközelítően ugyanennyire becsülhető a havi 6000 forintnál magasabb családi jövedelemből élő háztartások aránya is. Jövedelmi oldalról tehát már ma is megvan és a jövőben még inkább meglesz a gépkocsi viszonylag gyors elterjedésének feltétele.

A gépkocsival rendelkezők a lakás mellett nagy értékű műszaki tartós javakból is az országos átlagnál sokkal jobban ellátottak. A rádió mellett majdnem minden háztartás rendelkezik televízióval, mosógéppel, kerékpárral, és a bérből-fizetés-

ből előknél általános még a hűtőgép, a porszívógép és a fényképezőgép. Emellett számos háztartásnak van magnetofonja vagy lemezjátszója vagy második rádiója. (Ezek alapján feltételezhető, hogy bútorból és egyéb nem műszaki lakásberendezési és felszerelési cikkekből is az átlagosnál sokkal jobb az ellátottságuk.)

4. tábla

A gépkocsival rendelkezők ellátottsága egyes műszaki tartós javakból 1969 végén

Cikk	A munkás-alkalmazotti	A paraszti és kettős jövedelmű
	háztartásokban száz háztartásra jut (db)	
Rádió	154	126
Ebből:		
Autó-, zseb- és táskarádió . .	58	24
Televízió . . .	91	88
Magnetofon, lemezjátszó . .	46	14
Fényképezőgép .	73	32
Mosógép	90	94
Centrifuga . . .	35	8
Porszívógép . .	79	56
Hűtőszekrény .	75	40
Varrógép	46	74
Kerékpár, motor-kerékpár . . .	94	228

Összehasonlításként az országos teljes körű előzetes adatok szerint az ellátottsági szint 1969 végén televízióból 50, mosógépből 51, porszívóból 28, hűtőgépből pedig 26 százalékos volt.

Az eddigiekből megállapítható, hogy viszonylag magas jövedelmi színvonal elérése esetén a háztartások nagy része elsősorban lakáshelyzetét rendezi, azt felszereli, illetve berendez, és természetesen csak ezek után kerülhet sor a gépkocsi beszerzésére, amennyiben arra az igény is megvan. Ez utóbbit azért szükséges hangsúlyozni, mert megfelelő anyagi-jóléti feltételek esetén is vannak és a jövőben is lesznek számosan olyanok, akik különféle megfontolásokból nem igénylik a gépkocsit, ezzel szemben vannak és lesznek olyanok is, akik a megfelelő anyagi feltételek hiánya mellett más irányú szükségleteik kielégítésének rovására tartanak gépkocsit.

A GÉPKOCSITARTÁS HATÁSA A KIADÁS (FOGYASZTÁS) STRUKTÚRAJÁRA

A gépkocsival rendelkezők kiadásainak struktúrája nagymértékben eltér a gépkocsival nem rendelkezőkétől. Az előbbi háztartások közlekedésre fordított kiadásainak aránya természetesen többszöröse a gépkocsival nem rendelkezőkének, ugyanakkor az „autós” háztartások valamennyi főbb szükségleti csoportra kiadásuknak kisebb részét használták fel, mint a gépkocsival nem rendelkező háztartások.

A kiadások abszolút összege tekintetében természetesen lényegesen más a helyzet: az „autós” családok magasabb jövedelmükből a különböző jellegű szükségletek kielégítésére nagyobb összeget fordítottak, mint a gépkocsival nem ren-

delkező háztartások. Kivételt csupán a paraszti és kettős jövedelmű rétegnél az élelmezés, továbbá a lakásépítés és fenntartás képez. E szükségletek kielégítésére a gépkocsival nem rendelkező paraszti és kettős jövedelmű háztartások nagyobb összeget fordítottak, mint az „autós” háztartások.

5. tábla

A gépkocsival rendelkezők és nem rendelkezők személyes szükségletre fordított kiadásának szerkezete 1969-ben*

Főbb kiadási csoportok	A gépkocsival			
	rendelkező	nem rendelkező	rendelkező	nem rendelkező
	munkás-alkalmazotti		paraszti és kettős jövedelmű	
	háztartások kiadásainak megoszlása (százalék)			
Élelmiszer, ital, dohányáru	33	44	38	50
Ruházkodás	13	15	12	14
Lakásfenntartás, -építés, -vásárlás	12	13	8	15
Háztartás és lakásfelszerelés . . .	7	9	7	8
Közlekedés és hírközlés	21	4	25	3
Egyéb kiadások	14	15	10	10
Összesen	100	100	100	100

*Itt és a továbbiakban a személyes szükségletre fordított kiadás az adókkal, az öregségi járulékkal és a mezőgazdasági tevékenységgel kapcsolatos üzemi ráfordításokkal csökkentett pénzkidadás (nettó pénzkidadás) és a saját termelésből származó (nagy részt élelmiszer-) fogyasztás fogyasztói áron számított értékének együttes összege.

6. tábla

A gépkocsival rendelkezők egy főre számított személyes kiadásai 1969-ben

Főbb kiadási csoportok	A gépkocsival rendelkező			
	munkás-alkalmazotti		paraszti és kettős jövedelmű	
	háztartások egy főre jutó havi kiadása			
	forint	százalék*	forint	százalék*
Élelmiszer, ital, dohányáru	594	103	579	98
Ruházkodás	222	116	178	111
Lakásfenntartás, -építés, -vásárlás	207	128	128	75
Háztartás és lakásfelszerelés . . .	132	109	110	116
Közlekedés és hírközlés	378	661	385	1002
Egyéb kiadások	249	125	158	130
Összesen	1782	136	1538	131

*A gépkocsival nem rendelkező háztartások egy főre jutó havi kiadása százalékában.

A két kategóriába tartozó háztartások kiadásának egymáshoz viszonyított aránya és struktúrája közötti eltéréseket a gépkocsitartás és a jövedelmi színvonalban meglévő különbségek együttesen alakították ki. A jövedelmi színvonal lényeges szerepére utal az a körülmény, hogy a gépkocsival rendelkező munkás-alkalmazotti háztartások körén belül a szerényebb és a magasabb jövedelműek kiadásainak szerkezete is számottevően különböző. Az 1400 forintnál alacsonyabb és az 1800 forintnál magasabb fejenkénti jövedelemmel rendelkező „autós” háztartásoknál például az élelmezés összkidáshoz viszonyított aránya 38, illetve 31; a ruházko-

dásé 14, illetve 12; a közlekedési és hírközlési kiadásoké 15, illetve 23 százalék. A szerényebb jövedelmű háztartások a közlekedésen és hírközlésen kívüli személyes szükségleteik kielégítésére fejenként 20 százalékkal kisebb összeget fordítottak, mint a munkások és alkalmazottak háztartásai átlagosan. Emellett ezek a háztartások a gépkocsi üzemeltetésére átlagosan 25 százalékkal kevesebbet költöttek, mint a gépkocsival rendelkező magasabb jövedelműek. Ezek az adatok arra utalnak, hogy fejenként havi 1200–1400 forintos, illetve például 4 tagú háztartás esetén 4800–5600 forintos családi jövedelem nem elegendő a gépkocsitartáshoz, vagy amennyiben az ilyen háztartások gépkocsit vásárolnak, a gépkocsi szerény mértékű üzemeltetését is csak más szükségleteik rovására tudják biztosítani.

Arra a kérdésre, hogy a gépkocsitartás hogyan hat a kiadás struktúrájára, csak oly módon kaphatunk hozzávetőlegesen választ, ha a gépkocsival rendelkezők kiadási adatait olyan háztartások adataival hasonlítjuk össze, amelyeknek összes kiadása azonos a gépkocsival nem rendelkező háztartásokéval. A gépkocsival rendelkező munkás-alkalmazotti háztartások közül csak a fejenkénti havi 1800 forintnál magasabb jövedelemmel rendelkezők adatainak összehasonlítására volt lehetőség, és ezeket az adatokat a 2000 forintnál magasabb jövedelmű háztartások adataival vettük egybe. E két kategóriába tartozók fejenkénti összes személyes kiadása ugyanis megközelítően azonos. Az összehasonlítás eredményei azt mutatják, hogy a gépkocsival rendelkezők a közlekedésen kívül abszolút összegben és természetesen aránylag is minden egyes főbb szükségletre lényegesen kevesebbet költöttek, mint azok a háztartások, amelyekben a fejenkénti összes kiadás nagyságrendileg azonos volt a gépkocsival rendelkező háztartásokéval. Ezzel kapcsolatban elsősorban az tarthat érdeklődésre számot, hogy az egyes fogyasztási csoportok kiadásait milyen arányban csökkenti a gépkocsitartás. Az „autós” háztartások élelmezésre és ruházkodásra 10, illetve 13 százalékkal, a többi szükségletre pedig 18-20 százalékkal fordítottak kisebb összeget, mint a gépkocsival nem rendelkező háztartások.

7. tábla

A személyes kiadások szerkezete a gépkocsival rendelkező és nem rendelkező munkás-alkalmazotti háztartásoknál 1969-ben

Főbb kiadási csoportok	A gépkocsival rendelkező, fejenként havi 1800 forintnál magasabb jövedelmű	A gépkocsival nem rendelkező, fejenként 2000 forintnál magasabb jövedelmű	A gépkocsival rendelkezők kiadása a gépkocsival nem rendelkezőké százalékában
	háztartások kiadásának megoszlása (százalék)		
Élelmiszer, ital, dohányáru	31	35	90
Ruházkodás	12	14	87
Lakásfenntartás, -építés,			
-vásárlás	11	14	80
Háztartás és lakás-felszerelés	8	10	81
Közlekedés és hírközlés	23	9	238
Egyéb kiadások	15	18	82
Összesen	100	100	100

A gépkocsinak és a jövedelmi színvonalnak a kiadási struktúrára gyakorolt együttes hatását érzékelteti a gépkocsival rendelkezők és nem rendelkezők közötti kiadási különbségek megoszlása és az egyszázalékos összes kiadási többletre jutó fogyasztásnövekedés szükségleti csoportonkénti mértéke.

A gépkocsival rendelkezőknél a magasabb jövedelemből adódó többletkiadások kétharmad részét a gépkocsitartás emészti fel, ezért érthető, hogy a gépkocsival rendelkezők és nem rendelkezők közötti egyszázalékos kiadási többletre jutó fogyasztásnövekedés a közlekedésnél 15,4 százalékot tesz ki, a többi főbb szükségleti csoportnál viszont mindössze 0,1–0,8 százalék között mozog. Amennyiben a gépkocsival rendelkezők közül csak a magasabb jövedelműek adatait vetjük egybe a gépkocsival nem rendelkezőkével, e mutató értéke a közlekedésnél 10,6, a többi kiadási csoportnál pedig 0,3 és 1,2 között szóródik.

8. tábla

A kiadási különbségek a gépkocsival rendelkező és nem rendelkező munkás-alkalmazotti háztartások között 1969-ben

Főbb kiadási csoportok	Az összes „autós”	A magas jövedelmű „autós”	Egy százalékos kiadási többletre jutó fogyasztásnövekedés	
	háztartások és a nem „autós” háztartások kiadása közötti különbségek megoszlása (százalék)		az összes „autós”	a magas jövedelmű „autós”
			háztartásoknál (százalék)	
Élelmiszer, ital, dohányáru	4	14	0,1	0,3
Ruházkodás	6	8	0,4	0,5
Lakásfenntartás, -építés, -vásárlás	10	10	0,8	0,8
Háztartás és lakásfelszerelés	2	7	0,2	0,7
Közlekedés és hírközlés	68	46	15,4	10,6
Egészségügy, testápolás	1	2	0,4	0,8
Művelődés, oktatás, szórakozás	4	5	0,7	0,8
Egyéb kiadások	5	8	0,8	1,2
Összesen	100	100	1,0	1,0

Az adatok alapján megállapítható, hogy a gépkocsi vásárlása, üzembe helyezése igen jelentősen mérsékli a közlekedésen kívüli szükségletekre fordított kiadások növekedését. Természetesen más a helyzet akkor, amikor a gépkocsival rendelkező háztartásoknál jövedelemnövekedés következik be. A viszonylag alacsony és a közepes jövedelmű háztartások kiadásai közötti különbségnek még ugyan 41 százaléka megy el közlekedésre, a közepes és a magas jövedelműek közötti különbségnek azonban már csak 21 százaléka, és így előtérbe kerül a többi szükségletre fordított kiadások dinamikusabb növekedése. (Lásd a 9. táblát.)

A gépkocsinak életmódot változtató hatása a szükségletek nagyobb csoportjai mellett a részleteknél is jelentkezik.

A már ismert adatok szerint a gépkocsival rendelkező munkás-alkalmazotti háztartások viszonylag magas jövedelmük ellenére élelmezésre és élvezeti cikkekre mindössze 3 százalékkal fordítottak többet, mint a gépkocsival nem rendelkezők. (Lásd a 6. táblát.) A nagyságrendileg hasonló fogyasztáson belül az „autósok” kiadásában nagyobb súllyal szerepel az ún. háztartáson kívüli (vendéglői, üdülési, munkahelyi, gyermekintézményi) étkezési kiadás, valamint az élvezeti cikkekre – elsősorban kávéra, üdítő italokra és dohányárúkra – fordított kiadás, és kisebb súllyal a háztartás keretén belüli élelmiszer-fogyasztás értéke, mint a gépkocsival nem rendelkezőknél. A háztartási élelmiszer-fogyasztáson belül azonban „hideg” élelemre az autósok költöttek többet. Ezek a fogyasztási irányzatok a magasabb jövedelműeknél érvényesülnek jelentősebb mértékben. (Lásd a 10. táblát.)

9. tábla

A kiadási különbségek a különböző jövedelmű, gépkocsival rendelkező munkás-alkalmazotti háztartások között 1969-ben*

Főbb kiadási csoportok	A közepes és a viszonylag alacsony	A viszonylag magas és a közepes	Egy százalékos kiadási többletre jutó fogyasztásnövekedés	
	jövedelmű, gépkocsival rendelkező háztartások kiadásai közötti különbségek megoszlása (százalék)		a közepes	a viszonylag magas
			jövedelmű, gépkocsival rendelkező háztartásoknál (százalék)	
Élelmiszer, ital, dohányáru	19	26	0,5	0,8
Ruházkodás	9	10	0,6	0,8
Lakásfenntartás, -építés, -vásárlás	13	9	1,1	0,8
Háztartás és lakásfelszerelés	5	13	0,8	2,0
Közlekedés, hírközlés	41	21	2,7	0,9
Egészségügy, testápolás	2	3	1,0	1,7
Művelődés, oktatás, szórakozás	5	6	0,9	1,1
Egyéb kiadások	6	12	1,2	2,3
Összesen	100	100	1,0	1,0

*A viszonylag alacsony jövedelműekhez a fejenkénti havi 1400 forintnál alacsonyabb jövedelműeket, a közepes jövedelműekhez az 1400–1800 forint közötti jövedelműeket, a viszonylag magas jövedelműekhez pedig az 1800 forintnál nagyobb fejenkénti jövedelemmel rendelkezőket soroltuk.

10. tábla

Az élelmiszer-fogyasztás alakulása a munkás-alkalmazotti háztartásoknál 1969-ben

Cikkcsoport (cikk)	Egy főre jutó havi átlagos kiadás a gépkocsival rendelkező	
	összes	viszonylag magas jövedelmű
	háztartásoknál a gépkocsival nem rendelkezők kiadásának százalékában	
1. Háztartáson belüli élelmiszerek	97	111
Ebből:		
Hentesáruk	105	122
Vaj	109	142
Sajt	122	167
Tejföl	111	145
Cukrászsütemény, édességáru	112	146
2. Háztartáson kívüli étkezés	142	202
Ebből:		
Vendéglői-üdülői étkezés	159	257
Élelmiszer összesen	102	122
3. Élvezeti cikkek összesen	108	146
Ebből:		
Kávé, üdítő italok	114	164
Dohányáru	107	153
Élelmiszer és élvezeti cikkek összesen	103	125

A gépkocsival rendelkező megfigyelt munkás-alkalmazotti háztartásoknál 1969-ben egy személy átlagosan 7 napig üdült (ezen belül a magas jövedelműek átlago-

san 12 napot), a gépkocsival nem rendelkezők pedig csak 4 napig. A paraszti és kettős jövedelmű háztartásoknál az üdülés ma még ritka dolog, mivel náluk a gépkocsi is némileg más szerepet tölt be, mint a bérből-fizetésből élők többségénél.

Az üdülés mellett – legalábbis a gépkocsi-tulajdonosok nagyobb részénél – jelentős a szerepe a hétvégi utazásoknak, ami az élelmiszer-fogyasztási struktúra változása mellett egyeseknél a szállásköltségek növekedését is maga után vonja; továbbá általában növeli a sportruházat és a camping-cikkek iránti keresletet. Jellemző az utóbbiakra, hogy az „autós” munkás-alkalmazotti háztartások háromszor akkora összeget költöttek 1969-ben ilyen cikkek vásárlására, mint a gépkocsival nem rendelkezők.

A gépkocsi azáltal, hogy módosítja a szabadidő felhasználását, a kulturális kiadásokat is befolyásolja. A gépkocsival rendelkező munkás-alkalmazotti háztartások magasabb jövedelmük ellenére 1969-ben valamivel kisebb összeget költöttek színházra, mozira, valamivel többet újságra és folyóiratokra és lényegesen – 40 százalékkal – többet könyvre, mint a gépkocsival nem rendelkezők. Amennyiben azonban csak a magas jövedelmű, gépkocsival rendelkezők kiadását vetjük egybe a hozzájuk hasonló jövedelmi színvonalon élők kiadásával, az utóbbiak javára eléggé nagymértékű a különbség (a színháznál és mozilátogatásnál 54 százalékos, a könyvvásárlásnál 20, az újság- és folyóirat-vásárlásnál pedig 30 százalékos), azaz a gépkocsi számottevően csökkenti ezeket a kiadásokat.

A paraszti és kettős jövedelmű háztartásoknál – ellentétben a munkások és alkalmazottak rétegével – a gépkocsinak ma még eléggé csekély hatása van az életmódra. A paraszti és kettős jövedelmű háztartásoknál ma még a gépkocsi inkább a „gazdagság” jelképe, mintsem az életmódot lényegesen befolyásoló tényező. Jellemző erre, hogy az üzemanyag- és javítási költség egy háztartásra jutó összege a paraszti és kettős jövedelmű háztartásoknál 30 százalékkal alacsonyabb, mint a munkásoknál és alkalmazottaknál, ami arra utal, hogy keveset használják a gépkocsit.

A jövőben a gépkocsival kapcsolatos életmódbeli változásoknak a fogyasztás összetételére gyakorolt hatása természetesen egyre jobban erősödni fog. Egyfelől ugyanis nő a gépkocsi-tulajdonosok száma és aránya, másfelől a jelenleginél várhatóan jóval magasabb jövedelmek erre egyre inkább lehetőséget is nyújtanak. Ez utóbbit támasztja alá az a körülmény, hogy a gépkocsival rendelkezők közül elsősorban a magasabb jövedelműeknél jelentkeznek az életmód számottevő változására utaló fogyasztási tendenciák. Mindezekből következik, hogy az áruforgalomnak és bizonyos szolgáltatásokkal való ellátottságnak (szerviz- és javításszolgálat, üzemanyag-töltő hálózat stb.) tervezésénél, illetve fejlesztésénél különös figyelmet kell fordítani a gépkocsitartásnak a keresletet befolyásoló, illetve módosító szerepére.

РЕЗЮМЕ

Автор на основании данных статистики семейных бюджетов исследует воздействие наличия автомобиля на структуру потребления и материальное положение их владельцев. В качестве введения он констатирует факт сравнительно быстрого распространения автомобиля в Венгрии и ожидаемый до 1975 года дальнейший прирост автомобильного парка.

Доходы владельцев автомашин являются значительно выше доходов лиц, не располагающих автомобилями, причем жилищные условия первых и их обеспеченность говарами длительного пользования тоже являются более благоприятными. Таким образом обеспеченности жилой площадью принадлежит существенная роль в том, следует ли за достижением сравнительно высокого уровня доходов приобретение автомобиля, или нет. Внутри

этого общего положения среди владельцев автомобилей имеются также и лица со сравнительно скромными доходами, а большая часть лиц, доходы которых можно считать высокими, сегодня еще не располагает автомобилем.

Структура расходов владельцев автомобилей в значительной мере отличается от таковой у лиц, не имеющих машин. В расходах первых домашних хозяйств обрабатываемая на транспорт доля естественно в несколько раз превосходит таковую у домашних хозяйств, не располагающих автомобилем, причем одновременно они распределяют меньшую часть своих расходов среди всех прочих главных групп потребления, чем семьи, не купившие автомобиль. Структуру расходов образуют совместно автомобиль и различия в уровне доходов. Для показа того, каким образом автомобиль сам по себе воздействует на структуру расходов послужило сравнение структур расходов располагающих и не располагающих автомобилем домашних хозяйств с одинаковыми доходами. О существенной роли уровня доходов свидетельствует то обстоятельство, что внутри круга владельцев автомобилей, — подобно не располагающим автомобилем лицам, — в использовании доходов имеются значительные различия между лицами со скромными и, соответственно, высокими доходами. Информацию об этих взаимосвязях, наряду со структурой расходов, предоставляют показывающие различия в расходах относительные величины, в также те коэффициенты, которые выражают распределение по группам потребностей прироста потребления в расчете на один процент добавочных расходов.

Воздействие автомобиля на структуру расходов наблюдается также и внутри важнейших групп потребления (например в составе потребления продовольствия, покупке оснащения для кэмпингов, культурных расходах, некоторых видах бытового обслуживания и т. д.). Связанные с автомобилем потребительские направления пускают все более глубокие корни, поскольку возрастает число владельцев автомобилей, далее, повышение доходов во многих домашних хозяйствах сопряжено с увеличением свободного времени.

SUMMARY

The paper examines on basis of the data of households the effect of motor-cars on the structure of consumption and the pecuniary situation of the persons possessing a car. By way of introduction it makes known the relatively fast spreading of motor-cars in Hungary and the further increase of the stock to be expected until 1975.

The income of car-owners is much higher than that of those who do not possess a car; besides, the housing conditions of the former and their being supplied with durable goods is also more favourable. Consequently the degree of the dwelling conditions plays an important role in that whether after having reached a relatively high income level a car will be bought or not. Within this general situation there are also persons with relatively modest means among the car-owners and, at the same time, the greater part of the strata which may be considered as of enjoying high incomes do not yet own cars.

The structure of the expenditure of car-owners greatly differs from that of persons who have no car. In the former households the rate of the expenses spent on transportation is naturally several times higher than that of those not owning a car, and at the same time they have used a smaller part of their expenditure on all the other groups of major necessities than the households which do not possess a car. The structure of expenses is jointly formed by the car and the differences existing in income-levels. To show how the car in itself effects the structure of expenditure, the comparison of the expenditure level of the households of identical incomes possessing or not possessing a car has served. The significant role of the income level is indicated by the fact that within the circle of car-owners — similarly to those who are not — the spending of their incomes is considerably different in the case of persons with lower incomes and in that of those with higher incomes. Beside the structures of expenditures the relative numbers indicating the division of the differences of expenditure and further those rates which express the measure of increase of the consumption per one per cent expenditure surplus by groups of necessity afford information.

The effect of the car on the structure of expenditure appears also within the major groups of necessities (e. g. in the composition of food-consumption, in buying camping articles, in the cultural expenses or certain services etc.) The tendencies in connection with a car become more and more marked as the number of car-owners is increasing and as the rising incomes are in the case of many households combined with the increasing leisure.

A HÁBORÚ UTÁNI VILÁG AZ ENSZ-STATISZTIKA TÜKRÉBEN*

L. I. NESZTEROV

Az emberiség ez évben ünnepli a második világháború befejezésének és az Egyesült Nemzetek Szervezete megalakulásának 25. évfordulóját. A huszonegyedik alkalommal megjelenő „ENSZ Statisztikai Évkönyv”¹ 15 olyan fontosabb gazdasági mutatószámot magában foglaló speciális táblát tartalmaz, amelyek kontinensenként mutatják be a háború utáni világ fejlődési tendenciáit. Ezeket 15 olyan összefoglaló tábla egészíti ki, amelyek a világ gazdasági tevékenységeinek eredményeit összesítve, majd területenként, az országok társadalmi típusai szerint stb. tükrözik.

Az Évkönyvben 193 rendszeresen közlésre kerülő tábla található a vizsgált időszakra (1960–1968) vonatkozóan, gyakorlatilag a világ majdnem valamennyi országaról. Ezzel lehetőség nyílik arra, hogy az egyes országok fejlődését a kontinensen és a világon tapasztalható általános tendenciákkal összevetve vizsgálhassuk. Nem szerepel minden ország minden táblában. Ez érthető, mert az országok egy része bizonyos termékfajtákat nem termel. Magyarország például nem termel kávé, teát, pálmaolajat stb., magától értetődő tehát, hogy a megfelelő táblákban nem szerepel. Egyes országok nem követik azokat a nemzetközi szabványokat, amelyek bizonyos táblák statisztikai mutatóinak kiszámításához alapul szolgálnak, az ezekhez a táblákhoz nem szolgáltatnak adatokat. A szocialista országok például nem fogadják el a „bruttó nemzeti termék” fogalmát, amely az SNA rendszerben az összefoglaló statisztikai mutató szerepét tölti be, de ugyanakkor elismerik az anyagi termelés szférájában létrehozott „nemzeti jövedelem” fogalmát. Ennek megfelelően a szocialista országok koncepciója szerinti nemzeti jövedelem táblázatából a kapitalista országok hiányoznak, a „bruttó nemzeti termék” adatait tartalmazó táblából pedig a szocialista országok. Ennek ellenére az Évkönyvben megtalálható gyakorlatilag minden olyan információ, amely az egyes országok kibocsátási programjára vonatkozik. Így például Magyarország jellemzése a jelenlegi kiadványban 131, a Szovjetunióé 150 táblában stb. történik.

A jelen Évkönyv anyagát 25 téma köré csoportosították, amelyek a népesség, a munkaerő, a lakásviszonyok, az oktatás és a kultúra, a pénzügyek, valamint a lakosság életviszonyai mellett sokoldalúan mutatják be az ipar, a mezőgazdaság, az építőipar, a kereskedelem, a szállítás és hírközlés stb. fejlődését. Az összehasonlítás érdekében megemlíthetjük, hogy az első, az 1948. évi Évkönyv 158 táblát tartalmazott, amelyeket 20 témacsoportra bontottak és Magyarország abban a kötetben 95 táblában szerepelt.

*A cikk eredeti címe: Poszlevoennüj mir v sztatisztiki OON.

¹The United Nations Statistical Yearbook 1969. New York. 770 old.

A jelen kiadványt az ENSZ Statisztikai Hivatala az egyes országok, valamint a nemzetközi szervezetek statisztikai szerveivel szoros együttműködésben készíti, amelyek az összehasonlíthatóság megkönnyítése érdekében a statisztikai mutatószámok érvényben levő nemzetközi szabványainak megfelelően kiszámított adatokat szolgáltatnak az ENSZ-nek.

Egyes országok esetében egy sor mutató vonatkozásában az Évkönyv az egyetlen nyilvános adatforrás. Az Évkönyv általában angol és francia nyelven jelenik meg, de a jelen kiadáshoz a bevezető és a tartalomjegyzék spanyol és orosz nyelvű fordítását is mellékeltek.

A speciális táblák lehetővé teszik mindenekelőtt annak a megállapítását, hogy a világgazdaság a háború előtti (1938. évi) színvonalat 1948-ra érte el. Erről tanúskodnak a Statisztikai Hivatal által az Évkönyv első kiadásaiban közzétett ipari és mezőgazdasági termelési indexek. Ezt alátámasztják azok a mutatószámok is, amelyek az Évkönyv jelen számában kerültek közlésre és amelyeket az 1. táblában mutatunk be.

1. tábla

A fontosabb termékek világtermelése

Termék	Mértékegység	1938.	1948.
		évben	
Energia összesen	milliárd tonna (egyezményes fűtőanyag)	1,9	2,4
Ebből:			
Szén	milliárd tonna	1,3	1,7
Acél	millió tonna	100	112
Cement	millió tonna	85	103
Kénsav	millió tonna	14	15
Fűrészáru	millió köbméter	200	216
Újságpapír	millió tonna	6,8	7,5
Gabona	millió tonna	640	673
Olajos magvak	millió tonna	47	47
Gyapotfonal	millió tonna	674	653
Hús	millió tonna	37	35
Hal	millió tonna	21	20
Tej	millió tonna	245	243
Cukor	millió tonna	27	28
A népesség száma	millió fő	2250	2473

A tábla adatai jól mutatják, hogy a második világháború a világgazdaság fejlődését – kivéve az Egyesült Államokat, Svájcot és más olyan országokat, amelyek távol estek a háborús cselekmények színterétől – 10 évre visszavetette. Az egy főre jutó termelést tekintve, megállapítható, hogy a háború előtti átlagos világszínvonalat gyakorlatilag csak 1950-re érték el az országok, amikor a háborús pusztításokat helyreállították és a főbb kapitalista országok kilábalnak az 1948-1949. évi gazdasági válságból. Ezért indokolt a világháború utáni fejlődést 1950-től kezdődő adatokkal jellemezni; az Évkönyv speciális tábláiban kiindulópontul ez az év szolgál.

A speciális táblák az 1950–1970. évekre vonatkozó összefoglaló indexekkel kezdődnek. (Lásd a 2. táblát.)

A vizsgált időszak alatt a világ bruttó hazai terméke (GDP) egészében véve 2,8-szeresére nőtt, Észak-Amerikában és Óceániában ugyanakkor ez a növekedés

csak 2,3-szeres, Európában és Dél-Amerikában 2,7-szeres volt; ezzel szemben a mutató növekedése Ázsiában 3,4-szeres, a Szovjetunióban 5,2-szeres volt. (Meg kell jegyeznünk, hogy a mutató kiszámításához az ENSZ Statisztikai Hivatala a „végtermék”-et, vagy más néven a nem anyagi jellegű szolgáltatások levonásával számított „feltételes nettó termék”-et használta fel.) Egy lakosra számítva ez a mutató az egész világot tekintve 1950 és 1970 között kétszeresére, Óceániában 1,5-szeresére, Észak- és Dél-Amerikában 1,6-szeresére, Ázsiában 2,2-szeresére, Európában 2,3-szeresére, a Szovjetunióban pedig 3,9-szeresére nőtt. Ezzel már rá is mutattunk a kontinensek háború utáni gazdasági fejlődésében tapasztalható legáltalánosabb tendenciákra: az ázsiai és európai országok, s közöttük különösen a Szovjetunió gazdasága dinamikusan fejlődött.

2. tábla

A világgazdaság fejlődése a háború utáni időszakban 1970-ig
(Index: 1950. év = 100)

Mutató	Világ öss- zesen	Afrika	Eszak- Amerika	Dél- Amerika	Ázsia	Európa	Óceánia	Szovjet- unió
A népesség változása								
1. A népesség száma	145	155	145	170	145	120	150	135
2. A 20 000 lakosnál nagyobb települések népessége	185	255	165	255	210	130	170	205
3. A kereső népesség száma	130	140	140	160	135	110	145	135
4. A tanulók száma összesen: általános és középiskolák (1–7 osztály)	215	350	195	270	245	145	205	145
felsőbb osztályok (8–10 osztály)	180	330	165	245	240	120	175	125
felsőfokú tanintézetek	265	590	295	480	260	260	300	310
	340	505	315	400	450	280	395	345
Az összvolumen változása								
1. Bruttó nemzeti termék	280	.	225	275	345	275	230	520
2. Ipari termelés	280	.	250	300	820	310	310	700
3. Mezőgazdasági termelés	165	160	130	165	170	165	185	225
4. Élelmiszer-termelés	170	160	140	170	170	170	190	225
5. Export	385	305	295	195	440	470	315	740
6. Import	385	235	355	195	470	485	210	700
Az egy lakosra számított volumen változása								
1. Bruttó nemzeti termék	200	.	165	160	225	230	150	390
2. Ipari termelés	210	.	180	170	530	265	205	530
3. Mezőgazdasági termelés	115	105	100	105	115	145	125	170
4. Élelmiszer-termelés	120	105	105	105	115	145	130	175
5. Export	270	195	200	115	300	400	210	550
6. Import	270	150	245	115	320	415	140	510

Az Évkönyv adatai arra is rámutatnak, hogy a Szovjetunió és a szocialista országok együttvéve lényegesen gyorsabban fejlődtek, mint a világ többi országa, amit a 3. tábla adatai is igazolnak.

A fentiekben ismertetett táblák elemzéséből látható, hogy az ENSZ Statisztikai Hivatalának számításai a világ ipari, építőipari és mezőgazdasági termelésének jelenleg mintegy egyharmadát adó európai szocialista országok töretlen gazdasági fejlődését tükrözik. Az említett európai szocialista országokban a világ népességének 10 százaléka él, következésképpen a fontosabb népgazdasági ágak termelésé-

ből egy lakosra jelenleg sokkal több jut a szocialista országokban, mint a világ többi országában.

3. tábla

A világ nemzeti terméke, 1970
(Index: 1950. év = 100)

Megnevezés	A bruttó nemzeti termék volumene		Az iparban	A mezőgazdaságban	Az építőiparban	A közlekedésben és hírközlésben	A kereskedelemben
	Összesen	egy lakosra számítva					
	létrehozott bruttó nemzeti termék						
Világ összesen *	255	153	306	162	264	282	236
Szocialista országok**	400	319	585	174	507	637	376
Egyéb országok	222	157	252	160	221	229	222

*A Kínai Népköztársaság, a Koreai Népi Demokratikus Köztársaság, a Vietnami Demokratikus Köztársaság és Mongólia nélkül.

**Albánia, Bulgária, Magyarország, Német Demokratikus Köztársaság, Lengyelország, Románia, Csehszlovákia, Szovjetunió.

Megjegyzés. Számított adatok.

Ha az Évkönyvnek a világ termelésére vonatkozó adatait vizsgáljuk (lásd a 4. táblát), azt láthatjuk, hogy az ipari és mezőgazdasági termékek döntő többségénél a termelés növekedése jelentős mértékben túlszárnyalja a népesség növekedését. Így például, míg a világ népessége 1951 és 1968 között 1,4-szeresére nőtt, az energiatermelés 2,4, az acélolvasztás 2,8 az alumíniumtermelés 5,4, a műanyagtermelés 15,6-szeresére nőtt. Ezzel egyetemben az 1951–1968. években a termelés jelentős mértékű növekedése volt megfigyelhető a gabonaféléknél, amelyeké 1,7-szeresére, a búzáé, a cukoré és az olajos magvaké 2-szeresére, a húsé 1,9-szeresére, a halé 3-szorosára nőtt.

Az egy lakosra jutó termelés alakulására vonatkozó mutatók amelyeket az Évkönyv adatai alapján számítottunk ki, és az 5. táblában közlünk, igen szemléletes képet adnak a világgazdaság háború utáni fejlődési tendenciáiról. A termelés jelentős mértékű növekedése figyelhető meg nemcsak az ipar, hanem a mezőgazdaság területén is, amelyre szintén hatást gyakorol a tudományos technikai forradalom. Elegendő annyit megjegyezni, hogy a gabonafélék össztermelése 1951 és 1968 között egy lakosra számítva egynegyedével (a búza és kukorica 40 százalékkal), a hús és az édesburgonya (batáta) termelése egyharmadával, az olajos magvaké mintegy felével és a haltermelés 2,2-szeresére nőtt. Csak a tej és a hüvelyesek termelése területén nem mutatkozott jelentős mértékű növekedés (ezek egy lakosra jutó termelése 7–8 százalékkal növekedett), a burgonya termelése viszont a világ lakosságának egy főjére számítva ezen időszak alatt csökkent, éspedig 15 százalékkal. Az 5. tábla arról tanúskodik, hogy a világ népessége anyagi körülményeinek megjavítására jelentős és reális lehetőségek vannak.

Ennek ellenére jelenleg olyan tendencia tapasztalható, hogy a kontinensek között a fontosabb termékek egy főre jutó termelése tekintetében fennálló jelentős különbségek továbbra is fennmaradnak: a vonatkozó mutatókat az Évkönyv összesített táblái segítségével határozhatjuk meg. E mutatók összefoglaló áttekintése a 6. táblában található. Afrika, Ázsia és Dél-Amerika mutatói lényegesen elmaradnak a világtól. A legmagasabb egy lakosra jutó termelési értékek viszont rendszerint Észak-Amerikát és ritkán Óceániát jellemzik.

4. tábla

Néhány fontosabb termék világtermelése

Termék	Mértékegység	A termelés abszolút számokban		A termelés növekedése		Évi átlagos növekedési ütem 1951 és 1968 között
		1950	1968	Index: 1938. év = 100	Index: 1950. év = 100	
Energia összesen . . .	milliárd tonna (egyezményes fűtőanyag)	2607	6128	321	235	4,9 ^o
Ebből:						
Villamos energia . . .	milliárd kilowattóra	810	4192	913	438	8,6
Kőolaj	millió tonna	467	1924	770	368	7,5
Szén	millió tonna	1818	2750	211	151	2,3
Földgáz	milliárd köbméter	196	891	1440	455	8,8
Acél	millió tonna	189	529	482	279	5,9
Alumínium	millió tonna	1,5	8,0	1333	536	9,8
Cement	millió tonna	133	513	604	386	7,8
Műanyag	millió tonna	1,4	22	.	1557	16,5
Kénsav	millió tonna	24	80	554	327	6,8
Kaucsuk	millió tonna	2,9	6,7	744	233	4,8
Gépkocsi	millió darab	10,5	28,3	745	270	5,7
Ebből:						
Személygépkocsi . . .	millió darab	8,2	21,7	712	266	5,6
Fűrészáru	millió köbméter	246	389	195	158	2,6
Furnér	millió köbméter	6,2	28,2	.	455	8,8
Újságpapír	millió tonna	8,6	19,0	280	220	4,4
Egyéb papír, karton . .	millió tonna	34	93	.	275	5,8
Rádiókészülék	millió darab	24	89	.	370	7,5
Televízió	millió darab	2,1	39	.	1850	17,6
Hűtőgép	millió darab	4,7*	19,2**	.	410	10,6***
Mosógép	millió darab	5,9*	18,6**	.	316	8,6***
Motorkerékpár	millió darab	1,6*	4,9**	.	315	8,5***
Kerékpár	millió darab	11,6*	17,5**	.	150	3,0***
Gabonafélék összesen .	millió tonna	678	1179	184	174	2,8
Ebből:						
Búza	millió tonna	167	332	189	199	3,9
Kukorica	millió tonna	131	250	212	191	2,5
Rizs	millió tonna	165	285	215	173	2,3
Árpa	millió tonna	58	130	241	224	4,6
Hüvelyesek	millió tonna	29	44	.	180	2,5
Burgonya	millió tonna	269	314	142	117	1,0
Édesburgonya	millió tonna	71	135	.	190	2,3
Gyapot	millió tonna	6,6	11,3	177	171	1,4
Cukor	millió tonna	34	67	248	198	3,1
Olajos magvak összesen	millió tonna	50	101	213	202	3,8
Ebből:						
Szójabab	millió tonna	17	43	319	254	5,9
Tej	millió tonna	265	394	161	149	1,8
Hús	millió tonna	42	78	210	186	2,8
Hal	millió tonna	21	64	305	303	6,1
Szarvasmarha	millió (számosállat)	1013	1381	147	136	1,3
Népesség	millió fő	2517	3483	155	138	1,8

*1953. évi adat.

**1967. évi adat.

***1954–1967. évi adat.

A Szovjetunió mutatói a legtöbb esetben csak kismértékben maradnak el az Észak-Amerikára vonatkozóktól, hozzávetőlegesen azonosak az európai mutatókkal, és két-háromszorosai a világtátlagnak. A Magyarországra vonatkozó mutatók számos esetben közel esnek és sok esetben jelentős mértékben meg is haladják azt (gabonafélék termelésénél 2-szeresen, a cukortermelésnél egyharmadával stb.); néhány fontosabb termék termelése tekintetében azonban jelentős mértékben elmaradnak ettől a színvonalról (az energiatermelés fele annak, az acéltermelés 27, a cementtermelés 38 százalékkal stb. kevesebb). Az adatok felhívják a figyelmet arra a tényre is, hogy 1968-ban a Szovjetunióban a műanyagokból, papírból és kartonból egy lakosra számítva a világtátlagnál 15–20 százalékkal kevesebbet termeltek.

Nagyjából hasonló a helyzet Magyarország esetében is. Meg kell még említeni, hogy Magyarországon a legmagasabb az egy főre jutó bauxittermelés.

5. tábla

Néhány fontosabb termék világtermelése egy lakosra számítva

Termék	Mértékegység	A termelés mennyisége		A termelés növekedése 1968-ban (1950=100)
		1950	1968	
Energia összesen	kilogramm (egyezményes fűtőanyag)	1035	1760	170
Ebből:				
Villamos energia	kilowattóra	322	1200	373
Kőolaj	kilogramm	135	552	298
Gáz	köbméter	78	256	328
Acél	kilogramm	75	152	203
Alumínium	kilogramm	0,6	2,3	383
Cement	kilogramm	53	147	277
Műanyag	kilogramm	0,6	6,3	1120
Kénsav	kilogramm	9,7	23	236
Kaucsuk	kilogramm	1,2	1,9	165
Fűrészáru	köbméter	0,10	0,11	110
Újságpapír	kilogramm	3,4	5,5	160
Egyéb papír, karton	kilogramm	13,5	26,8	198
Gabonafélék összesen	kilogramm	269	3388	125
Ebből:	kilogramm	66	95	144
Búza	kilogramm	52	72	138
Kukorica	kilogramm	65	82	125
Rizs	kilogramm			
Hüvelyesek összesen	kilogramm	11,6	12,5	108
Burgonya	kilogramm	107	90	84
Édesburgonya	kilogramm	28	39	137
Pamutfonal	kilogramm	2,6	3,2	124
Cukor	kilogramm	13,4	19,2	143
Olajos magvak összesen	kilogramm	20	29	146
Ebből:				
Szójabab	kilogramm	6,7	12,4	183
Tej	kilogramm	105	113	107
Hús	kilogramm	16,6	22,3	134
Hal	kilogramm	8,4	18,4	220

A világ energiatermelésének szerkezetét vizsgálva, megállapíthatjuk, hogy 1950-ben a szén szilárdan tartotta az első helyét, a világ összes energiatermelésének két-harmadát adta; 1968-ban azonban az aránya egyharmadra csökkent. Az első helyre jelenleg a kőolaj került, amelynek a részesedése a világ energiatermelésében ezen

időszak alatt az 1950. évi 27 százalékról 1968-ra 41 százalékra nőtt. Megfigyelhető a földgáz arányának a megkétszereződése is, 10 százalékról (1950) 19,4 százalékra (1968) nőtt.

6. tábla

Az egy lakosra jutó termelés színvonala területenként, 1968

Termék	Mértékegység	Világ összesen	Afrika	Ázsia	Észak-Amerika	Dél-Amerika	Európa	Oceánia	Szovjet-unió	Magyarország
Energia összesen	kilogramm (egyezményes tütoanyag)	1760	935	675	6830	1880	2025	2825	4570	1733
Ebből:										
Villamos energia	kilowattóra	1200	220	240	5350	500	2670	3160	2690	1283
Kőolaj	kilogramm	550	575	320	1720	1280	80	100	1300	176
Szén	kilogramm	790	170	245	1670	40	2370	3440	2320	2655
Földgáz	köbméter	260	10	10	2000	100	150	—	710	262
Acél	kilogramm	150	15	45	430	45	390	350	450	283
Cement	kilogramm	150	40	50	280	110	440	250	370	273
Bauxit	kilogramm	2,3	0,5	0,4	12,5	0,5	4,6	5,3	4,2	6,2
Alumínium	kilogramm	6,5	—	1,9	22,3	0,9	21,2	9,2	5,4	4,2
Műanyagok	kilogramm	25	3	4	95	5	62	104	45	46
Kénsav	kilogramm	0,11	0,01	0,03	0,38	0,06	0,17	0,27	0,46	0,04
Fűrészáru	kilogramm	5,5	0,3	1,1	31,8	1,3	11,9	16,0	4,3	—
Újságpapír	köbméter	27	1,9	6,7	14,0	9,0	63	50	21	25
Egyéb papír, karton	kilogramm	340	190	220	810	250	415	1050	760	825
Gabonafélék összesen	kilogramm	95	25	40	200	50	160	815	390	328
Ebből:										
Búza	kilogramm	75	55	20	400	125	70	15	35	372
Kukorica	kilogramm	80	20	135	20	50	5	1	5	4
Rizs	kilogramm	35	20	20	55	10	100	100	120	88
Árpa	kilogramm	55	70	5	135	15	80	132	210	33
Egyéb növények	kilogramm	27	1	2	65	5	77	135	180	65
Hüvelyesek	kilogramm	90	6	22	55	45	310	50	430	160
Burgonya	kilogramm	40	70	55	50	70	5	10	—	—
Édesburgonya	kilogramm	3,2	3,2	2,0	10,2	5,1	0,4	—	8,6	—
Gyapot	kilogramm	19	14	5	52	44	33	172	41	41
Cukor	kilogramm	115	35	25	215	100	335	710	350	200
Tej (gyárilag feldolgozott)	kilogramm	22	0,9	0,2	62	39	45	145	45	46
Hús (gyárilag feldolgozott)	kilogramm	18	13	13	15	70	25	11	25	8
Hal	kilogramm	90	40	35	270	95	210	215	150	272

Nem kevésbé érdekes adatok találhatóak az Évkönyvben a világ energiafogyasztásáról országok és országcsoportok szerinti részletezésben. Ezek az adatok nagy segítséget nyújtanak a munkatermelékenység színvonala tekintetében tapasztalható jelentős mértékű eltérések elemzéséhez, amelyek az Évkönyv adatai, valamint a Statisztikai Hivatal speciális publikációi alapján megfigyelhetők. Ez utóbbi kiadványban a világ országaiban végzett ipari felmérések adatai kerülnek ismertetésre.² Az energiafogyasztásra vonatkozó általunk kigyűjtött adatokat a 7. táblában adjuk közre.

A 7. tábla arról tanúskodik, hogy a világ energiafogyasztása az 1950–1958. években több mint kétszeresére nőtt: a növekedés a szocialista országokban több mint háromszoros, Észak-Amerikában és Nyugat-Európában 1,8-szeres volt. Észak-Amerika aránya az energiafogyasztásban még ma is a legnagyobb a világon, valamivel több mint az összes energiafogyasztás egyharmada. Nem érdektelen talán megjegyezni azt is, hogy 1950-ben Észak-Amerikára jutott a világ energiafogyasztásának fele. Nyugat-Európa részesedése a világ energiafogyasztásából 25 százalékról (1950) 20 százalékra (1968) csökkent, ugyanakkor a többi ország növeli részesedését, energiafogyasztásuk növekedési üteme meghaladja a fenti országokét.

²The Growth of World Industry.

Az energiafogyasztás gyors növekedése figyelhető meg a szocialista, különösen az európai szocialista országokban, aminek következtében jelenleg ezekre az országokra jut a világon felhasznált összes energia egyharmada. Ezek az országok elérték a világátlagot, sőt a Szovjetunió 2,3-szeresen, Magyarország 1,6-szeresen meg is haladja ezt a szintet.

7. tábla

A világ energiafogyasztása országcsoportonként

Országcsoport	Felhasznált energiamennyiség összesen (millió tonna egyezményes fűtőanyag)				Egy lakosra jutó felhasználás, kilogramm (egyezményes fűtőanyag) 1968
	1950*	1960	1968	1968-ban az 1950. évi százalékában	
Világ összesen	2519	4233	6014	239	1733
Szocialista országok	528	1350	1719	326	1553
Ebből:					
Szovjetunió		652	965		4059
Magyarország	9	25	29	317	2816
Egyéb országok	1991	2888	4295	216	1791
Észak-Amerika	1261	1552	2255	179	10155
Nyugat-Európa	636	831	1160	182	3309
Ázsia	111	214	436	393	406
Közép-Amerika	35	78	120	343	1033
Afrika	38	69	99	260	294
Dél-Amerika	36	61	98	272	294
Óceánia	33	45	71	215	3866
Közel- és Közép-Kelet	19	30	56	295	575

*Az országcsoportonkénti összesített adatok 1951-re vonatkoznak.

A táblából az is kiderül, hogy a Közel- és a Közép-Kelet országai, amelyek a világ energiatermelésének 12 százalékát adják, saját szükségletükre egy százaléknál kevesebbet fordítanak. Az ázsiai és afrikai országok, amelyekben a földgolyó népességének több mint a fele él, 1968-ban a világon megtermelt energiának mindössze 10 százalékát használták fel; 1950-ben részesedésük ennek még csak egyharmada volt.

Különösen élesen jelentkeznek ezek a különbségek, ha az energiafelhasználást egy lakosra vetítve vizsgáljuk. Míg 1968-ban Afrikában átlagosan mintegy 300 kilogramm egyezményes fűtőanyagot használtak fel, addig Nyugat-Európában a felhasználás ennek 10-szerese, Észak-Amerikában 35-szöröse volt! Az energiafogyasztás a szocialista országokban (Albánia és az ázsiai szocialista országok kivételével) jelentős mértékben meghaladja a világátlagot; a Szovjetunió mintegy 25 százalékkal több energiát használ fel, mint a nyugat-európai országok, de 40 százalékkal elmarad Észak-Amerika energiafelhasználási szintjétől. Magyarország az elmúlt évek során jelentős mértékben fokozta energiafelhasználását (1951 és 1968 között az energiafogyasztás 3,2-szeresére nőtt), és az egy lakosra jutó energiafelhasználás tekintetében jelenleg 1,6-szeresen felülmúlja a világátlagot, de a fogyasztás még mindig 15 százalékkal alacsonyabb Nyugat-Európa és 3,6-szeresen Észak-Amerika színvonalánál.

Az Évkönyv adatainak vizsgálata arról tanúskodik, hogy 1968-ban az energiafogyasztás tekintetében mindössze 46 ország szárnyalta túl a világátlagot, a többi országban jelentős elmaradás figyelhető meg, különösen 38 országban, amelyek-

ben a felhasznált összes energiatípus mennyisége nem éri el a 100 kilogrammnyi egyezményes fűtőanyagot, ezek közül 4 országban még a 10 kilogrammot sem. Ennek következtében ennek a mutatóknak az értéke az egyes országokban a 10 kilogrammtól 10 tonnáig ingadozik.

Igen érdekesek azok a változások is, amelyek az energiateljesítmény struktúrájában végbemennek. Ezeket a változásokat az Évkönyv alábbi adataival lehetne jellemezni, amelyeket a 8. táblában adunk közre.

8. tábla

A világ energiateljesítményének szerkezete, 1950–1968
(az összfelhasználás százalékában)

Országcsoport	Szén		Kőolaj		Földgáz		Egyéb	
	1950	1968	1950	1968	1950	1968	1950	1968
Világ összesen	62	37	27	41	10	19	1	2
Szocialista országok	85	62	12	28	2	15		1
Ebből:								
Szovjetunió	72	45	17	31	3	23	1	33
Magyarország	89	65	9	21	2	13	—	1
Egyéb országok	56	30	29	45	13	20	2	3
Ebből:								
Nyugat-Európa	85	40	12	52	—	5	3	4
Észak-Amerika	38	21	36	41	24	35	2	2
Dél-Amerika	22	7	72	76	3	12	3	5
Afrika	67	57	33	39	—	2	—	2

A kontinenseken az egyik vagy másik energiatípus túlsúlyban van és ez megfelelőképpen hatással van az energiateljesítmény struktúrájára, az adatok elemzése azonban ennek ellenére feltárja a struktúra változásának meghatározott törvényszerűségeit. Jellemző vonás, hogy a világ sok részén a szén fokozatosan kiszorítja a kőolaj és a földgáz, valamint a vízi és atomerőművekben termelt villamos energia: ez elsősorban Európában és az Egyesült Államokban tapasztalható. Ez utóbbi energiateljesítmény ma még szerény helyet foglal el a világ és az egyes országcsoportok energiateljesítményében. Az utóbbi évtized során azonban megfigyelhető az atomerőművek energiateljesítményének jelentős mértékű növekedése. Az Évkönyvben található egy speciális tábla a világ villamos energiát termelő atomerőműveiről,³ amelyeknek a termelése 1960 és 1968 között 18-szorosára emelkedett. A sajtóban megjelent közlemények szerint az Egyesült Államok és Európa egyes országainak atomerőművei 1975-re ezen országok energiateljesítményének 40 százalékát fogják adni.

*

A bemutatott adatok távolról sem tudnak teljes képet adni azon számszerű jellemzők bőségéről, amelyek az ENSZ ezen érdekes kiadványában találhatóak. A kiadvány sok részlettel egészítheti ki a világháború utáni képet, különösen azon mutatók vonatkozásában, amelyek az egyes országoknak a világ egészében és az egyes kontinenseken végbemenő gazdasági folyamatok átlagos jellemzőitől való jelentős mértékű eltérést jelölik. Kétségtelen, hogy az Évkönyvben szereplő statisztika

³Uo. 346. old.

tikai mutatók koncepcióival és a nemzetközi előírásokkal a szocialista országok közgazdászai nem minden esetben értenek egyet és az ENSZ által készített anyagok számos esetben bírálatot igényelnek. Az elmondottak azonban arról tanúskodnak, hogy ezeknek az anyagoknak igen nagy jelentőségük van a kutatások szempontjából az olvasók széles köre számára.

РЕЗЮМЕ

Организация Объединенных Наций отмечает в 1970 году свое двадцатипятилетие. По этому поводу Статистическое бюро ООН выпустило статистический ежегодник, представляющий собой 21-ую публикацию данной серии. Автор вкратце останавливается на содержании настоящей публикации, содержащей широкий набор международных данных. Содержащие 15 важнейших показателей специальные таблицы и 15 сводных таблиц, а также данные регулярно публикуемых 193 таблиц ежегодника позволяют проводить параллельное исследование развития почти что каждой страны с общими тенденциями на континенте и во всем мире.

SUMMARY

In 1970 the United Nations Organization celebrates the 25th anniversary of its foundation. The Statistical Yearbook of the United Nations Statistical Office, the 21st publication of the series has been published on this occasion. The author reviews the publication containing the comprehensive international data. The special table containing 15 major economic indicators and the 15 summary tables as well as the data of the 193 tables regularly published in the Yearbook allow the examination of the development of almost all the countries compared with the general tendencies which can be experienced on the Continent and in the world as a whole.

A NEMZETKÖZI IDEGENFORGALOM DEVIZÁLIS EREDMÉNYEINEK MEGFIGYELÉSE

HAJDU GYÖRGYNÉ

Az idegenforgalom igen sokoldalú gazdasági összefüggései széles körű információ-rendszer, ezen belül statisztikai rendszer kiépítését teszik szükségessé. E rendszer egyik specialitása – ami nehezíti is a munkát –, hogy az utasok „kiszolgálásában” nem egy meghatározott népgazdasági ágba tartozó vállalatok, intézmények vesznek részt. Ha például csak az időbeli sorrendet követjük: az utazási szándék felkeltésében és kialakításában az utazási irodáknak, az utazáshoz szükséges jegyek megvásárlásában a személyszállítással foglalkozó intézményeknek van szerepük; a fogadó országba való belépéskor az útlevélvizsgáló és a vámügyi szervek foglalkoznak az utasokkal; ha az utas szállodát vagy más szálláshelyet vesz igénybe, a szállodaipar jut szerephez, étkezési igényeit a vendéglátóipar elégíti ki; az ajándék és egyéb vásárlási igények kielégítésében a kereskedelem áll rendelkezésére; külföldi tartózkodása fedezésére szolgáló valutaösszeget a bankoknál, utazási irodáknál válthatja át a vendéglátó ország pénznemére stb. Így nem írhatunk elő egységes beszámolórendszert az egész tevékenységre úgy, mint ahogy az lehetséges az iparban, a belkereskedelemben, a mezőgazdaságban stb. Az elemzéshez szükséges adatokat sok forrásból, sokféle módszerrel kell kialakítani és begyűjteni. Szükség van még számos más összefüggés vizsgálatára is, mint például a külföldi és a belföldi idegenforgalom kapcsolatai, az idegenforgalom szerepe a foglalkoztatottságban, az aktív idegenforgalom révén kiáramló és a passzív idegenforgalommal lekötött belföldi vásárlóerő, az idegenforgalom és az állami költségvetés kapcsolatai stb.

E belső gazdálkodási összefüggéseken túlmenően azonban nem feledkezhetünk meg a *külgazdasági jelentőséggel* is bíró devizális vetületekről sem, melyeket az aktív idegenforgalomból származó devizabevételek és a passzív idegenforgalomra fordított devizakiadások határoznak meg. Ezek megfelelő számbavétele ugyan lényegesen kevesebb adatszolgáltató területet érint, mint a fent említett gazdálkodási összefüggések vizsgálata, mégis – mint azt a későbbiekben bemutatni igyekszem – sok olyan problémát vet fel, melyek megoldása nélkül nem nyerhetünk megnyugtató képet az idegenforgalom gazdasági jelentőségéről. A devizális eredmények megfelelő számbavétele az egyébként közös nevezőre nem hozható természetes mutatókkal (utasszám, vendégéjszaka stb.) szemben olyan összefoglaló értékmutatót is ad, mely a tervgazdálkodást folytató országokban az idegenforgalmi célú fejlesztés tervezésének egyik fontos értékbeni alapját képezi.

Az idegenforgalomból származó devizabevételek – rövid, összegzett definícióval – tulajdonképpen a külföldi utasok által a meglátogatott országban az utazás-

sal összefüggésben elköltött pénzösszeget (az utas számára tehát kiadásokat) jelentik, függetlenül attól, hogy a fogadó ország ehhez a devizabevételekhez effektív valutában (bankjegyen), az utas által beváltott csekk, hitellel, más pénzkímélő eszköz vagy a fogadó ország javára külföldről történt átutalás formájában jutott hozzá. Általában nem tartoznak az idegenforgalmi bevételek körébe azok a közlekedési költségek (vonatjegy, hajójegy, távolsági autóbusszjegy, repülőjegy, útvám stb.), melyek ahhoz szükségesek, hogy a külföldi vendég az utazási célországba eljusson. Hasonló értelemszerű tartalma van a passzív idegenforgalommal, vagyis az egyes országokból külföldre utazókkal kapcsolatos kiadásoknak is.

Ennek megfelelően az egyes országok devizaforgalmának valamennyi forrását (bevételét), illetve felhasználási célját (kiadását) magában foglaló nemzetközi fizetési mérlegben az idegenforgalmi bevételek mindenütt külön megfigyelt jogcímet képeznek. Hasonlóképpen önálló tételként jelentkeznek az előbbieken említett, a személyszállítással összefüggő közlekedési bevételek és kiadások.¹

A fizetési mérlegben az idegenforgalommal kapcsolatos devizabevételek és -kiadások a szolgáltatások kategóriájába tartoznak.² (A szolgáltatások olyan gyűjtőfogalom, melybe az idegenforgalommal és a személyszállítással kapcsolatos bevételeken és kiadásokon kívül még más folyó fizetések is beletartoznak.)

Az idegenforgalmat láthatatlan exportnak is szokták nevezni, ezzel hangsúlyozva, hogy a gazdaság számára olyan előnyökkel jár, mint általában az export, de ez csak az igazság egy része. Az idegenforgalom útján ugyanis a termelés és a szolgáltatás eredménye az ország határain belül realizálódik, s így nem terhelik azok az egyéb járulékos költségek (vám, szállítási költség stb.), melyek az áruexport esetén csökkentik a devizabevételeket. Így elismert tény, hogy az idegenforgalom devizális szempontból általában gazdaságosabb (kevesebb ráfordítást igényel) az egyes országok számára, mint az áruexport.

A MEGFIGYELÉSI MÓD

A Hivatalos Utazási Szervezetek Nemzetközi Szövetsége (továbbiakban a francia rövidítés alapján: UIOOT) feladatának tekinti, hogy az idegenforgalmi statisztika módszereinek fejlesztésére, a tartalmi, megfigyelési körbeli összehasonlíthatóság növelésére ajánlásokat készítsen tagjainak. Az UIOOT 1963. évi római konferenciája óta, mely e témakörben fontos határozatokat fogadott el, az idegenforgalmi statisztika jelentősen fejlődött, mégis szükségesnek tartották, hogy a Dublinban tartott XXI. közgyűlésen (1969. október 28-tól november 5-ig) ismételten dokumentum formájában rögzítsék le az idegenforgalmi statisztikával szemben támasztott legfőbb követelményeket.

A dokumentum szerint az idegenforgalmi bevételek kiszámításának háromféle módja van.

a) *Közvetlen módszer*, ami azt jelenti, hogy az adatfelvételt végrehajtó fogadó ország évenként meghatározott időszakokban, véletlen kiválasztás alapján repre-

¹Nem célok e tanulmány kapcsán a fizetési mérlegről (a módszerekről, a tartalomról stb.) általában beszélni, legfeljebb csak azon összefüggések erejéig, melyek az idegenforgalmat közvetlenül vagy közvetve érintik. Ezek az összefüggések legátfogóbban a világ több mint 130 országából 115 tagországot számláló Nemzetközi Monetáris Alap (a továbbiakban az angol rövidítés alapján: IMF) kiadványaiból érzékelhetők, a tagországok számára előírt adatszolgáltatási kötelezettség kapcsán. A fizetési mérlegről a következő rövid általam összegezett definíció szerepel az IMF előírásaiban: Valamely ország fizetési mérlegét úgy határozhatjuk meg, mint az ország lakosai, gazdasági egységei és a világ többi lakosai, gazdasági egységei közötti gazdasági tranzakciók, fizetések és elszámolások rendszerbe foglalt, egy adott időszakra vonatkozó feljegyzését.

²Az új magyar népgazdasági mérlegrendszerben a Központi Statisztikai Hivatal az idegenforgalmi bevételeket és kiadásokat – kizárólag egyszerűsítési okokból – jövedelemátutalásoknak tekinti és nem szolgáltatásexportnak (-importnak), holott valójában az.

zentatív adatfelvételt hajt végre. A *kikérdezéses módszer* esetén a kiválasztott utasoknak az országból való távozása alkalmával a kikérdezéssel megbízott számláló-biztosok az utasoktól a fogadó országban elköltött összeget tudakolják, esetleg jellemző költségi célok szerinti részletezéssel. Az *adatbegyűjtéses forma* alkalmazása esetén a kiválasztott utasok a fogadó országba való érkezéskor név, sorszám vagy vagy más adatok feltüntetése nélküli űrlapot kapnak, és megkérik őket, hogy statisztikai adatgyűjtés céljaira vezessenek az országban elköltött pénzösszegre vonatkozó nyilvántartást és a kitöltött űrlapot távozásuk alkalmával az ezzel megbízott személynek adják át. (Természetesen az adatgyűjtés mindkét módszere esetén az adatszolgáltatás önkéntességen alapszik, s így a megkérdezettek egy része – feledékenységéből, bizalmatlanságából, az ilyen jellegű adatgyűjtést esetleg feleslegesnek tartva – a felszólításnak nem is tesz eleget. A reprezentatív sokaság kiválasztásánál ezzel mindig számolni is kell.)

A reprezentatív felvétel során megállapított elköltött összeget azután jellemzőnek tekintik a fogadó országban tartózkodott külföldiek teljes számára vonatkozóan, s ennek alapján állapítják meg az idegenforgalomból származó évi devizabevételt.

Az ilyen reprezentatív felvételnek az utazás céljára (például üdülés, turizmus, látogatás, üzleti út) vonatkozó kérdéseket is kell tartalmaznia. Általános tapasztalat ugyanis, hogy az ún. gazdasági idegenforgalom (célja nem üdülés, kikapcsolódás, hanem kereskedelmi kapcsolatok létesítése, áruügyletek kötése, konferenciákon és kongresszusokon való részvétel stb.) személyenként magasabb pénzköltséssel jár, mint az utasok saját pénzeszközeiből, szabadidejükben lebonyolított utazások. A pénzköltség nagyságát ugyanis sokszor az utasok által képviselt cégek és intézmények érdekei határozzák meg. Az egyes országok idegenforgalmának jellege természetesen még sokféle megkülönböztetést tesz elképzelhetővé. (Így például a mohamedán országokban a külföldi vendégek jó részét zarándokok teszik ki, és könnyen elképzelhető, hogy abban a kategóriában egészen más költségi nagyság és összetétel jelentkezik, mint a többiekénél.)

A felvétel során az utasoktól meg kell tudakolni azt is, hogy hány napig tartózkodtak az országban, hiszen világos, hogy a költségek jelentős része naponta megismétlődő kiadásokból áll, ami azt jelenti, hogy az egy-egy utas által elköltött teljes összeg igen erősen függvénye az adott országban töltött időnek. (Természetesen van olyan stabilnak tekinthető pénzköltség is, mely független a tartózkodási időtől. Ilyen például az ajándéktárgyak vásárlására költött összeg.)

b) *Közvetett módszer* alkalmazása esetén az idegenforgalmi bevételeket úgy számítják ki, hogy az adott országba külföldről érkező utasok számát (esetleg – ha ismert – tartózkodási napjait) megszorozzák az egy főre (illetve egy napra) számított, az adott országban való tartózkodáshoz szükséges átlagos kiadások becsült összegével. E becsült összegeket többnyire a különböző piackutató és más információkat rendszeresen gyűjtő intézmények számítják, és időnként a fogyasztói árak változása miatt korrigálják. Természetesen ennél a közvetett módszernél is van lehetőség olyan finomításra, amely különbséget tesz utazási cél szerint, feltételezve, hogy megállapítható az adott országban az utazási cél szerint eltérő költségi összeg. E finomítások ellenére is a közvetett módszer sokkal megbízhatatlanabb adatokat ad, mint a közvetlen módszer.

c) *A közvetlen és a közvetett módszer kombinációja.* Az irodalom nem ad pontos tájékoztatást a tekintetben, hogy a közvetlen és a közvetett módszer kombinációját mely országok alkalmazzák. Mégis biztosra vehető, hogy erre számos országban sor kerül. Gondolok itt arra, hogy az idegenforgalmi bevételek folyamatos kiszámí-

tása egy-egy országban több éven keresztül a közvetett módszerrel történhet és a meghatározott időszakonként végrehajtott reprezentatív adatfelvétel olyan kontrollt biztosít, mely lehetővé teszi, hogy a bevételeket akár visszamenőleges hatállyal is korigálják, ha jelentős eltérés mutatkozik a közvetett módszer folyamatos alkalmazásából adódóan. Ezt a következtetést egyébként alátámasztja az Egyesült Királyság Statisztikai Hivatalának 1968-ban megjelent egyik kiadványa,³ amelyben a következők olvashatók:

„A reprezentatív adatfelvételek bevezetése előtt az utazási bevételeket úgy becsülték, hogy megszorozták az utasok számát az egy főre számított, hozzávetőlegesen becsült átlagos kiadással. A reprezentatív felvétellel összeállított adatok egyes területeken jelentősen eltértek azoktól, amelyek az előző módszereken alapultak, és ezért a becslések valamennyire konzisztens időszora érdekében némely régebben közölt adatot a *reprezentatív felvételek eredményei alapján módosítottak*. Az utazási bevételek és kiadások becslése jelenleg nagyrészt a hajón vagy légi úton érkezők (illetve kiutazók) reprezentatív kikérdezésén alapszik. Bár még mindig fennáll a mintavétel hibája, és az adatközlések hiányosságai is torzíthatnak, a becslések megalapozottabbak, mint korábban.”

Az Egyesült Királyság fizetési mérlege különböző jogcímeinek hibahatáraiban háromféle – A ($\pm 3\%$), B ($\pm 3-10\%$), C ($\pm 10\%$ feletti) – kategóriát különböztetnek meg.⁴ Az idegenforgalmi bevételek és kiadások a B kategóriába tartoznak.

d) *A tételes számbavételen alapuló módszer.* Az ilyen jellegű megfigyelés alapját az egyes országokban működő és valuta- (bankjegy-, csekk-, hitelkártya stb.) beváltással, illetve értékesítéssel foglalkozó bankok, pénzügyintézetek, utazási irodák stb. közvetlen, az országok központi bankja, pénzügyminisztériuma, kereskedelmi minisztériuma, statisztikai hivatala – az ország fizetési mérlegének összehasonlításával foglalkozó intézmény – számára készült adatszolgáltatása képezi. Az ilyen tételes adatszolgáltatás esetén természetesen biztosítani kell, hogy a külföldiek valutabeváltása, illetve az ország állampolgárai részére kiutalt, a kiutazáshoz szükséges valuta megfelelően elkülöníthető legyen a más jogcímeiken befolyó vagy kiadott valutáktól. Ez az adatszolgáltatás elsősorban akkor tekinthető teljesen megbízhatónak, s mint ilyen a felsorolt módszerek közül a legpontosabbnak, ha az adott országban minden befolyó devizaösszeg a központi bankhoz kerül, illetve minden devizakiutalás a központi banktól ered. (Általában ez a helyzet minden szocialista országban, így Magyarországon is.) A befolyó, illetve a kiutalt devizák között szerepelnek a közvetlenül az utasok kezén át nem menő, csupán a bankok, pénzügyintézetek közötti forgalomban mozgó idegenforgalmi célú átutalások (például az utazási irodák által szervezett társasutazások vagy nyújtott más szolgáltatások miatt a fogadó ország utazási irodájának külföldi megbízottjától érkezett összegek) is. Feltétele az ilyen tételes számbavételen alapuló módszernek az is, hogy az adott országban az áruk és szolgáltatások értékesítése belföldön csak az illető ország nemzeti valutájában történjék, vagyis a külföldiek a pénzköltés céljaira szükséges nemzeti valutához csak a külföldi valutában (bankjegyben, csekkben, hitellelben) hozott összegek nemzeti valutára való átváltása útján juthassanak hozzá.

Sem az említett dublini UIOOT-konferencia dokumentuma, sem más ilyen jellegű nemzetközi módszertani összeállítások nem utalnak arra, hogy a különböző országok mely módszert alkalmazzák. Azt azonban nagyjából logikusan követke-

³National Accounts Statistics. Sources and Methods. Central Statistical Office. London. 1968. 502. old.

⁴A kiadvány nem közli, hogy vajon a korábbi módszer esetén is elegendőnek tartották-e a $\pm 3-10$ százalékos hibahatár feltüntetését.

tetni lehet, hogy az alkalmazási területek meglehetősen elkülönülnek. Nyilvánvaló ugyanis, hogy a konvertibilis vagy legalábbis annak tekinthető devizával rendelkező országokban⁵ elvileg nem kerülhet sor a tételes számbavételi módszer alkalmazására, két okból:

a) a konvertibilis devizával rendelkező országokban általában nincsenek olyan devizagazdálkodási kötétségek, melyek előírnák a külföldi valuta beszolgáltatását, így a külföldi valutával fizetőktől kapott devizaösszegeket az árut vagy szolgáltatást értékesítők szabadon használhatják fel saját nemzeti valutájukkal egyenértékű fizetőeszközként;

b) a külföldi utas már otthon, saját országában megvásárolhatja nemzeti valutája ellenében a fogadó ország valutájából szükséges mennyiséget; ebben az esetben a fogadó országban valutabeváltás semmilyen formában sem történik és nem is tudják elkülöníteni az idegen állampolgár vásárlásából, pénzköltéséből származó bevételeket saját állampolgáraik pénzköltésétől.

Mivel a szocialista országok nem rendelkeznek konvertibilis valutával, és legnagyobb részükben különböző mértékű és körű kötétségek érvényesülnek a valutabevitel és -kivitel vonatkozásában, a szocialista országok általában – így köztük Magyarország is – a tételes számbavételi módszert alkalmazzák.

A dublini dokumentum az idegenforgalmi bevételek kiszámításának említett módszerei közül tulajdonképpen egyiket sem tekinti teljesen megfelelőnek, és érveit a következőkben foglalja össze:

A *közvetlen módszert* költségesnek tekinti, és az utasoknak feltett kérdések természete miatt bizonyos pontatlansággal számol a válaszokban. A pontatlanságra való utalás – véleményem szerint – reális, de a fizetési mérlegben jelzett 3–10 százalékos hibahatárt ez a pontatlanság talán nem múlja felül.

A *közvetett módszer* egyik fontos problémája, hogy a külföldi vendégeknek nem valamennyi kategóriába költ el azonos összeget. Az általam adott leírásnál feltételeztem, hogy a számítások megfelelő finomítással készülnek, és figyelembe veszik a határstatisztika adatfelvételeiben jelentkező látogatási célok szerinti arányokat. Úgy látszik, ez a feltételezés csak egyes országok esetében helytálló, mert ellenkező esetben a dublini dokumentum ilyen jellegű problémákat nem vetne fel.

A *közvetett módszer* másik problémája, hogy a napi átlagos kiadások összege gyorsan változhat (feltehetően az árváltozások következtében). E kérdésben is feltételeztem, hogy a számításoknál a kiadási adatokat az árak oldaláról megfelelően „karbantartják”, amire feltétlenül alapul szolgálhat, hogy a fejlett országok statisztikai hivatalai és számos más intézménye rendszeres számításokat végez a fogyasztói árak változásáról.

A jelzett problémák következtében – állapítja meg a dokumentum – a közvetett módszer alkalmazása esetén gyakran kell szűrőpróbákhoz folyamodni a kiadások feltételezett összegének ellenőrzése végett. (Feltételezem, hogy ez az utalás a közvetett módszernek a közvetlen módszerrel való kontrollálására utal, ami tulajdonképpen e módszerek általam is jelzett kombinált alkalmazását jelenti.)

A *központi bank útián történő tételes számbavétel* a leginkább elterjedt. Ennek azonban több hátránya van, melyek közül kettőt említ meg a dokumentum:

a) ha az adott ország hivatalos átváltási árfolyama és valutájának piaci árfolyama között különbség van, akkor valutájával kapcsolatban feketepiac alakul ki, s így jelentős devizaösszegek a központi bank megkerülésével kerülnek az országba, ami a pontos számbavételt erősen nehezíti;

⁵Az 1970. januári állapot szerint a Nemzetközi Monetáris Alap 115 tagországa közül 34 ország rendelkezett konvertibilis valutával. Ezek közül 13 európai ország. A fejlett nyugati és északi-európai országok lényegében mind konvertibilis valutával rendelkeznek. Kivételt képez közülük Finnország. A közepesen fejlett kapitalista országok közül nincs konvertibilis valutája Görögországnak, Portugáliának, Spanyolországnak.

b) még az esetben is, ha biztosítani tudják, hogy minden külföldi deviza eljut a központi bankba, nehéz a devizabevételeket pontosan egy meghatározott szektorra (jelen esetben az utasforgalomra) elkülöníteni, így azután néha olyan bevételek is az idegenforgalmi bevételek közé kerülnek, amelyek nem tartoznának oda (az összeállítás például az ingatlanügyleteket említi).

Az első probléma véleményem szerint jónéhány konvertibilis valutával nem rendelkező országnál fennáll. A központi bank megkerülésével befolyó devizaösszegek feltétlenül külföldi utasoktól származó költséget képviselnek a fogadó országban, anélkül, hogy azok a központi bank nyilvántartásaiban devizabevételeként megjelenjenek. Ezért mindazokban az országokban, melyeknek bankjai, pénzügyintézetei számolnak ilyen „fekete” devizaforgalommal, nyilvánvalóan rendszeres számításokat végeznek annak nagyságrendjét, forrásait, összetételét illetően is. Mivel azonban ezek legfeljebb feltételezéseken alapulnak, és a fizetési mérleg idegenforgalmi bevételei között végeredményben nem jelenhetnek meg, e kérdésre a későbbiek során nem térek ki.

Ami a másik problémát illeti, úgy érzem, hogy ellenkező előjellel is jelentkezik, amennyiben olyan tételekről is szó lehet, amelyek ugyan idegenforgalmi bevételként jelentenek, de megfelelő elkülönítés hiányában nem ennél a jogcímnél kerülnek számbavételre (ilyenek például a közvetlenül valutáért értékesített egyes szolgáltatások, melyek „összefolynak” a szolgáltatást nyújtó vállalat exportjával). Azt, hogy ezek a tételek mennyiben egyenlítik ki egymást, nyilván az adott ország valutáris rendelkezései, központi és valutabeváltással foglalkozó egyéb bankjainak és intézményeinek pontosan vagy kevésbé pontosan kialakított számviteli és ellenőrzési rendje határozza meg.

A MAGYAR GYAKORLAT

A továbbiakban röviden tekintsük át, hogy hazánkban milyen fizetési (elszámolási) műveletekhez kapcsolatosan történik a devizabevételek, illetve -kiadások elsődleges számbavétele. Az alkalmazott gyakorlat egy része feltehetően általánosnak tekinthető a többi országban is, másik része összefügg a szocialista országok utazási valutaellátásának specialitásaival.

A havonta – év kezdettől göngyölítve (halmozottan) – készülő fizetési mérlegeket a tárgy hónap befejezte után viszonylag rövid idő alatt zárni kell, így az idegenforgalmi bevételek és kiadások egy része (az IBUSZ, OTP, MNB stb. fiókhálózat utolsó havi devizavétele, illetve -eladása) a fizetési mérlegben egyhónapos késéssel jelentkezik. Ezt a technikai problémát a bank a bevételi és kiadási adatok közzlése során a jelzett fiókhálózati adatok külön kombinálásával hidalja át.

A számbavétel természetesen devizanemenként történik, és ezeket valamilyen közös nevezőre kell hozni. Ez rubeldevizák⁶ esetében a rubel, tőkés devizák tekintetében a dollár lehetne, de az adatok népgazdasági összesítésre még így sem lennének alkalmasak. Ezért a fizetési mérlegben az adatok a külgazdasági kapcsolatok statisztikai elemzésénél egyébként is használatos, összevonásra alkalmas devizaforintban szerepelnek.⁷

Az elsődleges számbavétel módszerei és időpontjai (a kapcsolódó fizetési-elszámolási műveletek) a rubel- és a tőkés devizák esetében a következők.

⁶A rubeldevizák kifejezés olyan gyűjtőfogalom, melybe az albán lek, a bolgár leva, a csehszlovák korona, a lengyel zloty, a magyar forint, az NDK márka, a román lej, a szovjet rubel, a mongol tugrik, a vietnami dong, a koreai von, és a kínai yūan tartoznak, mégpedig azért, mert az országok egymás közötti fizetési és elszámolási forgalmában a rubel a közös elszámolási egység.

⁷A devizaforint az egyes valuták hivatalos paritásán átszámított forintértéknek felel meg. 1 dollár 11,74, 1 rubel 13,044 devizaforinttal egyenlő.

I. A rubeldevizák számbavétele

Az elsődleges számbavétel módszereit a szocialista országok között az utazási valutaellátással kapcsolatban kötött megállapodások és az e téren kialakult – az alábbiakban összefoglalható – gyakorlat határozza meg.

A jegybankok között évek óta kétoldalú bankjegycsere-megállapodások vannak érvényben, melyek értelmében egymás rendelkezésére bocsátják nemzeti valutában azokat a fizetőeszközöket (nemzeti bankjegyet, nemzeti valutára szóló csekkeket), melyek az utasok partnerországbeli tartózkodásához, illetve átutazásához szükségesek. Az érdekelt bankok egymásnak általában akkor és olyan összegben küldenek bankjegyet és csekket, amikor és amilyen összegben azok – rendszerint távirati úton – ellátmányt kérnek. Ezek az ellátmányok hosszabb idő (sokszor félév) utazási valutaszükségleteit elégítik ki. A partnerektől vásárolt bankjegymennyiség és csekkmennyiség aránya az egyes országokban különböző. Ez függ egyrészt az adott vásárló ország és a szállító ország bankjainak pénzügyi megfontolásaitól, a csekk vagy a bankjegy előnyben részesítésétől (a technikai lehetőségektől), másrészt attól is, hogy a fogadó országban milyen mértékűek a bankjegybeviteli kötöttségek.⁸

A KGST-országok 1964. évi bukaresti megállapodása értelmében az egymás országaiba utazó állampolgárok saját nemzeti valutájukból egységesen 10 rubelnek megfelelő összegű bankjegyet válthatnak át a fogadó ország nemzeti valutájára. A Magyarországra érkezők tehát 10 leva, 100 cseh korona, 150 zloty, 32 márka (NDK), 82 lej, illetve 10 rubel bankjegyet válthatnak át forintra. A kiutazó magyarok számára ez a norma 131 forint.

A felsorolt formákban biztosított fizetőeszközök az utasok magyarországi kiadásainak, illetve a magyar utasok külföldi kiadásainak fedezetéül szolgálnak. Mint ilyenek általában közvetlenül az utasok „kezén mennek keresztül”. Van azonban a népgazdasági idegenforgalmi bevételeknek és kiadásoknak olyan része is, melynek nincs áru- vagy szolgáltatás-tartalma, és nem is „megy keresztül” az utasok kezén.

A KGST-országok idegenforgalmi devizabevételeinek és -kiadásainak, illetve azok év végén mutatkozó egyenlegeinek országok közötti elszámolása az 1963-ban Prágában kötött nem kereskedelmi egyezmény alapján történik. Az egyezmény értelmében a nem kereskedelmi számlákon mutatkozó egyenleget egy meghatározott koefficienssel számolják át áruvásárlásra alkalmas clearing-devizára. Az egyezményt egyes országok (Csehszlovákia, Lengyelország, Német Demokratikus Köztársaság, Románia, Bulgária, Magyarország) később kétoldalú pótmegállapodásokkal egészítették ki. E megállapodások értelmében a partnerek között ún. „turistapótlék” térítésére kerül sor évenként egyszer, az előző évi turistaforgalom miatt elszámolt fizetések alapján.

1967 óta – az említett megállapodások alapján – egyes rubel elszámolású devizák tekintetében az idegenforgalomból származó bevételek és kiadások két fő részből tevődnek össze: az utasokkal közvetlenül bonyolódott devizaműveletekből és a partnerországok bankjai között elszámolt turistapótlékból.

Visszatérve a devizabevételek és -kiadások elsődleges számbavételére, a következőket regisztrálhatjuk.

⁸Az utasok által személyenként bevihető bankjegymennyiség felső határa a KGST-országok nagy részében – rubel értékre átszámítva – erős hasonlóságot mutat: Bulgária 50 leva (64,10 Rbl), Csehszlovákia 600 korona (62,17 Rbl), Lengyelország 1000 zloty (65,40 Rbl), Magyarország 2000 forint (153 Rbl), Monaco 500 tugrik (119,60 Rbl), Német Demokratikus Köztársaság 250 márka (78,12 Rbl), Románia 500 lej (60,25 Rbl), Szovjetunió 60 Rbl.

A) Bevételek

a) Ha a partnerbankoknak kiküldött bankjegyösszegeket már azok kiküldése alkalmával egy összegben idegenforgalmi bevételeknek tekintenénk (vagyis a fizetési mérleg idegenforgalmi bevételei közé állítanánk be), erősen torzított képet kapnánk nemcsak az egy évnél rövidebb időszakokra készített értékelések során, hanem sokszor még az egész év tekintetében is. A bankjegycsere-megállapodásokhoz kapcsolódva abban is megegyeztek a partnerbankok, hogy meghatározott időközönként (jelenleg általában félévenként) távirati úton közlik egymással azokat az adatokat, melyekből a felhasznált (vagyis az utasoknak eladott) bankjegyek összege kiszámítható. A számítás menete:

1. az induló bankjegykészlet az időszak elején (a partnerbank távirati közlése);
2. a partnerbanknak kiküldött bankjegyllátmány (saját banki nyilvántartás);
3. a magyar utasoktól a partnerbank által megvásárolt bankjegyek (a partnerbank távirati közlése);
4. az időszakban rendelkezésre álló összes bankjegy (1–3. összege);
5. levonva záró időszak végi bankjegykészlet (a partnerbank távirati közlése);
6. bankjegyfelhasználás a tárgyidőszakban (4. és 5. különbsége).

A lökésszerűen, a beérkezett táviratoknak megfelelő ütemben figyelembe vett adatok miatt év közben igen nehéz a rubeldevizákban jelentkező bevétel megfelelő vizsgálata. A távirati közlések e rendszere azonban nemcsak évközben okoz problémákat, hanem egyelőre éves szinten sem biztosítja az idegenforgalmi bevételek megfelelő szerepeltetését a fizetési mérlegben. A II. félévre vonatkozó távirati közlések ugyanis általában nem érkeznek be az éves fizetési mérleg zárásának időpontjáig. Így, az idegenforgalmi bevételek és kiadások megfelelően korrigált adatainak kiszámítására csak a fizetési mérlegen kívüli helyesbítő tételek alkalmazása révén és a kiadványokban erre való külön utalás mellett van lehetőség.

b) A 10 rubel összeget kitehető külföldi bankjegyek beváltását olyan összegben és akkor tekintjük bevételeknek, amikor azt az utasok forintra átváltják.

c) A külföldi utasok által beváltott idegen valutára szóló utazási csekkeket olyan összegben és akkor szerepeltetjük a bevételek között, amilyen összegben és amikor azok ellenértékével a partnerbankok számláját megterheljük. Az utazási csekkek számbavétele azonos a külföldi valutákéval.

d) Az utazási irodák által szervezett társasutazások vagy az általuk nyújtott szolgáltatások ellenértékét általában átutalásokkal, illetve inkasszó formájában egyenlítik ki a partnerirodák. Ezeket a partnerbankoktól beérkező jóváírások, illetve az inkasszókiegyenlítés elszámolásakor állítjuk be a fizetési mérlegbe.

B) Kiadások

a) A magyar kiutazók által bankjegyben megvásárolt valutaösszegek a vásárlás tényével válnak kiadásokká. A partnerországban való tartózkodás alkalmával annak nemzeti valutájára átváltott forint bankjegyek összegét a partnerbankok távirati közlései alapján állapítjuk meg.

b) A magyar kiutazók által hazai valutapénztárnál megvásárolt utazási csekkeket kiadásként a partnerbank vonatkozó terhelésének beérkezése és annak elszámolása alkalmával szerepeltetjük.

c) Az utazási irodák társasutazásai és a magyar utasok által igénybe vett egyéb utazási irodai szolgáltatások kiegyenlítése átutalás formájában történik. Ezeket a kiadások közé az utazási irodák átutalási bankmegbízásainak teljesítése alkalmával állítjuk be.

C) Turistapótlék

A pótlék térítésére csak az egymás közötti turista forgalom miatt elszámolt fizetések egyenlegének megállapítása után kerül sor (vagyis például, ha a Magyarország és Csehszlovákia közötti idegenforgalomban az utasok ellátására küldött bankjegyek, utazási csekkek, valamint egyéb elszámolt turistafizetések összege Magyarország javára mutat aktív egyenleget, akkor Csehszlovákia, ha Csehszlovákia javára, akkor Magyarország térít pótlékot). Az adott elszámolási technikától függetlenül, a népgazdasági szintű devizabevételek és -kiadások megfelelő számbavétele érdekében a pótlékok elszámolásával egyidejűleg évenként egyszer kiszámítjuk az egyes országokkal bonyolított turistaforgalom bevételei után nekünk járó és kiadásai után részünkről térítendő pótlékok összegét is. Az előbbiek bevételek, az utóbbiak kiadások. Mivel a pótlékok tényleges folyósítására nem bruttó módon kerül sor, a fizetési mérleg idegenforgalmi bevételei és kiadásai ezeket az adatokat nem tartalmazhatják. A témáról készítendő értékelések, elemzések alkalmával a fizetési mérleg idegenforgalmi adatait megfelelően kiegészíteni, korrigálni kell. Ezt a korrekciót évenként egyszer, a naptári év lezárása után végzi el a Magyar Nemzeti Bank.

II. A tőkés devizák számbavétele

A) Bevételek

a) A külföldi utasok Magyarországon forintra beváltott bankjegyeit, csekkjeit, hitelleveit a beváltásra felhatalmazott hálózat veszi számba és továbbítja a Magyar Nemzeti Bankhoz. A számbavétel ideje az az eszmei időpont, amikor az utasnak az ellenértéket forintban kifizették.

b) A külföldről történt átutalás bevételként akkor jelentkezik, amikor a bank annak ellenértékét a kedvezményezett külföldi utas javára elszámolja vagy – kérésére – devizában rendelkezésre bocsátja.

c) Speciális kategóriaként számolni kell azzal, hogy – mint ismeretes – a tőkés országokból Magyarországra utazók a beutazáshoz szükséges vizumot csak akkor kaphatják meg, ha a tartózkodási idejüknek megfelelő időre meghatározott napi összegű devizát beváltanak. (Ezekre a kötelező jelleggel beváltott devizákra ún. forintutalványt kapnak az utasok.) E devizák ellenértéke devizabevételeink között akkor jelentkezik, amikor azt a külföldi utazási iroda átutalta a vele szerződésben álló magyar utazási irodának vagy a banknak, illetve amikor a külképviseleteknél váltott forintutalványokkal a külképviselet elszámol az IBUSZ-szal.

Nem kell forintutalványt váltaniok azoknak az utasoknak, akik a kijelölt utazási irodákon, illetve szállodavállalatokon keresztül szállodai szobát előre foglalnak le és annak ellenértékét devizában előre megfizetik. (Ez az ún. voucher-rendszer.) Ezek a voucher-k devizabevételként akkor jelentkeznek, amikor a voucher devizaellenértéke átutalás formájában a bankhoz beérkezett és elszámolásra került.

d) Ugyancsak speciális devizaforrást jelent az, hogy vannak olyan üzletek, illetve szolgáltató helyek, melyek áruikat, illetve szolgáltatásaikat nem nemzeti valuta (forint), hanem csak konvertibilis valuta ellenében hozzák forgalomba, illetve nyújtják. Ezek a devizák valutabevételként a Magyar Nemzeti Bankhoz történő beszolgáltatás alkalmával kerülnek számbavételre.

e) A hazai utazási irodák által bonyolított társasutazások vagy a nálunk igénybe vett szolgáltatások ellenértéke devizabevételként a Magyar Nemzeti Banknak történő beszolgáltatáskor jelentkezik.

B) Kiadások

a) A tőkés országokba kiutazó magyar állampolgárok utazása céljaira a meghatalmazott valutakiszolgáltató helyek általában effektív bankjegyben bocsátják rendelkezésre az utazáshoz szükséges valutát (csak Olaszországgal és az ugyancsak dollárban elszámoló szocialista Jugoszláviával van csekkegyezményünk). A magyar utasok devizabankjegy-vásárlása a fizetési mérleg kiadási tételei között akkor jelentkezik, amikor az utas a devizát az erre felhatalmazott szerveknél megvásárolja. A csekkek értéke viszont idegenforgalmi kiadást akkor jelent, amikor a csekket beváltó külföldi partnerbank a Magyar Nemzeti Banknak terhelési értesítést küld.

b) Az utazási irodák által a banknak adott átutalási megbízások a teljesítés alapján kerülnek be az idegenforgalmi kiadások közé (társasutazások, külföldi szobafoglalás stb.).

AZ IDEGENFORGALOM DEVIZÁLIS EREDMÉNYEINEK SZÁMBAVÉTELÉVEL KAPCSOLATOS KÖVETELMÉNYEK, ELEMZÉSI MÓDSZEREK

Magyarországon mint szocialista tervgazdálkodó országban, ahol különösen az utóbbi években az egész gazdálkodásban fontos szerepet kapott a jövedelmezőség, a gazdaságosság, az idegenforgalmi bevételeket elsősorban olyan szempontból kell vizsgálni, hogy melyek azok a területek (utazási partnerországok, utazási célok, utazási módok, költési jogcímek stb.), melyek a népgazdaság számára a legnagyobb arányú és természetesen a leggazdaságosabb devizabevételeket biztosítják. A továbbiakban ezért azokat a legfontosabb *elsődleges csoportosítási ismérveket* kíséreltem meg bemutatni, melyek alkalmazására az idegenforgalom fejlesztésével intenzíven foglalkozó országokban (így nálunk is) szükség van, illetve szükség lenne a megfelelő mélységű elemzésekhez, értékelésekhez. Természetesen az *elsődleges csoportosításokat* igen gyakran *kombinatív csoportosításoknak* kell követniük. (A konkrét kombinációkra külön kitérek.) Megjegyzem, hogy a felsorolásban ideális adatszolgáltatási és feldolgozási körülményeket tételeztem fel, ami, amint az rögtön ki is derül, ma távolról sem tekinthető reálisnak.

A) Az idegenforgalmi bevételek csoportosítási ismérvei⁹

a) Fontos annak ismerete, hogy a bevételek mely országokból (mely országok utasaitól) származnak. Lényeges ez egyrészt az idegenforgalmi kapcsolatok értékarányainak, kölcsönösségének elemzéséhez, másrészt azonban azért is, mert ezeknek az országonkénti bevételi adatoknak az adott országból érkezők számával, illetve tartózkodási idejével való egybevetése számszerűen mutatja azt az ismert ténytet, hogy a különböző országok állampolgárai egy adott fogadó országban más és más összeget költenek.

Az elköltött összeg természetesen több tényezőtől, például a küldő ország mindenkori gazdasági helyzetétől, lakosainak anyagi helyzetétől, fogyasztási szokásaitól és nem utolsósorban attól függ, hogy a fogadó országba a küldő ország állampolgárainak milyen vagyoni helyzetű rétege, milyen arányban utazik. Világos, hogy ilyen mélységeig egyik számbavételi módszer sem tud elmenni, de az adatokat felhasználó szervezeteknek esetleg módjuk van egyéb (például kutatási) ismeretek, információk alapján ilyen szempontok érvényesítésére is.

⁹A vizsgálatok egy része a bevételek teljes összegének különböző csoportosítási ismérvek szerinti részletezését igényli, más részüknél viszont kapcsolatba kell hozni a bevételeket az utasok számával, illetve tartózkodási idejével is. (Az utasszám és a tartózkodási idő számbavételi problémáira, illetve a velük szemben támasztott követelményekre itt most nem térek ki.) A továbbiakban az egyszerűség kedvéért a csoportosított bevételi adatokról feltételezem, hogy azoknak mind teljes összegét, mind egy utasra, illetve egy tartózkodási napra jutó összegét vizsgálni lehet, és a gyakorlatban e vizsgálatokat el is végzik.

Az idegenforgalmi bevételek kiszámításának közvetlen módszere – feltételezve, hogy a reprezentatív adatfelvétel az utasok állampolgárságára is kiterjed – lehetőséget ad a költségek (devizabevételnek) küldő országok szerinti kiszámítására. A tételes számbavételi módszernél – mint említettem – a bevételeket devizanevenként veszik számba. Olyan országok esetében, amelyeknél a devizanem egyúttal az utas állampolgárságának is meghatározója, lehetőség van az elsődleges számbavételnél a bevételek partnerországokénti csoportosítására és ebből annak kiszámítására is, hogy az adott partnerországokból érkezett utasok fejeként, illetve naponta milyen összegű devizát költöttek.

Ez a lehetőség Magyarország esetében a rubeldevizák vonatkozásában áll fenn, mivel ezeknél a devizáknál az utazási valutaellátás ismertett rendszere erre módot ad. Hasonló a helyzet a nem rubelelészámolású szocialista országoknál (Jugoszlávia és Kuba).

A tőkés országokból Magyarországra érkezők általában bármilyen konvertibilis valutát beválthatnak nálunk, vagyis az egyes devizákban jelentkező bevétel nem feltétlenül az adott nemzeti valutát használó ország állampolgárától származik.

b) A legtöbb ország igyekszik megismerni, hogy mennyit költenek nála a különböző utazási célú (turista, üdülő, látogató, üzleti stb.) utasok. Az adatok ilyen jellegű csoportosítására ismét csak a közvetlen módszer ad módot, hiszen a szóban forgó statisztikai felvétel egyik kérdése az utazási cél lehet.

c) Nyilvánvaló, hogy az elköltött összeg nagysága az utazási módtól is függ. A társasutazások a szolgáltatások „csokrát” biztosítják az utasoknak, hiszen az utazási irodák szállást, étkezést, szórakozást, sőt sok esetben a közlekedést is együtt „adják el”. Az egyéni utasok ezzel szemben szinte napi elhatározásaik szerint költhetnek.

A szervezett utazások bevételeinek megállapítására általában minden megfelelően kiépített statisztikai rendszerű ország módot találhat, hiszen az utazási irodáknak előírhatók olyan adatszolgáltatások, melyek a bevételek részletezését biztosítják. Tisztában kell persze lenni azzal, hogy ezek az utazási irodai bevételek nem az utasok költségét jelentik, hanem azt az összeget, melyet az utazási irodának az utasok fizettek. (Ez az összeg tartalmazza az utazási iroda rezsi-jét, a partnernek fizetendő jutalékot és a nyereséget.)

A közvetlen módszer ilyen jellegű számítási lehetőségei ismét csak azon múlnak, hogy az űrlap megfelelő kérdőpontot tartalmazzon az utazási mód tekintetében is. A többi módszernél e részletezéshez csak olyan formában lehet eljutni, hogy a szervezett utazásokat bonyolító utazási irodák adatszolgáltatásában jelentkező bevételeket levonjuk a teljes bevételi összegből, és feltételezzük, hogy a maradvány az egyéni utasoktól származik.

d) Érdeklődésre tarthat számot annak ismerete is, hogy vajon milyen közlekedési eszközzel érkező utasok költenek nagyobb összeget a fogadó országban. Nem vitás természetesen, hogy kiadásait – hasonlóan az utazási célhoz – elsődlegesen nem az igénybe vett közlekedési eszköz, hanem saját anyagi helyzetük, fogyasztási szokásaik határozzák meg, de kétségtelenül hatással vannak rá a közlekedési eszközök is.

Itt ismét csak a közvetlen módszer, illetve a társasutazások vonatkozásában az utazási irodák nyilvántartása, mely elkülöníti a bevételeket az utaztatás módja szerint is, biztosít számbavételi lehetőséget.

e) Egyik legfontosabb csoportosítási ismérv a költség célja, mely alapján megállapítható, hogy az utasok a fogadó országban elköltött összegből az egyes célokra mennyit fordítottak. Ebből azután meghatározható, hogy az országba látoga-

tók költése mennyiben hasonlított vagy tért el a belföldi fogyasztási (költési) szokásoktól, továbbá, hogy az adott célú költéssel szemben álló kínálat elegendő-e a kereslet kielégítésére, illetve hol akadályozza a nagyobb költést az igénynél kisebb kapacitás, árualap stb.

Mielőtt ezeknek a költési címeknek (céloknak) tételes felsorolására rátérnék, ismét megjegyzem, hogy a közvetlen módszer, melynek éppen ezeknek az adatoknak a megállapítása az elsődleges célja – természetesen ismert korlátai mellett –, lehetővé teszi a költés összetételének megállapítását. Tételes számbavételi módszer esetében a költés összetételének megállapíthatósága elsősorban attól függ, hogy milyen az adott ország valutarendszere (beleértve ebbe, hogy az elfogadott általános fizetőeszköz a saját nemzeti valuta), és milyen a tételes számbavétel módszere.

Minden fejlett vagy fejleszteni szándékolt idegenforgalmú országban a külföldi utasok költésének (vagyis a devizabevételeknek) az összetételét az alábbi főbb költési címek szerint volna szükséges ismerni, vizsgálni, értékelni (ezek ideális körülményeket feltételező maximális követelmények); a részletezést kiegészítettem a jelenlegi hazai elkülönítési, illetve vizsgálati lehetőségekkel:

Közvetlen bevételek

– Szállás szállodákban vagy egyéb szervezett szálláshelyen szállásfajta szerint részletezve. (A devizabevétel hazai gyakorlatunkban e címeken csak azoknál az utasoknál különíthető el, akik előre devizában fizették meg a szálláshely árát. A szállodák és egyéb szervezett szálláshelyek azonban a külföldi vendégek által fizetett szállásdíjról országonként részletezett nyilvántartást kötelesek vezetni, és az adatokat jelentik a Központi Statisztikai Hivatalnak. Ha feltételezzük, hogy a forintban kiegyenlített szállodaszámlák mögött teljes egészében az utasok devizabeváltása áll, a szállásra fordított költés, illetve az abból származó devizabevétel a fizetési mérleg devizabevételein belül elkülöníthető.)

– Vendéglői étkezés:

Szállodai vagy egyéb szervezett szálláshelyi penzió. (A devizabevétel e címeken is csak azoknál az utasoknál különíthető el, akik előre devizában fizették meg a szálláshely – penzió – árát.)

Egyéb, nem penziós éttermi étkezés. (Nem választható külön a belföldiek ilyen célú pénzköltésétől.)

– Egyéb étkezés, élelmiszerek kiskereskedelmi beszerzése. (Nem választható el a belföldiek ilyen célú pénzköltésétől.)

– Aruvásárlás, élelmiszerek nélkül:

Ajándékok, népművészeti tárgyak vásárlása. (Nem választható külön a belföldiek ilyen célú pénzköltésétől. A valutáért árusító boltok forgalma ugyanakkor külön adatszolgáltatás tárgyát képezi.)

Iparcikkék vásárlása. (Ugyanaz a helyzet, mint az ajándékok vásárlásánál.)

– Kulturális szolgáltatások, szórakozás. (Nem választható külön a belföldiek ilyen célú pénzköltésétől. A valutáért nyújtott szolgáltatások – például vadászat, csónakkölcsönzés stb. – a szolgáltatást nyújtó vállalatok részéről külön adatszolgáltatás tárgyát képezik.)

– Helyi és országon belüli távolsági közlekedés. (Nem választható külön a belföldiek ilyen célú pénzköltésétől. Kivétel a valutáért bérelhető vezető nélküli XX rendszámú gépkocsik bérleti díja, mely az üzemeltető vállalatoknál elkülönített bevételként jelentkezik.)

– Javítási szolgáltatások, például autószerelv. (Azonos a helyzet a kulturális szolgáltatásokkal.)

– Egyéb, például biztosítási díj. (Azonos a helyzet a kulturális szolgáltatásokkal.)

Közvetett bevételek

– Távolsági (külföldi) menetjegyváltás, poggyászfeladás. (Amennyiben devizáért vásárolják – csak konvertibilis valuta ellenében lehetséges –, az üzemeltetőknél e bevételek elkülönítetten jelentkeznek.)

Ezen összeállításból is megállapítható, hogy devizabevételeink és -kiadásaink számbavételi módszeréből adódóan a fizetési mérleg adatai gyakorlatilag nem teszik lehetővé a külföldi utasok magyarországi pénzkidadásainak költési össze-

tétel szerinti vizsgálatát, és a kiegészítő adatszolgáltatási rendszerek is csak egyes költési címek vagy azok egy részének felmérésére nyújtanak lehetőséget. Le kívánom szögezni, hogy ez nem az adatszolgáltatásokat, az elszámolási rendszert kialakító szervek munkáján múlik. Tudomásul kell venni, hogy a tételes számbavételi módszer – számos előnye mellett – nem is képes többet nyújtani, mint amit jelenleg is biztosít. Nem állítom emellett, hogy a rendelkezésre álló adatfelvételi, feldolgozási módszer valamennyi lehetőségét kiaknáztuk már, de úgy érzem, hogy már csak finomításokról lehet szó, és nem arról, hogy a tételes számbavétellel megoldjuk mindazon adatoknak az elkülönítését, vizsgálatát, melyekre az előzőekben felsorolt ismérvek – köztük elsősorban a költési címek – szerinti csoportosításhoz szükség lenne. Különösen áll ez, ha figyelembe vesszük még azt is, hogy az elsődleges csoportosítási ismérvek alapján csak egysíkú vizsgálatok végezhetőek, és tulajdonképpen az ismérvek több fokozatú kombinációjára van szükség ahhoz, hogy a devizabevételek vizsgálatának valamennyi részletét hasznosíthassuk. (Sematikusan ez a kombináció az I. és a II. tábla szerinti csoportosításokat jelentené.)

B) Az idegenforgalmi kiadások csoportosítási ismérvei

A kiadások különböző ismérvek szerinti csoportosítása egyrészt a lakosság ilyen jellegű igényeinek mértékét, azok legjobb kielégítésének módjait hivatott elemezni, figyelemmel arra is, hogy a kiutazásra elköltött összeg a belföldi vásárlóerő egy részének lekötését jelenti. E vizsgálódás másrészt olyan szempontból is jelentős, hogy az érvényben levő utazási valutaellátási rendszer, esetleges korlátozások bevezetése, illetve azok szigorítása vagy enyhítése milyen irányban változtatja a kiutazásra elköltött összegeket, hogyan módosítja annak összetételét.

A bevételekhez hasonlóan a vizsgálatok egy része a kiadások teljes összegének bontását igényli, más szempontok ugyancsak kapcsolatba hozzák a kiadásokat a kiutazók számával, sőt külföldi tartózkodási idejével is (feltéve, hogy a rendelkezésre álló adatok megbízhatók).

a) A bevételekhez hasonlóan nem érdektelen annak ismerete, hogy a kiadások mely országba történő kiutazást fedeztek, mivel ezeknek az országokénti kiadási adatoknak az adott országba kiutazók számával, illetve tartózkodási idejével való egybevetése a különböző fogadó országokban való tartózkodáshoz szükséges összeg nagyságát mutatja meg. Természetesen ez is függ a kiutazók egyéni anyagi helyzetétől, fogyasztási szokásaitól stb.

A közvetlen módszer lehetőséget ad a kiutazók országokénti költésének kiszámítására, mivel az ilyen módszert alkalmazó országok a külföldről visszatérő utasokat külföldi költésükről megkérdezik, és a kérdőpontok között nyilvánvalóan a meglátogatott ország (vagy országok) felsorolása is szerepel.

A tételes módszer – a bevételekhez hasonlóan – olyan országok esetében nyújt megfelelő felvilágosítást, amelyeknél a kiutazók által igénybe vehető deviza neme egyúttal a kiutazási célország nemzeti valutáját jelenti. Ezt a lehetőséget Magyarország a rubeldevizák és a többi szocialista ország devizái esetében tudja felhasználni. A tőkés országokba utazó magyar állampolgárok ugyan a vásárolható devizát általában az utazási (vizum szerinti) célország nemzeti valutájában vehetik meg, de kérhetik azt például dollárban is. Így az utazási célország és az igénybe vett deviza egybevetése nem ad megfelelő képet.

b) A kiutazásoknál is fennáll, hogy a különböző utazási célok különböző költési nagyságrendeket takarnak. Az ilyen jellegű adatok megismerésére a külföldről visszaérkező utasok kikérdezése nyújt módot.

I. Kombinatív főtábla az utazási bevételek vizsgálatához

Költési cím	Összes idegenforgalmi deviza bevételek	Legfontosabb partnerországok										Főbb utazási célok				Utazási módok		Közlekedési eszközök								
		Ausztria	Bulgária	Csehszlovákia	Egyesült Királyság	Franciaország	Lengyelország	Német Demokratikus Köztársaság	Német Szövetségi Köztársaság	Románia	Szovjetunio	Egyesült Államok	turista-üdülési	időtöltő	üzleti	szervezett	egyéni	vasút	légi út	autóbussz	személygépkocsi	hajó				
1. Szállásdíj összesen																										
Ebből:																										
1.1. Szállodában																										
1.2. Turistaházban																										
1.3. Campingban																										
1.4. Fizető vendéglátásban																										
2. Vendéglői étkezés összesen																										
Ebből:																										
2.1. Szállodai penzió																										
2.2. Egyéb nem penziós éttermi étkezés																										
3. Egyéb étkezés (kiskereskedelmi élelmiszer-beszerzés)																										
4. Egyéb áruvásárlás összesen																										
Ebből:																										
4.1. Iparcikk																										
4.2. Ajándék, népművészeti tárgyak																										
5. Kulturális szolgáltatások, szórakozás																										
6. Helyi és országon belüli távollégi közlekedés																										
7. Javítási szolgáltatások																										
8. Egyéb																										

A) Az összes (megjelölt kategóriájú) utasra

- B) Egy beutazóra (a megjelölt kategóriákban)
 C) Egy be- és átutazóra (a megjelölt kategóriákban)
 D) Egy tartózkodási napra (a megjelölt kategóriákban)

A fenti 1-8. költési címek szerint
 A fenti 1-8. költési címek szerint
 A fenti 1-8. költési címek szerint

d) Annak megállapítására, hogy a kiutazók az utazási célországban mire mennyit költöttek, szintén csak a közvetlen módszer esetén van mód. Nem véletlen tehát, hogy az elköltött összeg összetételét mindig a fogadó országok (az aktív idegenforgalmat bonyolítók) igyekeznek részletesen, a küldő partnerországok szerint is feldolgozni és vizsgálni.

*

Mint az előzőkből is megállapítható, az idegenforgalmi bevételek és kiadások megfigyelésének az a módszere (a tételes számbavétel), melyet a világ országainak többsége s így Magyarország is alkalmaz, a fizetési mérleg, a nemzetközi pénzügyi műveletek számszerű regisztrálása szempontjából viszonylag nagy pontosságot biztosít, s ezért megnyugtató. Ugyanakkor azonban azt is meg kell állapítani, hogy ez a módszer önmagában nem ad lehetőséget azoknak az idegenforgalmi szempontból igen lényeges értékeléseknek az elvégzésére, melyek a tervszerű fejlesztéshez elengedhetetlenül szükségesek lennének.

A kettős követelményrendszernek (ti. a fizetési mérleg pontosságának és a részletes elemezhetőségnek) csak akkor tudunk eleget tenni, ha a fizetési mérleg összeállításának adott és számunkra továbbiakban is követendő módszere mellett időközönként külön reprezentatív adatfelvételeket is végrehajtunk. Erre eddig még széles körben nem nyílt lehetőség, de kezdeti eredményekről már beszámolhatunk. A Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Kereskedelem Gazdaságtana Tanszéke ugyanis az elmúlt években három alkalommal (1960-ban, 1966-ban és legutóbb 1969-ben) megbízást kapott arra, hogy a tőkés országokból Magyarországra látogató és szállodát igénybe vevő vendégek körében reprezentatív adatfelvételt hajtson végre, amellyel számos egyéb információ mellett a külföldi vendégek magyarországi pénzköltéséről is képet lehet adni.

Az 1969 augusztusában végrehajtott adatfelvétel mintegy 14 000 írásbeli és 1000 szóbeli kérdőívvel igyekezett megközelíteni azt a vendégkört, mely küldő országonként, szállodakategóriánként és országrész szerint a várható tényleges forgalom összetételének megfelelően a Magyarországra látogató vendégeket képviselte. Ennek során kiválasztottak egy olyan viszonylag kevés egységből álló szállodai kört, amelyben a kérdőívek szétosztása könnyen megoldhatónak és folyamatosan ellenőrizhetőnek tűnt. Ezekben a szállodákban a portások vállalták, hogy a náluk júliustól szeptemberig megszálló minden ötödik turistának átadnak egy kérdőívet kitöltésre. A szóbeli kikérdezésekre szintén a szállodai személyzet vállalkozott. A kereken 14 600 kérdőívből 2876 (tehát 19,7 százalék az 1966. évi 12,2 százalékkal szemben) érkezett vissza úgy kitöltve, hogy azok megfeleltek a feldolgozhatóság viszonylag szigorú követelményeinek.

A kérdőívek a pénzköltés (devizabevételek) elemzését elősegítő témakörből a következő kérdéseket tartalmazták:

- a) Milyen célból látogatta meg Magyarországot (üdülés vagy szórakozás; barátok vagy rokonok látogatása, hivatali vagy üzleti ügyek intézése, egészségügyi okok; sport vagy kulturális események látogatása; egyéb cél)?
- b) Mely országban lakik (állandó lakóhely)?
- c) Hány napig tartózkodott Magyarországon?
- d) Utazása során milyen szervezési formát vett igénybe (egyéni, utazási iroda közreműködése nélkül; egyéni utazás utazási iroda közreműködésével; társasutazás)?
- e) Milyen közlekedési eszközzel érkezett (vasút, hajó, repülőgép, közúti gépjármű)?
- f) Egy napi magyarországi tartózkodása saját országa valutájában, vagy forintban kifejezve mennyibe került?

g) Napi költségéből hány százalékot tett ki a szállodára, a vendéglői fogyasztásra és szórakozásra, a vásárlásra és az egyéb kiadásra fordított összeg?

A kérdőív feldolgozott és megfelelően csoportosított adatai tehát számos fontos kérdésre értékes információt adnak a tőkés országokból érkezett vendégek magyarországi pénzköltése tekintetében. Ugyanakkor természetesen tudomásul kell venni, hogy az ismertetett reprezentatív felvétel – korlátainál fogva – jónéhány korábban ismertetett követelménynek nem is tudhatott eleget tenni. Gondolok itt például arra, hogy

– a felvétel csak a szállodákban lakókra terjedt ki, és a szállodák közül is csak néhányra; tehát nem adott képet az egyéb szálláshelyeket igénybe vevők és a szervezett szálláshelyeket igénybe nem vevők pénzköltéséről;

– a költség összetétele csak igen összevont kategóriák szerint, tehát csak nagyvonalakban volt megállapítható.

Mégis, az ilyen jellegű adatfelvételt sok szempontból úttörő jellegűnek és a jövőben a gyakorlatban is követendő, sőt kiszélesítendő, finomítandó módszernek kell tekinteni.

РЕЗЮМЕ

Экономическое значение иностранного туризма определяется возникающими на его почве валютными доходами и, соответственно, расходами. Последние образуют такие сводные стоимостные показатели, которые в осуществляющих плановое хозяйство странах образуют основу, во-первых, планирования развития иностранного туризма и, во-вторых, измерения его доходности и рентабельности. Венгерская специальная литература до сих пор не занималась методами и проблемами статистического наблюдения этих явлений.

В первой части своей статьи автор останавливается на месте, которое доходы и расходы по статье иностранного туризма занимают в платежном балансе. В дальнейшем он приводит соответствующие методы статистического учета, применяемые в международной практике. Известные четыре метода, и именно, непосредственный метод (путем выборочных обследований), косвенный метод (путем оценки расходов туристов), комбинация этих двух методов и, наконец, применяемый в наиболее широком кругу постатейный учет. В третьей главе автор занимается венгерской практикой в детализации по рублевым валютам и долларovým и заодно останавливается на первичном учете в отношении банкнот, чеков, денежных переводов, и также учитываемых отдельным образом так называемых надбавок. В четвертой части автор излагает связанные с учетом валютного эффекта требования и аналитические методы. В этой связи он приводит широкий диапазон первичных признаков группировки и комбинированных группировок, предоставляя одновременно ответ на вопрос о том, в какой мере применяемой также и в Венгрии т. н. постатейный метод учета может удовлетворить этим требованиям. Наконец автор перечисляет методы проводимых в настоящее время выборочных наблюдений, в первую очередь с точки зрения того, в какой мере их результаты дополняют данные, полученные конвенциональным путем.

SUMMARY

The economic significance of tourist traffic is determined by the foreign exchange receipts and expenditures respectively, derived from it. At the same time they devote comprehensive value indicators which in the countries with planned economy form on the one hand the value basis of planning that serves the development of tourist traffic and on the other hand the basis of measuring the profitability and economicalness of tourist traffic. Up to the present, Hungarian special literature has not been concerned with the methods and problems of this statistical survey.

In the first part of the paper the author deals with the place of the tourist receipts and expenditures in the balance of payments. She then shows the statistical methods of accounting in this connection in the international practice. Four kinds of methods are known: the direct method (by means of sample surveys), the indirect method (through esti-

mation of the expenses of tourists), the combination of the two, and finally the most extensively used statutory method of accounting. The third chapter deals with the Hungarian practice detailed according to rouble currencies and dollar currencies and at the same time it shows the primary accounting also with regard to banknotes, cheques, transfers and to separately accounted so-called bonuses. The fourth part specifies the requirements and methods connected with the accounting of foreign exchange results. In this connection it shows a wide range of the primary grouping criteria of the data and of the combinative groupings giving also an answer, to what extent the so-called statutory method of accounting, applied in Hungary too, can satisfy these requirements. The paper finally describes briefly the sample survey methods used until now in the first line from the point of view to what extent its results complete the data obtained by means of the traditional accounting.

LENIN ÉS A STATISZTIKA*

DR. HORVATH RÓBERT

Napjainkban *Lenin* születésének 100. évfordulóját ünnepli nemcsak a világnak az a része, melyben eszméi testet öltöttek a megvalósult szocializmusban, hanem vele ünnepli – ezt bátran elmondhatjuk – az egész világ haladó emberisége, melynek a szocializmus egyelőre csak vágyait és reményeit fejezi ki.

A megemlékezésből részt kér a tudomány is, közte a mi tudományunk, a statisztikai tudomány. Nem azért, mintha a szocializmusnak e géniusza valaha is statisztikusnak vallotta vagy tekintette volna önmagát. Zsenialitása messze kiemelte őt egyetlen tudományág keretei közül, olyannyira, hogy vitathatatlanul legfeljebb talán csak egy olyan komplex tudományág mondhatja őt magáénak, mint a politikatudomány.

Késégtelen, hogy *Lenin* ezen a területen alkotta a legnagyobbat elméleti téren, megkoronázva ezzel világpolitikai méretekben folytatott gyakorlati politikai munkásságát, mellyel megvalósította a szocializmust, elsőnek Európa egyik gazdaságilag legelmaradottabb országában, a cárok Oroszországában. A marxizmus két korábbi klasszikusával, *Marxszal* és *Engelsszel* összevetve, s közöttük a „differentia specifica”-t keresve talán azt mondhatnánk, hogy a politikai gyakorlat és a politikai elmélet egységének anélkül a magasfokú szintézise nélkül, amelyet *Lenin* életműve képvisel, a szocializmus gyakorlati megvalósítása aligha lett volna keresztülvihető, noha ehhez kétségkívül a *Marx* és *Engels* által lerakott alapok biztosították az elengedhetetlen fundamentumot.

Hogyan került *Lenin* kapcsolatba a statisztikával és a statisztikai tudománnyal, és milyen joggal vindikálják maguknak a statisztikusok, hogy *Lenin*ről tudományos körben megemlékezzenek, és tudományuk számára is magukénak vallják.

A felelet erre a kérdésre *Lenin* politikatudományi teljesítményeiben és magának a politikatudománynak összetett, szinte enciklopédikus méreteiben és szintetikus karakterében rejlik, a tudományok egész sorát alkotó egységbe fogván össze, és hozzátéve azt a pluszt, amit a politika: művészetének „ars politica”-nak lehetne nevezni. És vajon ki tagadhatná, hogy ebben a láncolatban, melyek között az államtudomány, a filozófia, a közgazdaságtan, a szociológia, a történettudományok és a jogtudományok felsorakoznak, fontos hely illeti meg a statisztikát is: *Lenin* munkássága az egyik legdöntőbb bizonyíték erre, kezdetétől egyértelműen egészen a befejezésig.

Felfogásunk szerint a statisztikai tudomány szerepének és jelentőségének a kibontakozását a társadalomtudományokon belül és felhasználásának szükséges-

*A Magyar Közgazdasági Társaság Statisztikai Szakosztálya Statisztikatörténeti Szakcsoportjának 1970. április 27-i *Lenin* emlékülésén elhangzott ünnepi megemlékezés.

ségét minden nagyszabású alkotó szellem számára nem lehet véletlennek tekinteni. Összefügg ez azzal, hogy a történelem újkorának hajnalán olyan dinamikus tényezők léptek színre, melyeknek hatására a korábbi tudomány elavultnak és használhatatlannak bizonyult a valóság hű feltárása, tudományos magyarázata terén.

A feudalizmus felbomlása, a reneszánsz és a felvilágosodás, a nagy földrajzi felfedezések, a technikai és ipari forradalom, a könyvnyomtatás és vele együtt a tudás kiterjedése szétvetették a korábbi társadalom gazdasági és társadalmi kereteit. Mindez a fejlődést – addig nem látott méretekben felgyorsítva, sőt a népeségi expanzió hatásával is fokozva – új gazdasági és társadalmi alapokra, a nemzeti monarchiák belső és külső piacaira, a polgárság államára és társadalmára helyezte át: az önellátó és kis közösségekre felépülő feudális közösségek helyett nagyobb és az árucseré révén befelé és kifelé is nyílt versengő közösségekre, ahogyan azt a Kommunista Kiáltvány is körvonalazta.¹ Az emberek és a javak szabadabb mozgása, a kapcsolatok tömegessé válása és a kialakuló új közösségek egyre nagyobb méretei mind gyakorlatilag, mind pedig tudományosan is szükségessé tették, hogy ezekben az új életviszonyokban a „számok, súlyok és mértékek nyelve” kerüljön előtérbe. Csak ezek segítségével lehetett nagyobb tévedések veszélye nélkül a jelenségek fő fejlődési irányvonalát és tendenciáit – ha úgy tetszik trendjeit – egzaktul, tudományosan objektíve felmérni.

A statisztikusoknak ismerősen hangzik, hogy a kapitalizmus indulásának tudományos problematikájával kapcsolatban ebben az összefüggésben Pettyre hivatkozunk, nála jelenik meg először tudományunk őse, a „politikai aritmetika” kifejezett tudományos köntösben. Ő érezte először azt a szükségszerűséget, hogy a bonyolult új gazdasági és társadalmi valóságot több tudomány egységbe foglalásával lehet csak megközelíteni. Ezért nemcsak hangsúlyozta az új objektív törvényszerűségek feltárására alkalmas módszer kifejlesztésének a szükségességét és a szubjektív megközelítés elvetését, hanem nagy erőfeszítéseket tett ezzel párhuzamosan a kapitalista közgazdaságtan és pénzügytan, valamint a kapitalista államtudomány és technika kifejlesztésére is.² Hasonló szerepet játszott a politikai gazdaságtan és a politikai aritmetika szintézise Quesnay és Smith rendszerében is, ezek összekapcsolása formájában egy racionálisnak és éppen ezért véglegesnek tartott természeti rendben és a vele szoros összhangban levő állami és társadalmi rendben, illetve a kettő összeegyeztetése formájában a kapitalista társadalom- vagy morálfilozófiával.³

E problémák egy fokkal magasabb szinten vetődtek fel a marxizmus klasszikusainál, akik felismerték már a kapitalizmus törvényszerűségeinek átmeneti és nem örökérvényű jellegét, és meglátták mögötte felmagaslani a szocializmus körvonalait. Így jutott el az ifjú Marx a németországi kapitalista jogi problémákból a politikai gazdaságtanra és statisztikára keresztül a marxista társadalomtudomány és filozófia megalkotásáig és Lenin az oroszországi agrárgazdasági, társadalmi és politikai kérdésektől a szocialista állam és forradalom végső politikatudományi kérdéseire és a materialista filozófia időszerű kérdéseinek megoldásához. Megközelítésük valóság-hűségét különleges mértékben emelte az a felismerésük, hogy a társadalom gazdasági alapjának és felépítményi elemeinek különbözőségét is világosan kidolgozták, s ezen keresztül a gyakorlat és az elmélet egymásrahatásának effektívitasát is

¹Marx-Engels Művei. 4. köt. Budapest, 1959. 446. old.

²W. Petty: Political Arithmetick. The Economic Writings of Sir William Petty. Edited by V. H. Hull. Vol. I-II. Reprints of Economic Classics. New York, 1963. I. köt. 233-244. old.

³F. Quesnay: Tableau Economique. Berlin, 1965. Akad. Verlag. 149 old.

A. Smith: Vizsgálódás a nemzetek jólétének természetéről és okairól. 1-2. köt. Magyar Közgazdasági Társaság. Budapest, 1940.

fokozni voltak képesek. Így vált a tudomány kezükben olyan erővé, mellyel alakítani, sőt megváltoztatni is lehetett a világot, hogy a Feuerbach-tézisek nyelvén fejezzük ki magunkat.

Ahogy Marx koncepcióit a statisztikai tudomány szerepével és jelentőségével kapcsolatban korábban egy megemlékezés kapcsán a szűkebb tudományos statisztikai értelemben vettük vizsgálat alá, most ugyanez a probléma vetődik fel Lenin munkásságával kapcsolatban. Mégis – úgy gondolom – ez a kérdés itt valamivel szélesebben, mintegy hármassíkon vethető fel. Beszélhetünk ugyanis Leninnek kifejezetten a szűkebb értelemben vett statisztikai tudományt érintő munkásságán és egy olyan tágabb értelemben tudományos koncepcióján túlmenően, mely a statisztikai módszer problémáit a magasabb, általános filozófiai síkon veti fel, és annak szerepét a megismerés folyamatának egyetemes áramlata szempontjából vizsgálja – azaz ismeretelméleti alapon – egy harmadik szempont alapján is. Ez utóbbi alatt a szovjethatalom első államfőjének a szovjet hivatalos statisztikai szolgálat kialakításával kapcsolatos elgondolásaival, illetve ezeknek az elgondolásoknak a gyakorlatba való átültetésével, e szolgálat kialakítására vonatkozó erőfeszítéseivel kapcsolatos munkásságát kell röviden érintenünk. Tulajdonképpen mindhárom említett szempont felvetődött már a szovjet tudomány – közelebbről a szovjet statisztikai tudomány – köreiben, kiváló tudósok elemezték munkásságát ezek mindegyike alapján, legutóbb például a Nemzetközi Statisztikai Intézet 37. londoni ülésén T. Rjabuskin, A. I. Petrov, P. Maszlov és más szovjet akadémikusok referátumaikban.

Megemlékezésem célja a továbbiakban nem lehet más, mint utalni röviden e három szempont alapján Lenin munkásságában fellelhető statisztikai vonatkozások lényegére, néhány kiragadott példával felcsillantani valamit annak jellegzetességeiből, és néhány hozzájuk fűzött reflexión keresztül rámutatni azokra a távlatokra, amelyeket e szempontok nemcsak saját koruk számára, hanem perspektíváinkban a mi korunk számára is nyitottak. E célkitűzés természetéből és megemlékezésem korlátozott terjedelméből egyaránt folyik már annak meglehetősen szubjektív jellege, abban az értelemben, hoav e szempontok áttekintése kifejezetten egy magyar egyetemi statisztikus szemüvegén át történik.

1. Ami az első problémakört illeti, Lenin konkrét kérdések kapcsán jutott el a gazdaságstatisztikai problémák beható tárgyalásához már irodalmi működésének megkezdésekor. Az 1861. évi reform után a cári Oroszország akkori fejlődésének félféudális-félkapitalista típusú ellentmondásossága folytán döntő kérdéssé vált a mezőgazdaságban megnyilatkozó kapitalista fejlődés körüli politikai harc, melyben a narodnyikok és az ökonomisták romantikus, illetve mechanikus elképzelések alapján félreismerték e folyamat valódi természetét. Hiába ontotta bőségesen a talán európai viszonylatban is igen magasan fejlett ún. „zemsztvostatisztika” a hivatalos agrárstatisztikai adatokat, e gazdaságstatisztikai adattömeg helyes értékelését sem a tudományos, sem a hivatalos statisztika, sem a politikai publicisztika nem volt képes valóságghű módon elvégezni.

Lenin első cikke V. J. Posztnyikovnak 1891-ben megjelent, a zemsztvostatisztikát értékelő művével, illetve annak kritikai cáfolatával foglalkozik,⁴ és ebből a sorból nőtt ki hatalmas munkája, „A kapitalizmus fejlődése Oroszországban”. Ennek teljes megalapozása – akárcsak a későbbi agrárcikkeké és tanulmányoké – teljes egészében a hivatalos agrárstatisztika felhasználásán, illetve közelebbről az alkalmazott statisztikai módszeren alapszik.

⁴ Lenin *Összes Művei*. 2. kiad. 1. köt. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1963. 1–61. old.

Leninnek e területre eső műveiből, melyek nem is korlátozódtak kizárólag az oroszországi agrárstatisztikai problémákra, hanem a nemzetközi összehasonlítások lehetőségeit kiaknázva kiterjedtek a modern földművelés tőkés rendszerének vizsgálatára is, csakhamar olyan módszertani jellegű tanulmányok szűrődtek le, amelyek túlmutattak a korabeli polgári statisztika túlnyomóan mechanikus és technikus jellegű megközelítésén. Így Lenin korán rámutatott, hogy e gazdaságstatisztikai problémákat kizárólag statisztikai szaktudással nem lehet helyesen feltárni, mert az ilyen megközelítés alapján kidolgozott csoportosítások nem adnak „objektív eredményt”. Ahogy ezt az „Objektív statisztika” című cikkében kifejtette,⁵ csak a gazdasági és társadalmi tartalommal összhangban álló – és a mechanikus csoportosítás szempontjain túlmenő, a közgazdasági minőségi elemzéssel is összhangban álló – valódi statisztikai csoportosítás képes a jelenségek objektív törvényszerűségeit helyesen felszínre hozni.

A parasztság differenciálódásával kapcsolatban, mely az oroszországi kapitalista fejlődésnek is az egyik legdöntőbb jellegű törvényszerűsége volt, talán kiemelném a statisztikai ismervek lenini kezelésének illusztrálására a proletarizálódó kisparaszti gazdaságok ismervei közül a ló nélküli gazdaságok számának növekedését. Ennek jelentőségét – szemben az említett tudományos és hivatalos, valamint politikai publicisztikai körökkel – egyedül Lenin ismerte fel. Ismeretes, hogy a kapitalista fejlődés indulásakor Quesnay mutatott rá elsőnek annak fontosságára, hogy a tőkés mezőgazdaság a szarvasmarha-vonóerő helyett a jóval magasabb teljesítő-képességű lóigaerőt alkalmazza. Ismeretes az is, hogy a francia forradalommal felszínre került polgári hivatalos statisztikai próbálkozások is ebbe az irányba mutattak Lavoisier elaborátumain keresztül. Arra, hogy ez a kérdés összefüggött egyben a parasztságra háruló közterhekkkel és az adórendszer mikénti kialakításával, Quesnay szintén korán rámutatott. Mindez azonban a XX. század elején már meg lehetőségen feledésbe merült.

Lenin intuíciójának csálhatatlanságára vall, hogy az 1905. évi mezőgazdasági és üzemi felvétel közzététele után azonnal kiemelte e két szempont döntő jelentőségét az oroszországi kapitalista fejlődésben, és levonta azoknak összes konkrét konzekvenciáit.⁶ Mindezt anélkül, hogy valaha is módja lett volna a tőkés közgazdaságtan elméletének történetét olyan behatóan tanulmányozni, mint egy közgazdaságtan professzornak. E felismerésekből – melyekhez komoly segítséget nyújtott számára a magyar mezőgazdasági üzemstatisztikai összeírások idegen nyelven megjelent anyaga – egyenesen következett a szovjet állam kialakítása után a mezőgazdaság korszerű gépi vonóerővel való ellátásának, a traktorosításnak a programja.

Egy másik kiragadott példaként a gépkocsiipar jelentőségének felismerésére hivatkozunk, amelynek világjelentőségét Lenin egy olyan technikailag elmaradt ország viszonyai között látta meg elsőnek, mint az akkori cári Oroszország. Az általa „divatos iparágak” nevezett gépkocsiipar⁷ fejlődését napjainkban egyes növekedési elméletek, mint például Rostow „take-off” elmélete, a fejlődés döntő kritériumának kívánták megtenni, mint egy, a fejlődésből kiragadott és fetiszizált kritérium alapján, ami már nyilvánvalóan annak túlhangsúlyozását eredményezte. Arra, hogy a statisztikai ismervek valóság-hű kiválasztását a közgazdasági tárgy belső törvényszerűségeivel összhangban kell kialakítani, ismét Lenin iparstatisztikai elemzései és különösen a politikai elemzés számára messze előremutató sztrájkstatisz-

⁵Lenin *Összes Művei*. 2. kiad. 4. köt. „Objektív statisztika”. 32. és köv. old.

⁶Lenin *Összes Művei*. 2. kiad. 17. köt. 55. és köv. és 109. old.

⁷Lenin *Összes Művei* 2. kiad. 23. köt. 351. old.

tikai is utalnak,⁸ vagy például az is, hogy a tőkés újratermelés kétszektoros marxi sémáival kapcsolatban ő alkalmazta a marxista irodalomban elsőnek a statisztikai gyakorlat és elmélet újabb fejlődésének eredményeképpen a „nemzeti jövedelem” megjelölést.

Kétségtelen tehát, hogy a közgazdasági tartalommal összhangban álló és ahhoz simuló társadalomtudományként felfogott gazdaságstatisztika koncepciójának gyökereit joggal keresi a szovjet statisztikai tudomány Leninnek e térre eső munkásságában. Ez már akkor is megmutatkozik, ha a mai szovjet általános gazdaságstatisztikai vagy ágazati szinten is kidolgozott gazdaságstatisztikai tankönyveket olyan polgári statisztikai művekkel hasonlítjuk össze, mint von *Mayr* régebbi vagy *Klezi-Norberg* és *Winkler* újabb ilyen irányú kontinentális erőfeszítései.⁹ Ismeretes, hogy az angolszász statisztikai világban ilyen irányú fejlődés sohasem alakult ki.

2. A statisztika mint társadalomtudományi módszer összhangja az alkalmazási terület alapvető társadalomtudományi összefüggéseivel, az alkalmazási terület hatása a statisztikai módszerre és ez utóbbi visszahatása az alkalmazási terület tudományos koncepciójára olyan dialektikai megismerési problémákat vetettek fel Lenin munkásságában, melyeknek általános ismeretelméleti jelentősége, de ugyanakkor statisztikai módszertani és koncepcionális jelentősége is vitathatatlan.

A mechanikus statisztikai technika, a belőle folyó technikus, nem pedig dialektikus csoportosítások, az így kialakuló ún. „megkülönböztetés nélküli átlagok” és a statisztikai objektivitás ellentétéről már történt ebben a megemlékezésben rövid említés.

E második kérdéskör, mely Lenin statisztikai vonatkozású munkássága kapcsán felmerül, Lenint gyorsan a szubjektív idealizmussal való harc felvételére készítette, sikraszállván az objektív törvényszerűségek felismeréséért. Noha *Pearsonnak* nagy érdemei voltak a statisztikai megoszlások jóval differenciáltabb kidolgozásban, mint amelyet a *Quetelet* által korábban képviselt koncepció felmutatott – ahogy ezt legutóbb *M. Huber* emelte ki nagy erővel¹⁰ –, a megoszlások tanára vonatkozó ismeretelméleti alapok tisztázatlansága azonnal feltűnt Leninnek, és joggal illetve éles kritikával szubjektív vonatkozásait. Azt, hogy ez a kritika jogos volt, az is mutatja, hogy *Pearson* a realitások talaján álló polgári közgazdászok – elsősorban a „nagy” *Marshall* a kortársak közül –, de a polgári statisztikusok egy része is „matematikai outsidernek” tartotta.

Lenin természetesen nem végzett valószínűségszámítási kutatásokat, e kérdések kidolgozása különben is csak „par excellence” valószínűségszámítási teoretikusok végső tudományelméleti feladatát képezhette. Lenin kortársai közül olyan orosz tudósok, mint *Csebüsev*, *Ljapunov* és *Markov* azonban megvetették már e kérdés tudományos feltárásának alapjait, és ezeken az alapokon a szovjet tudomány *Kolmogorov*, *Hincsin*, *Linnik* és mások által képviselt világhírű valószínűségelméleti iskolája a valószínűség mint objektív kategória alapján teljesen átalakította és forradalmasította nemcsak a valószínűségszámítás, hanem a mai statisztikai tudomány arculatát is.¹¹ Ez természetesen messzemenő hatással volt mindazokra a társadalomtudományokra és természettudományokra is, amelyekben a statisztikai módszereknek jelentősége van, tehát majdnem napjaink tudományának egészére.

⁸ *Lenin Összes Művei*. Id. kiad. 19. köt. 363. és köv. old.

⁹ *G. v. Mayr*: Statistik und Gesellschaftslehre. Tübingen. 1914. 357 old.; *F. Klezi-Norberg*: Wirtschaftsstatistik in Theorie und Praxis. Wien. 1947. Springer Verlag. 340 old.; *W. Winkler*: Grundriss der Statistik. II. Gesellschaftsstatistik. 2. umgearb. Auflage. Wien. 1948. 150. és köv. old.

¹⁰ *M. Huber*: Cours de Statistique Appliquée aux Affaires. Tom I. Technique Statistique. Paris. 1943. Hermann. 102 old.

¹¹ *Rényi Alfréd*: Valószínűségszámítás. Egyetemi tankönyv. Budapest. 1955. 746 old.

Statisztikai szempontból elmondható, hogy nincs egyetlen olyan konkrét területe a mai matematikai statisztikának, ahol e kérdés konzekvenciái ne jelentkeznek új módszertani jellegű felismerésekben is, akár olyan csoportosítási problémákról legyen is szó, mint a konzisztencia és a kontingencia vizsgálata, az ezeken alapuló asszociációk és korrelációk vagy különösen a sztochasztikus folyamatok és a Markov-láncok vizsgálata. E kérdések ökonometriai konzekvenciáin keresztül teljesen új távlatok nyíltak korunk közgazdaságtudománya számára is.

3. E kérdésekbe való belebocsátkozás, még amennyiben Lenin munkássága hatásának tükrében vizsgálnánk is azt, igen messzire vezetne, ehelyett ejtsünk inkább néhány szót a hivatalos statisztika problémáiról, úgy ahogy azok Lenin munkásságában tükröződtek.

Arról, hogy Lenin milyen messzemenően felhasználta, sőt egyenesen a végső-kig kiaknázta a hivatalos polgári statisztikai adatgyűjtésekben rejlő lehetőségeket mind oroszországi, mind nemzetközi vonatkozásban, imént az oroszországi agrár- és iparstatisztika vonatkozásában már említést tettünk. Sőt, utaltunk egyes nemzetközi vonatkozásokra is, mint például a gépkocsiipar fejlődésével vagy a magyar és német agrárstatisztikai közleményekkel kapcsolatban. Belső, oroszországi vonatkozásban ebben az összefüggésben még különösen a politikai statisztika területét szeretnénk kiemelni, amelynek Lenin világviszonylatban egyik legkorábbi és legkiemelkedőbb előharcosa volt.

A különféle választási statisztikák elemzése, a törvényhozás statisztikája, a közvéleménykutatás statisztikai megközelítése, a különböző költségvetés-statisztikai és adóteher-számítások és végül az osztálymegoszlás tudományos alapokon való feltárása mind olyan vonásai Lenin sokoldalú politikai elméleti munkásságának, melyek messze előremutattak saját korában is, de irányt szabnak még ma is minden magasabb igényű gyakorlati politikai elemzés számára.

Egyáltalán nem meglepő tehát, hogy a szovjet állam első tudatos építője számára az orosz hivatalos statisztikai szolgálat átalakítása – méltó arányokban egy szocialista típusú államban megváltozott szerepéhez és jelentőségéhez –, azaz a Központi Statisztikai Hivatal szervezeti és tartalmi problémáinak megoldása kulcsproblémát jelentett. Valóban, a világ első szocialista hivatalos statisztikai szolgálata meg is kapta ezen a téren mindazt a támogatást Lenintől, amelynek segítségével kialakíthatta azt a nagyszabású új munkakört, melynek keretében egy szocializált termelésen alapuló és egy egész világrész-méretű államalakulat működését és eredményeit évente statisztikailag szinte népszámlálásszerű részletességgel dolgozzák fel.

E szervezet kereteiből nőttek ki világviszonylatban is olyan újítások, mint a népgazdasági mérleg kidolgozása és annak nemcsak egy ágazatra – az iparra – hanem az egész népgazdaságra való kiterjesztése, ami nélkül a szocialista tervgazdálkodás konkrét megközelítése sem lett volna elképzelhető. Azt, hogy e módszer az „input-output” analízis, a „nemzeti budget” koncepció, a dirigizmus, valamint a „társadalmi számvitel” (SNA) módszerein keresztül a mai tőkés világ gazdaságára is hatott, és azt a tőkés uralkodó osztályok is felhasználni igyekeznek uralmuk fenntartása érdekében, azt e módszerek egyes kidolgozói is elismerik.¹²

E felhasználás egyik legnagyobb és leghatásosabb területe kétségkívül a tőkés fegyverkezési ipar és a tőkés állam összefonódása nemcsak nemzeti, hanem nemzetközi méretekben is, úgy, ahogy ezt Lenin az imperializmus kutatásával kapcsolatban feltárta, és ezzel Sombartnak a nemzeti burzsoázia kialakulására vonat-

¹² W. Leontief: *The Structure of American Economy*. New York, 1953. Oxford, Univ. Press. 264 old.

kozó tanain túlmenve, azt az imperializmus viszonyai között magasabb szinten és általánosabb érvénnyel, eredeti formában fogalmazta meg. Mindez azonban nála nem a sombarti értelemben, a kapitalizmus ideológiája mellett, hanem az ellen került kidolgozásra, és így ez is olyan kérdés, amelyben tanításai nemzetközi méretekben is utat mutatnak korunk minden haladó gondolkozója és tudósa számára.

Megemlékezésem végére érve két dolgot szeretnék hangsúlyozni. Az egyik az, hogy e pár kiragadott gondolat figyelemmel kísérése is elegendő már ahhoz, hogy egyre inkább tisztába lehessen jönni feladatomban megoldhatatlan jellegével, annak a lehetetlenségével, hogy ilyen rövid keretben valamennyire is arányosan és méltóképpen lehessen felvázolni azt a sokoldalú hatást, amelyet Lenin munkássága mind a saját korában, mind a mi korunkban a statisztikai tudományra és a statisztikai gyakorlatra kifejtett tudott, és napjainkban is állandóan gyakorol.

A másik gondolat az előbbiből következik. Arról van itt ugyanis szó, hogy Lenin meglátásainak mély igazságát és állandó időszerűségét szinte lehetetlen bármiféle aktualizálási törekvéssel tudatos módon kimeríteni. Hány országot lehetne említeni napjainkban, ahol például még ma sem jutottak el annak a világos felismeréséig, hogy a neomalthusizmus elleni küzdelem eszközeinek – ahogy ezt Lenin 1913-ban követelte¹³ – nem az abortusz üldözésében és a preventív fogamzásgátlás kulturált eszközeinek propagálását szolgáló orvosi irodalom betiltásában, hanem a nők demokratikus jogainak megvédésében és az emberi életfeltételek méltó kialakításában, elsősorban a munkásosztály és a dolgozó osztályok életszínvonalának emelésében kell kicsúcsosodnia. Ezért mondhatjuk el Leninnről, ugyanolyan joggal, akárcsak ő mondta el Marxról, hogy tanítása „mindenható erejű, mert igaz”.

РЕЗЮМЕ

По случаю столетия со дня рождения В. И. Ленина автор останавливается на связи Ленина со статистикой и статистической наукой. Статистические аспекты творчества В. И. Ленина автор рассматривает в трех плоскостях. Сначала он исследует взятое в узком смысле статистическое творчество Ленина. Здесь он упоминает многочисленные статьи и очерки, в том числе труд «Развитие капитализма в России», которые основываются на использовании официальной аграрной статистики или на прикладном статистическом методе. Ленинские труды в этой области возвысились над механическим подходом тогдашней буржуазной статистики и явились подтверждением мысли, высказанной Лениным в его статье «Объективная статистика», что только те статистические группировки, которые согласуются с общественно-экономическим содержанием, могут раскрыть объективные закономерности явлений. О правильном выборе статистических признаков свидетельствует тот факт, что Ленин на основании сельскохозяйственной переписи 1905 года осознал значение использования лошадиной тяги или, например, первым указал на важность развития автомобильной промышленности. О согласовании статистических признаков с экономическими закономерностями свидетельствуют ленинские анализы по промышленной статистике, выводы по статистике стачек, более того также и тот факт, что он первым в марксистской литературе в качестве результата развития статистической практики и теории использовал терминологию «национальный доход».

Второй круг проблем, которому автор уделяет внимание в ходе исследования статистического творчества Ленина, сосредоточен на приближении вопросов статистического метода на более высоком философском уровне. С точки зрения теории познания, Ленин выступает за познание объективных закономерностей. Его воззрение, воспринимающее вероятность в качестве объективной категории, преобразовало и революционизировало не только статистическую, но и другие отрасли науки. Новые методологические выводы образуют основу и нынешней математической статистики.

¹³Lenin *Osszes Művei*. Id. kiad. 23. köt. 256. és köv. old.

Наконец третья группа вопросов сосредоточена вокруг ленинского умения полностью использовать и исчерпать возможности, содержащиеся в собраниях официальной буржуазной статистики. Анализ различных выборных статистик, законодательной статистики, обследований общественного мнения, различных бюджетных и налоговых расчетов, а также раскрытие на научной основе классового состава общества представляют собой такие черты многостороннего ленинского политического и теоретического творчества, которые в ту эпоху указывали путь дальнейшего прогресса. Первый зодчий советского государства в соответствии с этим оказал всемерную поддержку реорганизации официальной статистики, чтобы она в государстве социалистического типа могла действовать применительно к своей изменившейся роли и значению.

SUMMARY

On the occasion of the hundredth anniversary of the birth of Lenin the author speaks of Lenin's connections with statistics and the science of statistics.

The author deals with the statistical aspects which can be found in Lenin's work on a threefold basis. First he examines Lenin's statistical work taken in a narrower sense. He mentions here Lenin's numerous articles and studies and among others his work on the development of capitalism in Russia; these works are based on the utilization of official agrarian statistics and on the applied statistical method, respectively. Lenin's works in this field have pointed beyond the mechanical views of the bourgeois statistics of his time and as he has stated in his work entitled „Objective Statistics”, only the real statistical grouping that harmonizes with the socio-economic content can reveal the objective regularities of the phenomena. It shows the right choice of statistical criteria that on the basis of the agricultural and industrial surveys taken in 1905 Lenin recognized the importance of using horses as draught power, or for instance, that it was he who first saw the significance of the development of motor-car industry. Lenin's analyses in the field of industrial statistics show the harmonizing of statistical criteria with economic regularities, his statements in the field of the statistics of strikes and even the fact that it was he who in Marxist literature first applied the designation of „national income” as a result of the development of statistical practice and theory.

The second sphere of questions taken into account by the author when he examines Lenin's work relating to statistics approaches the questions of statistical method on a higher level of philosophy from the aspect of the theory of knowledge. Lenin advocated the recognition of objective regularities. The view considering probability as an objective category has changed and revolutionarized not only the statistical but the other branches of science, too. The new methodological recognitions build also the foundations of our mathematical statistics.

Finally the third group of questions summarizes how far-reachingly Lenin has utilized and turned to account the possibilities inherent in the official bourgeois statistical data collections. The analysis of the different electoral statistics, of public opinion research, of the various computations relating to budget and to tax burden as well as the revelation of class-stratification on a scientific basis are all such features of Lenin's mansided politico-theoretical work which were far in advance of his time. Accordingly, the first conscious builder of the Soviet State has given all the support to the appropriate reorganization of the official statistical service so that it might work in compliance with its role that underwent a change in the socialist type state and with its significance.

TÁJÉKOZTATÁS A KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL
SZERVEZETÉNEK TOVÁBBFEJLESZTÉSÉRŐL

A Központi Statisztikai Hivatal Kollégiuma 1970. március 19-én tartott ülésén megvitatotta „A Hivatal munkájának és szervezetének továbbfejlesztése” tárgyában készített előterjesztést (alapokiratot). A Kollégium állásfoglalása alapján a Hivatal Elnöke utasítást adott az alapokirat irányelveinek megfelelő szervezeti változtatások végrehajtására.

A végrehajtás során 1970. augusztus 1-ig a következő intézkedések történtek:

Megszűnt:

az Elnöki Titkárság,
a Költségvetési Főosztály,
a Népesedési és Szociálisstatisztikai Főosztály,

Megalakult:

az Igazgatási és Költségvetési Főosztály,
vezetője: *dr. Horváth Gyula*.

A Főosztály belső tagozódása az alábbi:
Igazgatási Osztály, vezető: *dr. Gyulay Ferenc*,
Költségvetési Osztály, vezető: *Dvorák Ferenc*,
Titkársági és Jogi Osztály, vezető: *dr. Remetey Ervin* főosztályvezető-helyettes,
Nemzetközi Kapcsolatok Osztálya, vezető: *Fóti Istvánné*,
Protokoll Osztály, vezető: *Kovács János*;

a Népesedésszociálisstatisztikai Főosztály, vezetője:
dr. Klínger András.

A Főosztály belső tagozódása az alábbi:
Népesedésszociálisstatisztikai Osztály (ideiglenesen a főosztályvezető közvetlen vezetése alatt),
Munkaerő- és Foglalkozásstatisztikai Osztály, mb. vezető: *Horányi Péterné*,
Népszámlálási Osztály (a népszámlálás időszakában – így jelenleg is – önálló költségvetési egységet képező önálló osztályként működik), mb. vezető: *dr. Kepecs József*;

a Szociális- és Kulturálisstatisztikai Főosztály (később kialakítandó belső tagozódással), vezetője: *Barta Barnabás*,

a Társadalomstatisztikai Főosztály (később kialakítandó belső tagozódással),

a Gazdasági Hivatal, amely kivált a korábbi Költségvetési Főosztályból és önálló

osztályként működik, vezető: *Pintér Gábor* főosztályvezető-helyettes.

A Gazdasági Hivatal belső tagozódása az alábbi:
Adminisztratív Csoport,
Bér- és Számviteli Osztály, mb. vezető: *dr. Szabó Ferenc*,
Pénzügyi és Gazdálkodási Osztály, mb. vezető: *Schepáczy Károly*,
Fenntartási Osztály, vezető: *Bédy Károly*,
TUK és Postaforgalmi Osztály, mb. vezető: *Szanyi János*,
Beruházási és Tervezési Csoport, vezető: *Gittlár Ferenc*.

Az intézkedések következtében még a további változások történtek:

a Forgalomstatisztikai Főosztály új neve: Kereskedelmi és Közlekedési Statisztikai Főosztály.

A Főosztály belső tagozódása az alábbi:
Ár- és Módszertani Osztály, vezető: *dr. Marton Adám*,
Belkereskedelmi Osztály, vezető: *Pintér Tibor*,
Közlekedési és Posta Osztály, vezető: *Gyimesi Ede*,
Külkereskedelmi Osztály, vezető: *Deáky György*,
Idegenforgalmi Osztály, mb. vezető: *Takács János*;

a Közgazdasági Főosztály belső tagozódása az alábbi lett:

Árstatistikai Osztály, vezető: *dr. Szilágyi György*,
Fogyasztásstatisztikai Osztály, vezető: *dr. Zafir Mihály* főosztályvezető-helyettes,
Háztartásstatisztikai Osztály, vezető: *dr. Baranyai István*,
Közgazdasági Nemzetközi Csoport, mb. vezető: *dr. Szilágyi György*,
Lakossági Jövedelemstatisztikai Osztály, vezető: *Láng György*,
Munkaügyi Statisztikai Osztály, vezető: *Somogyi Miklós*,
Népgazdasági Mérleg Osztály, vezető: *Arvay János* főosztályvezető-helyettes;

a Tájékoztatási Főosztály belső tagozódása a következő lett:

Adatgyűjtés-szervezési és Ellenőrzési Osztály, vezető: *Botka Zoltán*,
Összefoglaló Elemzések Osztálya, vezető: *Holka Gyula*,
Központi Szerkesztési és Tájékoztatási Osztály, vezető: *Komlós Pálné*,
Nemzetközi Adatösszeállítások Osztálya, mb. vezető: *Béres Istvánné*,
Grafikus Csoport, vezető: *Kovács Mihály*.

Az egységes statisztikai számjelrendszer kezelését végző részleg az Igazgatási és Költségvetési Főosztály Titkársági és Jogi Osztályához került.

a Beruházási és Építőipari Főosztály új neve: Beruházási és Építőipari Statisztikai Főosztály;

a Mezőgazdasági Főosztály új neve: Mezőgazdasági Statisztikai Főosztály;

a Személyzeti és Oktatási Önálló Osztály főosztályi minősítést nyert, ennek megfelelően új neve: Személyzeti és Oktatási Főosztály, vezetője: Varga Gyula főosztályvezető.

Az alapokirat irányelveinek megfelelő további szervezeti és személyi változásokról a későbbiekben adunk tájékoztatást.

DR. SZILÁGYI GYÖRGY KANDIDÁTUSI ÉRTEKEZÉSÉNEK VITÁJA

Az MTA Tudományos Minősítő Bizottságának Bíráló Bizottsága előtt dr. Csikós-Nagy Béla államtitkár, a közgazdaságtudományok doktora elnökletével, 1970. június 12-én tartották dr. Szilágyi György „Fejezetek az árstatisztika módszertanából” című kandidátusi értekezésének vitáját. A Bíráló Bizottság tagja volt dr. Hoch Róbert kandidátus, dr. Horváth Róbert kandidátus, dr. Köves Pál kandidátus (a Bizottság titkára), dr. Marton Adám kandidátus, dr. Ollé Lajos kandidátus, dr. Orosz László kandidátus és dr. Vilmos József kandidátus. Az értekezés opponensei dr. B. Tamás Erzsébet kandidátus és dr. Kupcsik József kandidátus voltak.

AZ ÉRTEKEZÉS TÉZISEINEK ÖSSZEFOGLALÁSA

A tervgazdaság konkrét rendszerének két alapvető modell-változatában az árak funkciója jelentősen különböző. A tervutasításon alapuló modellre a központi ármegállapítás, a nem rugalmas ármechanizmus, a piac szabályozó szerepének háttérbe szorítása jellemző. Ez a mechanizmus az árak elszámolási funkcióját juttatja előtérbe. Ennek megfelelően az árak megfigyelése, statisztikai szerepe jórészt segédeszköz jellegű. Az ár a statisztikai vizsgálatnak csupán eszköze, nem tárgya.

Ezzel szemben a tervgazdaság piaci modelljében az árak kiemelkedő helyet foglalnak el. Az ár az aktívá váló áru- és pénzkapcsolatok egyik főszereplőjévé, a gazdasági döntések fontos tényezőjévé lép elő. Az árstatisztikára ebben a mechanizmusban mindenekelőtt az jellemző, hogy az ár, az áralakulás és hatásainak megfigyelése a *statisztikai vizsgálat elsődleges tárgyává válik*.

Az árfunkció átalakulása és differenciálódása az árstatisztikai munkában olyan változást hozott, amely többek között azoknak a kutatásoknak is indítékul szolgált, melyek eredményeiről az értekezés számot ad.

Az értekezés az árstatisztika egyik alapkérdésének: az árváltozások fogalmának elemzésével kezdődik.

Az ár mint statisztikai kategória első közelítésként úgy jelölhető meg, mint meghatározott minőségű, egységnyi jószág vagy szolgáltatás, meghatározott körülmények kö-

zött történő adás-vétele során fizetett pénzüsszeg.

Ha az árváltozás fogalmát az így megfogalmazott árak változásában jelöljük meg, akkor elméletileg teljesen tiszta, a valóságban azonban meglehetősen szűk körben érvényesülő értelmezéshez jutunk. Az árúknak viszonylag kis hányada őriz meg hosszú időn keresztül változatlan minőséget és változatlan adás-vételi feltételeket. Így e fogalom alapján az árváltozásokat – különösen hosszabb távon – csak meglehetősen szűk körben tudnánk mérni. Mihelyt megváltoznak valamely termék minőségi jellemzői vagy értékesítési feltételei, az árak már nem lennének összehasonlíthatók.

Az árváltozás fogalmának szélesítése két irányban történhet:

- az ár előbb említett fogalmát változatlanul hagyva bővítjük az árváltozás értelmezését úgy, hogy nemcsak a definiált árak változását, hanem más időbeli változásokat is árváltozásnak tekintünk;
- szélesítjük az *árkategória* tartalmát, feloldva vagy enyhítve egyik-másik megszorítást.

Az árváltozások értelmezésének kibővítése lényegében annyit jelent, hogy valamely áru árváltozását akkor is mérjük, ha minőségében, adás-vételi körülményeiben változás áll be. Ez esetben az árváltozás kettős arculatot nyert. Beszélhetünk un. „nominális” és „reális” vagy „tiszta” árváltozásról. A cél az utóbbi mérése.

A tiszta árváltozás mérésének egyik legfőbb problémája a minőségi változások kezelése. A minőségi változások megítélésének alapja a felhasználó, a fogyasztó. A minőségi különbségek fogyasztói oldalról való megítélésére tulajdonképpen csak egyetlen objektív mércét ismerhetünk el: *a piacot*. Minden olyan esetben, amikor nincs lehetőség a fogyasztói értékítéleteknek a piac alapján való összehasonlítására, csak következtetni lehet arra, hogy a fogyasztó a minőségi változásokat hogyan értékeli.

A másik alapp probléma az adás-vételi feltételek változásának kezelése. Elméletileg leghelyesebb ezeket teljesen kiszűrni az árváltozásból. Amikor ez nem oldható meg, a döntést ismét a fogyasztó oldaláról célszerű megközelíteni, és ennek alapján elhatárolni a tiszta árváltozást befolyásoló elemeket.

Az árfogalom szélesítése lényegében az átlagárak bevezetését jelenti. Az átlagár, de különösen az átlagárváltozás nem egyértelmű kategória. Sokfélesége mindenekelőtt abban jut kifejezésre, hogy átlagárakat különböző dimenzióban lehet képezni, s e különböző átlagárak közgazdasági értelmezése nagyon eltérő lehet. A legfontosabb átlagárképzési dimenziók: a minőség, az idő és a tér.

Az értekezés második része a szolgáltatások árstatistikájával foglalkozik. E rész – azon túlmenően, hogy új vonásokkal is gazdagítja az árstatistikát – gyakorlati példákat szolgáltat az árváltozások fogalmával kapcsolatos elvek alkalmazására.

Az értekezés harmadik része az általános árszínvonal-változás statisztikai vizsgálatának lehetőségeivel foglalkozik. E vizsgálatok célja az áralakulás legfőbb, legáltalánosabb tendenciáinak bemutatása, az általános árszínvonal-változás mértékének és jellegének elemzése.

Az általános árszínvonal szorosan összefügg a pénz általános vásárlóerejének változásával, és ezzel kapcsolatban a gazdaságban megnyilvánuló inflációs és deflációs tendenciákkal.

Amikor nemcsak egy-egy szférában, hanem az egész újratermelési folyamatban fellépő árváltozások mérése a cél, akkor egy speciális árindexfajta, az ún. „implicit” árindexek használatának a lehetősége is felmerül. Az „implicit” árindexeket valamely szintetikus nemzetgazdasági mutató (például: társadalmi termék, nemzeti termék, nemzeti jövedelem) alapján képezzük, a folyó áron és a változatlan áron számított aggregátum hányadosaként. A tanulmány részletesen tárgyalja ezeknek az implicit árindexeknek a sajátosságait.

Napjainkban azokban az országokban, ahol az áremelkedés tendenciája általános jelenség, kétféle növekedéssel találkozhatunk: tartós, viszonylag egyenletes, lassú áremelkedéssel, illetve rövidebb ideig tartó, de rohamos növekedéssel, az ún. „robbanással”. A tanulmány új mutatószámokat vezet be az árváltozás koncentráltságának a jellemzésére, valamint az ún. „robbanás” bemutatására.

Az utóbbi időben széles körben elterjedt a keresletnek és a költségeknek az áremelkedés legfontosabb tényezőjeként való megjelölése. Sem a kereslet, sem a költségnövekedés árfelhajtó szerepét nem lehet vitatni. Annál problematikusabb e hatások elkülöníthetősége és számszerűsítése. A fogalom-pár alkalmazása azonban mégis gazdagítja az árváltozás elemzését. Ennek érdekében az értekezés szerzője, bizonyos könnyen belátható feltételezésekből kiindulva,

mutatószámokat konstruált, amelyek segítségével bemutatható egyfelől a kereslet és az árváltozás, másfelől a költségek és az árváltozás közötti kapcsolat.

Az értekezés negyedik fejezetének címe: Ararányok és árollók. Ez a fejezet feldolgozza az árollószámítások módszertanát, különös tekintettel az árollósorok alkalmazásának néhány sajátos módszertani kérdésére, mint a szezonális ingadozás, a trendhatás és az időbeli késés, majd pedig az árollófajtaikat rendszerezi:

- a) a különböző javak árindexeiből képzett árollók;
- b) ararányindexek (a rész- és főárindexek hányadosa);
- c) azonos javak különböző árindexeiből képzett árollók.

Az árollók felhasználhatóságának további lehetőségeire találunk, ha azokat az ágazati kapcsolatok mérlegének rendszerébe illesztjük.

Az ÁKM-sémába rendezett árindexekből az árollók két fajtája képezhető:

1. ráfordítási árolló, amely j ágazat kibocsátásának árindexét az i ágazatból származó ráfordítás árváltozásával veti egybe;
2. kibocsátási vagy értékelési árolló, amely i ágazat összes kibocsátásának árindexét a j ágazat részére történő értékesítés indexével veti egybe.

A kétféle áron számított ráfordítási együtthatók inverzének elemeiből új árollók, a *halmozott ráfordítások árollói* képezhetők; hasonlóképpen a kétféle áron számított kibocsátási együtthatók inverzének elemeiből az ún. *halmozott kibocsátási árollók* számíthatók.

A halmozott árollók matrixának és a bruttó kibocsátás árindex vektorának szorzataként olyan új árindex matrixot nyerünk, amelynek elemei ún. *halmozott árindexek*. Ezek azt az árváltozást fejezik ki, amelyet j ágazat „elszenved” i ágazat termékeinek közvetlen és közvetett felhasználása következtében. Így az ágazati kapcsolatok mérlege, valamint az árollók segítségével a népgazdasági szintű árelemzések új, szisztematikus rendszere valósítható meg. E rendszerben a közvetlen ráfordítások és értékesítések árváltozása mellett a teljes (halmozott) ráfordítás-kibocsátás szemléletű ararányok és árváltozások is vizsgálhatók, és ily módon az áralakulás olyan összefüggései és hatásai is kitapinthatók, amelyek a hagyományos módszerű számításokban nem férhetők hozzá.

Az értekezés ötödik – befejező – része az árak és az ararányok nemzetközi összehasonlításával foglalkozik.

A nemzetközi összehasonlítások során különböző valutákat hasonlítunk össze. Először is arra vagyunk kíváncsiak, hogy az egyik valuta egysége a másik valuta

hány egységének felel meg. Ez más szóval a valuták vásárlóerő-arányait jelenti, ismét más szóval pedig országok közötti ún. területi vagy térbeli árindexeket. A legáltalánosabban használt térbeli árindexek a hivatalos valutaárfolyamok, valutakulcsok. Amikor azonban az árak összehasonlítása a cél, a hivatalos valutakulcsokkal nem elégedhetünk meg. Az árösszehasonlításoknak nem egyszer éppen az a céljuk, hogy a hivatalos árfolyamok realitását ellenőrizzék.

Az árszínvonal nemzetközi összehasonlításának háromféle módszere különböztethető meg:

- a) implicit árindex közvetlen volumenösszehasonlítások alapján;
- b) implicit árindex a volumenek tételes átértékelése alapján;
- c) közvetlen árindexszámítás.

Az első módszer értelmében felhasználjuk az országok közötti valamilyen – általában naturális mutatókon alapuló – volumenösszehasonlítás eredményét, és ennek segítségével származtatjuk a valuták közötti árindexeket.

A második módszernek egy fokkal több köze van az árakhoz. Az árindexeket itt is volumenindexekből származtatjuk, de a volumenösszehasonlítást elemenkénti átárazás segítségével hajtjuk végre.

Az árösszehasonlítás céljának leginkább a harmadik módszer felel meg, amely részletekből meghatározott árindexekre épül.

A részárindexek meghatározása általában kiválasztott termékek áregyütthetőin alapján történik. A termékválasztás során speciális mintavételi eljárások alkalmazása szükséges.

Az összehasonlító árelemzések egyik leggyakoribb kérdése, hogy ez vagy az a termék melyik országban olcsóbb, illetve drágább. Ahhoz, hogy erre a kérdésre válaszolhassunk, valamilyen összehasonlítási alappal kell rendelkezünk. Az összehasonlítás alapját képezheti egy kiválasztott cikk vagy cikksorozat árindexe. Ily módon a nemzetközi összehasonlítások szférájában alkalmazható árollókhoz jutunk el.

Kettőnél több ország összehasonlítása esetén ismét új kérdés merül fel: az összehasonlításba bevont országok közül melyek árrendszere áll közelebb, illetve távolabb egymástól.

Erre a célra az árindexek *szóródása* látszik jól felhasználható eszköznek. Tekintettel arra, hogy a területi árindexek a valuták egységnyi vásárlóerejének nagy különbsége következtében országpáronként igen eltérők, olyan szóródásmutatót kell választani, amelynek nagysága független az árindexek nagyságrendjétől. Ezért célszerű az ún. *relatív szórás* alkalmazása.

DR. B. TAMÁS ERZSÉBET OPPONENSI VÉLEMÉNYE

Az értekezés több új módszertani megállapítást és a gyakorlati munkában is felhasználható eredményt tartalmaz. Ezenkívül az árváltozások fogalmának bevezetése is több újszerű gondolatot és megfogalmazást nyújt. A jelölt még a vitatható részekben is egyértelműen bizonyítja érvelésének logikájával, hogy magas színvonalon műveli a módszertant, alkalmas önálló tudományos kutatások folytatására, s a statisztikai módszertan továbbfejlesztése mellett annak a gyakorlati statisztikai munka során való megvalósítására is.

Már az értekezés első részében, az árváltozások fogalmáról szóló fejezetben is több újszerű megközelítés található. Ilyenek: a nominális és a reális (tiszt) árváltozással kapcsolatosan tett megállapítások, valamint az árváltozások megítélésének szemléletmódjáról leírtak.

Az értekezésben levő új, illetve továbbfejlesztett vizsgálati módszereket és azok alkalmazását vizsgálva ki kell emelni az értekezés harmadik fejezetében, az általános árszínvonal-változás méréséről elmondottakat.

Az értekezés negyedik, „Árarányok és árollók” címet viselő fejezete ugyancsak több újszerű megállapítást és számítási módszert tartalmaz. Kiemelendő ebben a fejezetben egyrészt, az árollótípusok meghatározásán túl, az árolló-idősorokról tett megállapítások, továbbá az időeltolódás torzító hatásának elemzése és kimutatása.

A disszertáció legértékesebb s a népgazdasági árvizsgálatoknál – a számítógép-apparátust felhasználva – az árollószámításokra legösszetettebben felhasználható része az ágazati kapcsolatok mérlege alapján kidolgozott árolló matrix.

A disszertáció második fejezete, amely „A szolgáltatások áralakulása” címet viseli, valamint az utolsó „Az árak és árarányok nemzetközi összehasonlítása” című fejezet kiegészíti a disszertációt a gyakorlati számítási problémák oldaláról.

Az értekezés egyik fogyatékosága, hogy a jelölt nem mindig elemzi eléggé mélyen az általa kidolgozott és az elemzéshez felhasznált új számítási módszerek sajátosságait (előnyeit és fogyatékoságait). Így például kifejti, hogy miért célszerű a korábban már kidolgozott és használt „robbanó” infláció koncentrációs mutatóin kívül az általa kidolgozott C_4 és ehhez kapcsolódó λ mutató alkalmazása, ugyanakkor nem indokolja kellő alaposan, hogy ezt miért közelíti jól a lényegesen kevésbé tökéletes C_3 mutató.

Az implicit árindex alkalmazásával az opponens egyetért. Megjegyzni azonban, hogy amennyiben közgazdaságilag indokolhatóan

a gazdasági növekedés vizsgálatához olyan népgazdasági teljesítménymutatót használunk fel, amely az összes társadalmilag szervezett tevékenységet (a nem termelő lakossági szolgáltatásokat, valamint az igazgatást és védelmet is) magában foglalja, akkor a gazdasági növekedés volumen- és ártalmának különválasztását problematikusnak tartja. Véleménye szerint ilyen összteljesítmény-mutató alapján nem lehet a volumen-változást és a népgazdasági szintű ármozgást tartalmilag jól különválasztani. Erre az ún. implicit árindex csak formális lehetőséget nyújt, mert annak látszatát kelti, hogy az árhatás dinamikában közelíthető.

A felsorolt néhány fogyatékoság a jelölt benyújtott kandidátusi értekezésnek tudományos értékét, több statisztikai módszertani kérdésben bizonyított újszerűségét, kidolgozásának, okfejtésének logikáját nem befolyásolja számottevő mértékben. Az opponens javasolja a kandidátusi fokozat odaítélését.

DR. KUPCSIK JÓZSEF OPPONENSI VÉLEMÉNYE

Az árproblémákat helyesen feltáró és megoldó tanulmányoknak nagy jelentőségük van a statisztika és általában a közgazdaságtudomány művelésében, továbbfejlesztésében, és a bírálat tárgyát képező disszertáció alapjaiban ilyen. A statisztika elmélete és gyakorlata szempontjából egyaránt aktuális és fontos témát feldolgozó értekezés alapján a pályázó alkalmas a kandidátusi fokozat megszerzésére. A disszertáció minden tekintetben magas színvonalon tesz eleget azoknak a követelményeknek, amelyek a kandidátusi fokozat elnyeréséhez szükségesek.

A tanulmány tartalmára a szerzőnek az a törekvése jellemző, hogy olyan árstatisztikai feladatok megoldására adjon eszközöket, amelyek még ismeretlenek, vagy nem kellően kidolgozottak a gyakorlatban.

A jól átgondolt és gyakorlati példákkal alátámasztott problémafelvetéseket megfelelő módszertani ajánlások követik.

Kiemelendő, hogy a tanulmány továbbfejleszti és jelentősen gazdagítja a statisztika kifejezési eszközeit. Ez részben a hagyományos mutatószámok sajátos alkalmazásában mutatkozik meg, de számos helyen találunk a szerző által kidolgozott, az adott jelenséget jobban kifejező számítási eljárásokat is.

Az első fejezetben a szerző az árváltozások fogalmával kapcsolatos kérdéseket tárgyalja. Egyet lehet érteni a szerzőnek azzal a megállapításával, hogy „Ez a fogalomalkotási lépés, illetve a fogalom szisztematikus kidolgozása az árstatisztikai irodalomból teljesen hiányzik”. Szemléletében különösen az „1.2 Árváltozások és egyéb változások” című fejezetrész anyaga újszerű, és egyben nagyon hasznos is, mivel hozzásegít a bonyolultabb ármozgások megértéséhez.

Igen értékes a harmadik fejezet, amely az általános árszínvonal-változás elemzésével foglalkozik. E tárgy körből nálunk önálló publikáció még nem jelent meg. Annak ellenére, hogy az árindexek sokaságát számítjuk ki rendszeresen, nem adunk választ arra, hogy a pénz általános vásárlóereje hogyan változott. A szerző kimerítően tárgyalja az általános árszínvonal-változás értelmezhetőségét és mérési apparátusát. A statisztika elmélete és gyakorlata szempontjából egyaránt jelentős az árváltozás koncentráltságának, ütemének és a befolyásoló tényezőknek a vizsgálata.

A tanulmány negyedik fejezete az árarányok, árollók fogalmát és mérését rendszerezi. A szerző önálló kutatómunkája leginkább az árollók az ágazatok kapcsolatával foglalkozó részben mutatkozik meg. Itt az input-output tábla eredeti felhasználása érdemel kiemelés.

A vitatható megállapítások közül elsősorban az árváltozás eladói és vásárlói szemlélet szerinti eltérő megítélését kell említeni. Általánosságban nem tagadható az árváltozások megítélésének különböző szemléletmódja mint lehetőség és probléma az árváltozások megfigyelésében, de a szerző példái és fejtegetései alapján a kérdés felvetése nem látszik indokoltnak. A szerző az általa vélt kettősség feloldásának három lehetséges módszerét ismerteti. Valójában az átlag mutatószám közönséges alkalmazására, vagyis egy negyedik eljárásra van szükség. Ha nem ezt tennénk, akkor ebben a szemléletben az átlagokat likvidálni kellene a statisztikai elemzési eszközök közül, még a kevésbé extrém esetekben (például amikor csak egyszerű arány-eltolódásról van szó) sem lenne szabad átlagot számolni.

Az általános árszínvonal-változás mérési módszertanának kidolgozása során a szerző nem vette figyelembe a „kúszás” és „robbanás” sajátosságait, illetve nem választja következetesen szét ebben a vonatkozásban az alkalmazandó mutatószámokat. A pénz általános vásárlóerejének változásánál tapasztalható esetek – a megalapozott rendszerezés igénye nélkül – nagyjából három csoportba sorolhatók. Az első csoportba azok az esetek vehetők, amelyeknél az átlagos évi árszínvonal-változás 1–4 százalék között van. Ebben az esetben inflációról még nem is beszélhetünk, az adott valuta stabilnak tekinthető, és a gazdasági életre általában serkentőleg hat. A másik csoportot az évi 5–10 százalékos áremelkedési ütem képezheti, amely mögött már egyensúlyi zavarok húzódnak meg. A harmadik típus, az ún. hiperinfláció, amelynél rövid idő alatt az árak százalékban szinte kifejezhetetlen mértékben emelkednek. Az árindexszámítások és elemzések finomabb

módszereinek alkalmazása így hiperinfláció esetén (és egyáltalán e kérdés felvetése) teljesen indokolatlan. Emlékezzünk csak ezzel kapcsolatban a jól ismert két hazai példára: a korona és a pengő pályafutását bezáró rekord inflációra. A közlés kívánatos pontossága szempontjából teljesen közömbös, hogy a mérést fogyasztói, termelői, vagy valamilyen implicit árindexszel végezzük-e el, még akkor is, ha ezek között lényegesnek mondható eltérések vannak. Vagy például hiperinflációnál általában jól meghatározhatók a koncentrációs görbe kritikus pontjai, szakaszai, míg ugyanezek a mérsékelt áremelkedés esetében meghatározhatatlanok, következésképpen megvonásuk csak önkényesen történhet.

Az árváltozás keresleti oldalról történő vizsgálata során a tanulmány bemutatja a szóródási mutató alkalmazását. Arra törekedve, hogy az egyes tényezők hatását egyértelműen és könnyen értelmezhető mutatószám-rendszerben lehessen kimutatni, a részárindexek átlagolására a négyzetes átlagot javasolja. Eltekintve a számítás munkaigényességének növelésétől, a gyakorlati lehetőségektől, nem látszik indokoltnak a további finomításra való törekvés. Ezenkívül igen szokatlan helyzetet teremt azzal, hogy egyfajta átlagárindexet használ a jelenség mérésére és a szóródás számítására, majd egy másfajta árindexet alkalmaz a relatív szórás bázisaként.

Végeredményben Szilágyi György kandidátusi értekezése elméleti szempontból értékesnek, a gyakorlat szempontjából hasznosnak bizonyul. Kiemelkedően jól sikerült a tanulmány I., III. és IV. fejezete, amelyben a pályázó az árstatistika fontos és problematikus témáit dolgozza fel. A jól megszerkesztett, nagy szakmai hozzáértéssel megírt tanulmány jelentősen továbbfejleszti a statisztika módszertanát, és egyben hű kifejezője a szerző kiváló szakírói képességeinek. Egyéb publikációi mellett e tanulmányával is bizonyítja a kandidátusi fokozat megszerzéséhez szükséges tudományos felkészültséget, a kutatómunkában való jártasságot.

*

Az opponensi vélemények ismertetését követő vitában részt vett *dr. Csikós-Nagy Béla*, *dr. Horváth Róbert*, *dr. Köves Pál*, *dr. Ollé Lajos* és *dr. Rácz László* (írásban).

DR. SZILÁGYI GYÖRGY DISSZERTÁNS VÁLASZA

A disszertáns a kritikai észrevételek jelentős részével egyetértett, így például Kupcsik József opponensnek azzal a véleményével, hogy az árváltozások megítélésének eltérő szemléletmódjára hozott példa nem szerencsés. Azért nem, mert túlságosan leegyszerűsített, így azután igaza van az opponens-

nek abban, hogy a példa nem támasztja alá a belőle levont következtetést. Az expozíció nem meggyőző volta azonban nem jelenti azt, hogy nem valóságos problémával állunk szemben. Az eladói és vásárlói szemlélet eltérő megítélése a disszertáció megírása idején még csak elméleti megállapítás volt, azóta azonban árstatisztikai gyakorlatunk körül folyó viták középpontjába került.

A „kúszás” és „robbanás” eseteit valóban kézenfekvő volna számszerű kategóriákkal elhatárolni. Ilyen kategorizálással az irodalomban sok helyen találkozunk, de a határok megvonása általában minden szerzőnél máshol történik, jeléül annak, hogy nincs objektív kritérium annak megállapítására, hány százalékgig minősíthetjük az árváltozást még inflációmentesnek, hol kezdődnek az egyensúlyzavarok és hol a hiperinfláció. Ezért lehetőleg kerülni kell az árváltozások jellegének eleve kijelölt számszerű határpontok szerinti kategorizálását.

A koncentrációs mutatók körüli vita tulajdonképpen árnyalati. Mindkét opponens elismeri a mutatók jogosságát, az elemzés során feltárt előnyös és hátrányos tulajdonságaikat. Kérdés csupán az, hogy a legjobbnak bizonyuló mutató mellett van-e létjogosultsága egy kevésbé tökéletes változat alkalmazásának. A jelölt véleménye szerint azt a körülményt, hogy valamely mutatószám-változat egyszerűbb számítási apparátust igényel, még elvi-módszertani tanulmányban sem helyes negligálni. Különösen azokban az esetekben nem, amikor – mint azt a tanulmány kimutatja – a két változat között nincs számottevő eltérés.

Az implicit árindex kiszámításának alapjául szolgáló mutató megválasztásának kérdésében a jelölt egyrészt utalt arra, hogy az anyagi – nem anyagi koncepció vitáig távol esik az értekezés tárgyától, másrészt még, ha el is fogadjuk, hogy a dologi tartalommal nem bíró elemek valamely mutatószámot alkalmatlanná tesznek a gazdasági növekedés mérése, még nem biztos, hogy az implicit árindex képzése szempontjából is el kell azt vetni. Hiszen a nem anyagi szolgáltatásoknak is van ára, és az, hogy ezek változását az implicit árindex tartalmazza, csak előnyére válik.

Befejezésül a disszertáns köszönetet mondott az észrevételekért és értekezésének kedvező fogadtatásáért.

*

A disszertáns választát a Bíró Bizottság elfogadta, és egyhangúan úgy döntött, javasolja a Tudományos Minősítő Bizottságnak, hogy *dr. Szilágyi György* részére a közgazdaságtudományok kandidátusa fokozatot ítélje meg.

Dr. Róna Tivadar

SZEMÉLYI HÍREK

Kitüntetések. A Népköztársaság Elnöki Tanácsa a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 53. évfordulója alkalmából eredményes munkásságuk elismeréséül a

MUNKA ÉRDEMREND

arany fokozata

kitüntetést adományozta *dr. Cukor Györgynek*, a közgazdaságtudományok doktorának, az MTA Közgazdaságtudományi Intézet igazgatóhelyettesének, a *Statisztikai Szemle* szerkesztő bizottsága tagjának, *dr. Hetényi Istvánnak*, az Országos Tervhivatal elnökhelyettesének, a *Statisztikai Szemle* szerkesztő bizottsága tagjának, *dr. Héja Lászlónak*, a Központi Statisztikai Hivatal főosztályvezetőjének; a

MUNKA ÉRDEMREND

ezüst fokozata

kitüntetést adományozta *Láng Györgynek*, a Központi Statisztikai Hivatal Közgazdasági főosztálya osztályvezetőjének, *dr. Ormai Lászlónak*, a Központi Statisztikai Hivatal Számítástechnikai Igazgatósága igazgatójának, *Simán Miklósnak*, a KSH Gazdaságkutató Intézet osztályvezetőjének; a

MUNKA ÉRDEMREND

bronz fokozata

kitüntetést adományozta *Brukner Jenőnek*, a Központi Statisztikai Hivatal Igazgatási és Költségvetési főosztálya osztályvezető-helyettesének, *Jely Endrének*, a Központi Statisztikai Hivatal Iparstatisztikai főosztálya főelőadójának, *dr. Jeszenszky Lászlónénak*, a Központi Statisztikai Hivatal Kereskedelmi és Közlekedési Statisztikai főosztálya csoportvezetőjének, *Klonkai Lászlónak*, a Központi Statisztikai Hivatal Csongrád megyei Igazgatósága osztályvezetőjének, *Márfai Árpádnak*, a Központi Statisztikai Hivatal Beruházási és Építőipari Statisztikai főosztálya osztályvezetőjének,

továbbá az 1970. évi népszámlálás eredmé-

nyes lebonyolítása érdekében végzett tevékenységük elismeréséül a

MUNKA ÉRDEMREND

arany fokozata

kitüntetést adományozta *Barta Barnabásnak*, a Központi Statisztikai Hivatal Szociális- és Kulturálisstatisztikai főosztálya vezetőjének, *dr. Kepecs Józsefnek*, a Központi Statisztikai Hivatal Népszámlálási osztálya vezetőjének, *dr. Klinger Andrásnak*, a Központi Statisztikai Hivatal Népesedésszatisztikai főosztálya vezetőjének, *dr. Kolozsvári Lajosnak*, a Hajdú-Bihar megyei Tanács VB titkárának, *Szegedi Pálnak*, a KSH Győr-Sopron megyei Igazgatósága vezetőjének; a

MUNKA ÉRDEMREND

ezüst fokozata

kitüntetést adományozta *Dallos Ödönnének*, a Központi Statisztikai Hivatal Népszámlálási osztálya osztályvezető-helyettesének, *Fábián Istvánnak*, a Központi Statisztikai Hivatal Népszámlálási osztálya osztályvezető-helyettesének, *Horányi Péternének*, a Központi Statisztikai Hivatal Népszámlálási osztálya osztályvezetőjének, *dr. Lukács Pálnak*, a KSH Szolnok megyei Igazgatósága vezetőjének, *Magyar Dezsőnek*, a KSH Zala megyei Igazgatósága vezetőjének, *Matukovics Józsefnek*, a Központi Statisztikai Hivatal Népszámlálási osztálya osztályvezető-helyettesének, *Máté Jánosnak*, a KSH Tolna megyei Igazgatósága vezetőjének, *dr. Polgár Ferencnek*, a Tolna megyei Tanács VB titkárának, *dr. Szabó Lajosnak*, a Hajdú-Bihar megyei Tanács VB osztályvezetőjének, *Takács Sándornak*, a KSH Hajdú-Bihar megyei Igazgatósága vezetőjének, *Tóth Andrásnének*, a Budapest XI. kerületi Tanács VB titkárának, *Vida Józsefnek*, a KSH Somogy megyei Igazgatósága vezetőjének; a

MUNKA ÉRDEMREND

bronz fokozata

kitüntetést adományozta *Árvay Jánosnének*, a

Központi Statisztikai Hivatal Népszámlálási osztálya főelőadójának, *Braunitzer Rezsőnek*, a Központi Statisztikai Hivatal Népszámlálási osztálya főelőadójának, *Cservenka Pálnének*, a Központi Statisztikai Hivatal Népszámlálási osztálya csoportvezetőjének, *Dobos Aladárnak*, az Ózdi járási Tanács VB titkárának, *dr. Erdélyi Ernőnek*, a KSH Baranya megyei Igazgatósága vezetőhelyettesének, *Fehér Jánosnak*, a KSH Szolnok megyei Igazgatósága vezetőhelyettesének, *dr. Fogd Mihálynak*, a Pest megyei Tanács VB osztályvezető-helyettesének, *Forgács Lászlónak*, a Központi Statisztikai Hivatal Népszámlálási osztálya osztályvezető-helyettesének, *dr. Ignác Bélának*, a Szabolcs megyei Tanács VB osztályvezetőjének, *Matits Ferencnek*, a Központi Statisztikai Hivatal Népszámlálási osztálya csoportvezetőjének, *Nagy Istvánnak*, a Központi Statisztikai Hivatal Népszámlálási osztálya főelőadójának, *Nyirán Lászlónak*, a KSH Szabolcs-Szatmár megyei Igazgatósága vezetőhelyettesének, *Pachmann Ervinnek*, a Központi Statisztikai Hivatal Népszámlálási osztálya osztályvezető-helyettesének, *Pagyoga Lajosnak*, a Békés megyei Tanács VB főelőadójának, *Pesti Lajosnak*, a KSH Budapest Városi Igazgatósága vezetőhelyettesének, *Pocsai Gyulának*, a KSH Pest megyei Igazgatósága csoportvezetőjének, *Strohmayer Oszwaldnak*, a Központi Statisztikai Hivatal Népszámlálási osztálya főelőadójának, *Varga Gyulának*, a Központi Statisztikai Hivatal Népszámlálási osztálya csoportvezetőjének.

*

A Központi Statisztikai Hivatal elnöke a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa 1022/1954. (IV. 26.) számú határozatával alapított

KIVALÓ DOLGOZÓ

kitüntető jelvényt adományozta a Központi Statisztikai Hivatal alábbi dolgozóinak: *Berta Ottónak*, a Gazdaságkutató Intézet főelőadójának, *Faluvégi Albertnek*, a Területi Statisztikai főosztály csoportvezetőjének, *Gácsér Antalnak*, a Területi Statisztikai főosztály csoportvezetőjének, *Gálig Ferencnének*, a Statisztikai Kiadó Vállalat telepvezető-helyettesének, *Gerlei Jánosnak*, a Komárom megyei Igazgatóság osztályvezetőjének, *Hamar Károlynak*, a Számítástechnikai főosztály csoportvezetőjének, *Holka Gyulának*, a Tájékoztatási főosztály osztályvezetőjének, *Horváth Istvánnak*, a Békés megyei Igazgatóság főelőadójának, *Janovszky Jenőnek*, az Igazgatási és Költségvetési főosztály csoportvezetőjének, *Kovács Dezsőnek*, a Kereskedelmi és Közlekedési Statisztikai főosztály

főelőadójának, *Laáb Antalné* óvodavezetőnek, *Makkos Gézának*, a Kereskedelmi és Közlekedési Statisztikai főosztály gépkocsivezetőjének, *Molnár Péternek*, az INFELOR Rendszertechnikai Vállalat csoportvezetőjének, *Morvaközi Lászlónak*, a Számítástechnikai Oktató Központ osztályvezetőjének, *Nagy Dezsőnek*, az Iparstatisztikai főosztály csoportvezetőjének, *Oláh Bélának*, az Iparstatisztikai főosztály csoportvezetőjének, *Pesti Lajosnak*, a Számítástechnikai főosztály vezetőjének, *Puky Erzsébetnek*, a Közgazdasági főosztály főelőadójának, *Reindl Jánosnak*, a Statisztikai Kiadó Vállalat titkárságvezetőjének, *dr. Róna Tivadarnak*, a Közgazdasági főosztály főelőadójának, *Rosner Pálnak*, a Gazdasági Hivatal csoportvezetőjének, *Sulyok Imrénének*, a Számítástechnikai és Ügyvitelszervező Vállalat főosztályvezetőjének, *dr. Szabady Egon* elnökhelyettesnek, *Számely Kornélnak*, a Beruházási és Építőipari Statisztikai főosztály főelőadójának, *dr. Szitó Balázsnak*, a Mezőgazdasági Statisztikai főosztály főelőadójának, *Szomor Kornélnak*, a KSH Könyvtára könyvtárosának, *Tálas Gyulának*, a Népesedésszatisztikai főosztály főelőadójának, *Tegzes Ottónak*, az Igazgatási és Költségvetési főosztály gazdasági tanácsadójának, *Tóth Györgynek*, a Mezőgazdasági Statisztikai főosztály főosztályvezető-helyettesének, *Trolya Sándornak*, a Számítástechnikai és Ügyvitelszervező Vállalat műszakvezetőjének, *Varga Erzsébetnek*, a Számítástechnikai főosztály gépkönyvelőjének, *Vályi Ivánnak*, a Szociális- és Kulturális statisztikai főosztály főelőadójának, *Wieland Borbálának*, a Népesedésszatisztikai főosztály főelőadójának, *Zolnai Jenőnek*, a Tájékoztatási főosztály főelőadójának, valamint *Sebők Ákosnak*, a SZÖVOSZ osztályvezetőjének,

továbbá az 1970. évi népszámlálás eredményes lebonyolítása érdekében végzett tevékenységükért

Balogh Lajosnak, a KSH Somogy megyei Igazgatósága felügyelőségvezetőjének, *Barsi Zoltánnak*, a KSH Népszámlálási osztálya főelőadójának, *dr. Bodrogi Jánosnak*, a KSH Népszámlálási osztálya csoportvezetőjének, *dr. Daróczi Lászlónak*, a KSH Tolna megyei Igazgatósága csoportvezetőjének, *Fülöp Antalnak*, a KSH Hajdú-Bihar megyei Igazgatósága főelőadójának, *dr. Gaál Imrénének*, a Fehérgyarmati Járási Tanács osztályvezetőjének, *Galgóczi Józsefnek*, a KSH Borsod megyei Igazgatósága főelőadójának, *dr. Greiner Tibornak*, a Komárom megyei Tanács VB osztályvezetőjének, *Harsányi Károlynak*, a KSH Népszámlálási osztálya osztályvezető-helyettesének, *Horváth Andrásnak*, a IX. kerületi Tanács VB titkárának, *Keller Károlynak*, a KSH Népszámlálási osztálya csoportvezetőjének,

nek, *Kontra Györgynének*, a KSH Népszámlálási osztálya csoportvezetőjének, *Kovács Sándornak*, a KSH Népszámlálási osztálya főelőadójának, *Lázár Györgynének*, a KSH Népszámlálási osztálya csoportvezetőjének, *dr. Lösső Ferenc* rendőr alezredesnek, *Marosi Józsefnek*, a Tata Városi Tanács VB titkárnak, *Mátyás Lászlónak*, a KSH Fejér megyei Igazgatósága főelőadójának, *dr. Mikes Gábornak*, a KSH Népelességtudományi Kutató Intézet tudományos főmunkatársának, *Neubauer István* bv. alezredesnek, *dr. Orbán Péternek*, a Szolnoki Városi Tanács VB titkárnak, *Paszternák Lászlónénak*, a KSH Nép-

számlálási osztálya csoportvezetőjének, *Patai Endre* honvéd ezredesnek, *dr. Radó Imrénnek*, a Baranya megyei Tanács VB osztályvezető-helyettesének, *dr. Rétsági Oszkárnak*, a Bács megyei Tanács VB főelőadójának, *Rózsa Gyulának*, a KSH Heves megyei Igazgatósága osztályvezetőjének, *Sebestyén Lászlónak*, a Heves megyei Tanács VB főelőadójának, *Szirmai László* határőr alezredesnek, *dr. Tóth Jánosnak*, a Zala megyei Tanács VB osztályvezetőjének, *Tóth Sándornénak*, a KSH Népszámlálási osztálya csoportvezetőjének, *dr. Várszegi Erzsébetnek*, a Nagyatádi Járási Tanács osztályvezetőjének.

SZERVEZETI HÍREK – KÖZLEMÉNYEK

Tudományos tapasztalatcsere Belgrádban. A Jugoszláv Társadalomtudományi Intézet Demográfiai Kutató Központjának meghívására *dr. Szabady Egon*, a KSH elnökhelyettese, a Népelességtudományi Kutató Intézet igazgatója, *dr. Miltényi Károly*, a KSH osztályvezetője és *dr. Valkovics Emil*, a Népelességtudományi Kutató Intézet tudományos főmunkatársa 1970. augusztus 3–8 között Belgrádban tudományos tapasztalatcserén vett részt. A magyar delegáció ott-tartózkodása során megbeszéléseket folytatott *dr. Dusan Breznikkel*, a Demográfiai Kutató Központ igazgatójával és főmunkatársaival a demográfiai kutatások főbb irányairól. A jugoszláv és magyar demográfusok megállapodtak a két intézmény kooperációjának további fejlesztésében, a vizsgálatok összehangolásában és a kutatók kölcsönös tanulmányútajaira vonatkozóan.

EGB munkacsoportülés, Genf. Az Európai Gazdasági Bizottság keretében működő Belföldi Szállítási Bizottság Közlekedéssziszti-ikai munkacsoportja 1970. augusztus 26–28 között Genfben tartotta 26. ülését. Az ülés résztvevői a különböző közlekedéssziszti-ikai kérdések közül különösen a közlekedéssziszti-ikában alkalmazott indexekkel, a közúti szállítás reprezentatív megfigyelésével és a belföldi szállítási census-típusú alapstatisztika európai programjával kapcsolatos kérdésekkel foglalkoztak. Az ülésen a Központi Statisztikai Hivatal részéről *dr. Pálos István* főosztályvezető vett részt, akit az ülés elnökévé választottak.

Az Ökonometriai Társaság 2. Világkongresszusa. Az Ökonometriai Társaság (Econometric Society) 1970. szeptember 8–14 között tartotta 2. Világkongresszusát Cambridge-ben. A plenáris és a több mint 50 szekció-ülésen megvitatott előadások széles témakört öleltek fel. A Központi Statisztikai Hivatalt *dr.*

Andorka Rudolf, a KSH főelőadója, *dr. Halabuk László*, a Statisztikai és Matematikai Módszerek Közgazdasági Alkalmazása Laboratóriumának vezetője, *Hulyák Katalin*, a Módszertani Laboratórium munkatársa, *dr. Marton Ádám*, a KSH osztályvezetője, a Társaság magyarországi megbízottja, *dr. Mód Aladárné*, a KSH szakértője és *dr. Szilágyi György*, a KSH osztályvezetője képviselték. A küldöttség tagjai közül *dr. Andorka Rudolf*, *dr. Mód Aladárné* és *dr. Szilágyi György* tartott előadást.

Dr. dr. H. C. Felix Burkhardt professzort, a leipzig-i Karl Marx Egyetem tanárát a moszkvai Lomonoszov Egyetem díszdoktorrá választotta.

(*Statistische Praxis*. 1970. évi 7. sz.)

FAO szeminárium Moszkvában. Az Egvesült Nemzetek Élelmezési és Mezőgazdasági Szervezete (FAO) a Szovjetunió Statisztikai Hivatalával közösen 1970. július 29 és augusztus 29 között nemzetközi statisztikai szemináriumot rendezett Moszkvában. A szeminárium résztvevői az állattenyésztés és az állati termékek fogyasztásának statisztikai módszertani kérdéseivel foglalkoztak. Az előadássorozatot a Lett Szovjet Szocialista Köztársaságban tett tanulmányút és gyakorlati bemutatók egészítették ki. A szemináriumon 16 ország meghívott képviselői vettek részt. Magyar részről *Orosz Lajos*, a Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztérium osztályvezetője és *Oros Iván*, a Központi Statisztikai Hivatal osztályvezetője vett részt a szemináriumon.

Határozat a számviteli és statisztikai rendszer továbbfejlesztéséről. A Német Demokratikus Köztársaság Minisztertanácsának 1970. május 7-én hozott határozata a számviteli és statisztikai rendszer 1971–1975. évi feladatait körvonalazta. Ezek:

tartalmi és módszertani összehangolás más információ-rendszerekkel, hogy a rendelkezésre álló adatok komplex információs és elméleti tevékenységhez felhasználhatók legyenek;

az adatokat matematikai modellek alkalmazásával és operációkutatási módszerekkel alkalmassá kell tenni a népgazdasági tervezés számára;

a ráfordítás-kibocsátás komplex módszerrel történő meghatározásával meg kell állapítani minden állami tulajdonban levő vállalat, gyár, üzem stb. teljesítményét, a felhasznált költségeket és a nyereséget az árak pontos kalkulációjával.

A határozatban foglalt feladatok részletes összefoglalása a *Statistische Praxis* 1970. évi 7. számának külön mellékletében jelent meg.

Az „Informacionnűj bjulleten' po sztatistike”, a KGST Titkársága folyóiratának 1970. évi 1. száma az alábbi fontosabb cikkeket tartalmazza:

Statisztikai módszertani munkák a távlati időszakban, 1970–1975 (Lengyelország).

A népgazdasági ténymérleg kidolgozásának tapasztalatai (Német Demokratikus Köztársaság).

A társadalmi termék ágazati kapcsolati mérlege összehasonlításának tapasztalatai (Német Demokratikus Köztársaság).

A népgazdaság állóalapjainak újraértékelése (Szovjetunió).

A vaskohászati termékek főbb termelési és felhasználási mutatószámai (KGST Titkársága).

A főbb gépek (időbeli) kihasználásának reprezentatív megfigyelése a gépiparban (Bulgária).

Az iparban foglalkoztatottak 1969. évi reprezentatív megfigyelése (Magyarország).

A kiskereskedelmi statisztika fő mutatószámai és módszertani tételei (KGST Titkársága).

A szolgáltatások árának új számbavételi rendszere (Magyarország).

A tanulók, egyetemi hallgatók és dolgozó szakemberek csoportosítása a szakköznevelőkben és főiskolákon szerzett szakképzettségük szerint (KGST Titkársága).

Az 1970. évi népszámlálás és az előkészítő munkálatok (Magyarország).

A munkások, alkalmazottak, nyugdíjasok és családtagjaik időmérlegének megfigyelése (Románia).

Az idegenforgalom statisztikai megfigyelésének módszerei a KGST-tagországokban (KGST Titkársága).

Az idegenforgalom megfigyelési módszerének elméleti és gyakorlati problémái (Magyarország).

A Módszertani Laboratórium munkája (Magyarország).

Statisztikai Tudományos Kutató Intézet (Bulgária). A Gazdaságkutató Intézet feladatai és tevékenysége (Magyarország).

Egységes számjelek alkalmazása a statisztikai munkában (Német Demokratikus Köztársaság).

A statisztika 1970–1975. évi fejlesztési programja (Lengyelország).

A gazdasági információk és elemzések rendszere (Lengyelország).

Lengyelország területének felosztása állandó statisztikai és összeírási körzetekre (Lengyelország).

Regionális statisztikai kutatások (Lengyelország).

A traktorok és mezőgazdasági gépek élettartamának reprezentatív megfigyelése (Szovjetunió).

Az anyagbeszerzési és értékesítési vállalatok, valamint az anyagbeszerzés és értékesítés területén foglalkoztatottak összeírása (Szovjetunió).

A szabadegyetemek megfigyelésének egyes eredményei (Szovjetunió).

Az elhaltak számbavétele nemek, életkor, a halál oka és helye szerint (Szovjetunió).

Módszertani segédletek a statisztikai gyakorlatban (Csehszlovákia).

A népszámlálás és a lakásösszeírás anyagainak feldolgozása (Lengyelország).

A modern számítástechnika és a tudományos kutatómunkák irányai az állami statisztikai rendszerben (Csehszlovákia).

Végül hírek és szakirodalmi szemle zárja a folyóiratot.

(*Informacionnűj bjulleten' po sztatistike. Szovet Ekonomicseszkov Vzaïmopomoscsi. Szekretariat. Moszkva. 1970. évi 1. sz.*)

Statisztikai forrásjegyzék. Az Angol Királyi Statisztikai Társaság az angol könyvtári szervezettel együttműködve elkészítette az Egyesült Királyság legfontosabb gazdaságstatisztikai forrásainak jegyzékét, mely 58 tételből áll. Az e célra alakult közös munkacsoport további megfigyeléseket is végzett, hogy a fent említett források 91 főbb vidéki központ nyilvános könyvtáraiban megtalálható-e. A vizsgálat eredményei szerint 15 vidéki központ könyvtára az összes, 3 pedig egy kivételével az összes jegyzékben foglalt forrással rendelkezik. A vizsgálat nem terjedt ki Londonra, ahol a kérdéses anyagok több könyvtárban is megtalálhatók. A könyvtárak és a bennük rendelkezésre álló anyagok pontos jegyzéke a *Board of Trade Journal* 1970. évi 2. számában jelent meg.

(*Statistical News. 1970. évi 9. sz.*)

A Statisztikai Időszaki Közlemények sorozat a következő kötetekkel bővült:

„Belkereskedelmi évkönyv 1969.” (Összeállította a KSH Forgalmstatisztikai főosztálya dr. Pálos István vezetésével. Statisztikai Időszaki Közlemények 173. (1970/13.) Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1970. 227 old.)

„Belkereskedelmi adatok 1970. első negyedév.” (Összeállította a KSH Forgalmstatisztikai főosztálya dr. Pálos István vezetésével. Statisztikai Időszaki Közlemények. 174. (1970/14.). Központi Statisztikai Hivatal. Budapest, 1970. 75 old.)

„Mezőgazdasági adatok 1970. I.” (Összeállította a KSH Mezőgazdasági főosztálya. Statisztikai Időszaki Közlemények. 175. (1970/15.). Központi Statisztikai Hivatal. 1970. 303 old.)

„A vállalatok és szervezetek újraértékelt állóeszköz-állománya” c. kiadvány a sorozat 176. (1970/16.) kötete, mely a Központi Statisztikai Hivatalnak az újraértékelt állóeszköz-állományra vonatkozó 1968-ban végrehajtott egyszeri adatfelvétele során nyert adatokat tartalmazza.

(A vállalatok és szervezetek újraértékelt állóeszköz-állománya. Készült a KSH Közgazdasági főosztályán. Főmunkatársak: Arvay János, dr. Hajpál Gyula, Darabont Árpád. Statisztikai Időszaki Közlemények 176. (1970/16.) Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1970. 395 old.)

„A fogyasztói árak változása a lakosság főbb rétegeinél 1969-ben és 1970. I. negyedévében” címmel a sorozat 177. (1970/17.) kötete a korábbi hasonló tárgyú kiadványoknak megfelelően tartalmazza az 1968. évi árváltozásoknak az egyes népességcsoportokra gyakorolt hatását 1969-ben és 1970. első negyedévében.

(A fogyasztói árak változása a lakosság főbb rétegeinél 1969-ben és 1970. I. negyedévében. Készült a KSH Közgazdasági Főosztályán dr. Rácz Albert vezetésével. Főmunkatársak: dr. Zafir Mihály és Nadas Péterné. Statisztikai Időszaki Közlemények. 177. (1970/17.) Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1970. 64 old.)

A sorozat 178. (1970/18.) kötete „A magyar népgazdaság ágazati kapcsolatainak mérlege, 1968” címet viseli. Az 1968. évi ágazati kapcsolati mérleg 83 ágazat szerint részletezi az anyagi termelést. A kiadvány tartalmazza a mérleg különböző típusait és a matematikai feldolgozás eredményét. A 83 szektoros modell „A” változatában a hazai és import eredetű termékek együttesen szerepelnek. A „B” változat csak a hazai anyagfelhasználást tartalmazza, az importanyag-felhasználás egy sorban szerepel. A kötet a „B” változatú mérleghez kapcsolódva importsakktábla-mérleget is tartalmaz, melynek segítségével a „C” típusú mérleg is kiszámítható.

(A magyar népgazdaság” ágazati kapcsolatainak mérlege, 1968. Összeállította a KSH Iparstatisztikai főosztálya Nyitrai Ferencné vezetésével. Főmunkatársak: dr. Tóth I. Tibor, Bakos Gyuláné, Filló Józsefné, dr. Iványi Tamás, Koós Andrásné. Statisztikai Időszaki Közlemények. 178. (1970/18.) Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1970. 135 old.)

Ökonometriai füzetek 11. szám. A KSH Statisztikai és Matematikai Módszerek Közgazdasági Alkalmazásának Laboratóriuma kiadásában megjelenő sorozat új kötete „Információelméleti mérőszámok alkalmazása a gazdasági elemzésben” címmel jelent meg. A kötet az információelmélet néhány alapvető, könnyen kezelhető összefüggését a gazdasági felhasználhatóság szempontjából ismerteti és konkrét számításokkal illusztrálja. A tanulmány két eltérő jellegű részből áll. Az elsőben az információelméleti mérőszámrendszer felépítése, elemzése kapott helyet, amelyet több különböző területről vett példa világít meg. A második részben foglaltak a külkereskedelem területén mutatják be az információelméleti mérőszámok felhasználásából adódó sokoldalú elemzési lehetőségeket összetett struktúrák esetében. A bemutatott mérőszámok 3 fogalom köré csoportosíthatók: 1. az „entrópia” vagy „egyenletesség”, mely a struktúrában kifejezésre jutó megoszlás egyenletességét méri; 2. az információs pontatlanság vagy „struktúraeltérés”, mely két struktúra egymáshoz viszonyított el-

téréseinek nagyságát fejezi ki; 3. a „koncentráció”, mely a struktúraeltérés speciális esete, amennyiben egy adott struktúrának a teljesen egyenletes struktúrától való eltéréseinek nagyságát méri.

(Információelméleti mérőszámok alkalmazása a gazdasági elemzésben. Írták: Kotász Gyuláné és Szegedy Miklós. Központi Statisztikai Hivatal Statisztikai és Matematikai Módszerek Közgazdasági Alkalmazásának Laboratóriuma. Ökonometriai füzetek 11. sz. 121 old.)

A Központi Statisztikai Hivatal új kiadványai:

Budapest statisztikai zsebkönyve 1970. A zsebkönyv a korábbi évekhez hasonlóan bő táblázatos anyaggal és színes grafikonokkal szemlélteti a főváros társadalmi, gazdasági, kulturális és szociális életében bekövetkezett változásokat.

(Budapest statisztikai zsebkönyve, 1970. Központi Statisztikai Hivatal Budapest Városi Igazgatósága, Budapest. 1970. 280 old.)

Nemzetközi statisztikai évkönyv 1970. A kiadvány az 1959-ben és 1965-ben megjelent nemzetközi adatgyűjtemények folytatásának és kiegészítésének tekinthető. A hagyományos csoportosításban közzétett adatok forrásul az ENSZ és szervei, valamint más nemzetközi szervezetek kiadványai szolgáltak.

(Nemzetközi statisztikai évkönyv 1970. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1970. 369 old.)

A Demográfia 1970. évi 3. száma tanulmányt közöl S. N. Agarwala tollából „India népességének szerkezete, növekedése, termékenység és az ezeket befolyásoló tényezők” címmel.

A folyóirat folytatva az 1970 májusában tartott IX. Biológiai Vándorgyűlésen megvitatott demográfiai tárgyú dolgozatok publikálását, közli dr. Sárkány Jenő „Az újszülött-halálozás néhány aspektusáról” című és Valkovics Emil „Az átlagos élettartam meghosszabodásának gazdasági következményei” c. dolgozatát.

Ugyancsak a Biológiai Vándorgyűlés témájával (a Demográfia előző számában közölt „Népességtudomány és humánbiológia” című főreferátummal) van kapcsolatban az a szám szerint öt levél, amelyet dr. Szabady Egon tett közzé Francis Galton, a humánbiológia úttörője és Kőrösy József, a neves demográfus, a Fővárosi Statisztikai Hivatal első igazgatója levelezéséből.

A folyóirat a demográfiai szimulációs vizsgálatok előkészítése egyes eredményeinek ismertetése céljából közli Hunyadi László – Szokolczai György „A korspecifikus születési és halálozási valószínűségek eloszlási görbéi és ezek időbeli eltolódása” c. tanulmányát.

A „Közlemények” rovatban Mirnics Károly a jugoszláviai magyar nemzetiség életében

jelentkező demográfiai jellegzetességekkel foglalkozik.

A *Figyelő* beszámol a IX. Biológiai Vándorgyűlésről, az MTA Demográfiai Bizottságának újjáalakulásáról, a Népesedéstudományi Kutató Intézet közleményeiről, majd a külföldi demográfiai folyóiratok és könyvek gazdag szemléje zárja a *Demográfia* most megjelent 3. számát.

A Nemzetközi szervezetek statisztikai tevékenységéből sorozat 8. kötete „Az 1970. évi mezőgazdasági világ- és európai regionális összeírási program” címet viseli. A kiadvány a FAO konferencia 13. ülészakán 1965-ben jóváhagyott világösszeírási program fordítását tartalmazza.

(Az 1970. évi mezőgazdasági világ- és európai regionális összeírási program. A magyar változatot a KSH Mezőgazdasági főosztálya és a Nemzetközi kapcsolatok osztálya állította össze. Nemzetközi szervezetek statisztikai tevékenységéből 8. szám. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1970. 199 old.)

A sorozat 9. kötete „A kiskereskedelmi áruforgalom statisztikájának főbb mutatói és

módszertani tételei a KGST országokban” címmel jelent meg. A kiadvány a KGST Statisztikai Allandó Bizottsága 4. és 14. ülésén jóváhagyott módszertani ajánlások fordítását tartalmazza.

(A kiskereskedelmi áruforgalom statisztikájának főbb mutatói és módszertani tételei a KGST országokban. A magyar változatot összeállította a KSH Nemzetközi kapcsolatok osztálya és a KSH Forgalm statisztikai főosztálya. Nemzetközi szervezetek statisztikai tevékenységéből. 9. sz. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1970. 27 old.)

„Az ENSZ nemzetgazdasági számlarendszere” címmel jelent meg a sorozat 10. kötete. A kiadvány az ENSZ Statisztikai Bizottsága által 1968-ban jóváhagyott ún. új SNA-t mint statisztikai rendszert ismerteti és ezt a feladatot az MPS szemléletében, a szocialista országok közgazdasági nyelvezetén tárgyalva oldja meg. A bevezető ismertetést *dr. Drechsler László* írta.

(Az ENSZ nemzetgazdasági számlarendszere. Készült a KSH Nemzetközi kapcsolatok osztályának gondozásában. Nemzetközi szervezetek statisztikai tevékenységéből. 10. sz. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1970. 153 old.)

A STATISZTIKA ÁLTALÁNOS ELMÉLETE ÉS MÓDSZERTANA MATEMATIKAI STATISZTIKA

HILJUK, F.:
A GAZDASÁGI ELŐREJELZÉS
EGYES MÓDSZERTANI PROBLÉMÁI

(Nekotorüe voproszű metodologii ékonomicseszko-
go prognozirovanija.) – *Ékonomika Szovetszkoi Ukrai-
nii*, 1970. 2. sz. 1–7. p.

Korunk a gyors tudományos technikai fejlődés és társadalmi-gazdasági átalakulások kora és ilyen körülmények között a jövőbe való behatolás, a jövő felderítése minden tudománynak és így természetesen a közgazdaságtudománynak is rendkívül fontos, alapvető feladatává lett. A jövőbe látás szükségességét még inkább aláhúzza az a tény, hogy a társadalmi-gazdasági fejlődés előrehaladásával, a termelés bővülésével és technikai színvonalának emelkedésével a társadalmi, termelési viszonyok egyre sokoldalúbbá, egyre összetettebbé válnak. Ennek következtében a gazdasági folyamatok tudatos szabályozása még inkább megköveteli a jövőbeli viszonyok előzetes feltárását nemcsak rövid, hanem hosszabb távra is, hogy ennek alapján lehetővé váljék a párt és a kormány hosszú távú gazdaságpolitikájának kidolgozása. Éppen ezért a prognosztikai kutatásokkal szemben megnyilvánuló eddig még nem tapasztalt mértékű érdeklődés az emberi történelem, a gazdaság, a társadalom fejlődésének törvényszerű követelménye. A gazdasági folyamatok hatékony irányítása ugyanis elképzelhetetlen gazdasági döntések hatásainak felmérése nélkül. Ha csak a jelenre vonatkozó információkból indulunk ki, a vezetési tevékenység határfoka igen alacsony lesz. Következésképpen a hosszú távú gazdaságpolitika paramétereinek és feltételeinek kidolgozása elképzelhetetlen a prognóziskészítés nélkül.

A szovjet közgazdászok Lenin tanítását követve igen nagy jelentőséget tulajdonítanak a hosszú távú gazdasági előrejelzéseknek és az erre támaszkodó hosszú távú tervezésnek. Ilyen jellegű tervek már a szovjet hatalom első éveitől készülnek a Szovjetunióban.

A jövő előrelátásának lehetőségét csak úgy biztosíthatjuk, ha megismerjük a szocialista

gazdaság fejlődésének törvényszerűségeit, feltárjuk e törvények konkrét érvényesülési formáit, módozatait. Lenin több alkalommal hangsúlyozta, hogy az előrelátás (a prognosztizálás) elméleti alapja nem más, bármely tudományágról is van szó, mint az objektív törvények és konkrét érvényesülési formák alapos megismerése.

Ennek értelmében a prognózisok készítése során az első lépés az adott gazdasági helyzet elemzése, a tendenciák, összefüggések feltárása. Ezek a tendenciák „tehetetlenségük” mértékétől függően – bár bizonyos változásokkal – folytatódni fognak a jövőben is. Természetes, hogy minél rövidebb időtávot fog át a prognózis, annál nagyobb súlylyal kell figyelembe venni a gazdasági folyamatoknak ezt a „tehetetlenségi nyomatókát”, inerciáját.

A gazdasági előrejelzés bonyolult tudományos probléma. Elkészítését általában az alábbi sorrendben végezzük: az adott színvonal elemzéséből indulunk ki, „alkalmazzuk” a szocialista gazdaság törvényszerűségeit, összefüggéseit; a végső értékek kialakításánál figyelembe vesszük a demográfiai és tudományos-technikai fejlődésre vonatkozó prognózisok eredményeit.

A gazdasági prognóziskészítés elszakíthatatlan kapcsolatban van a népgazdaságtervezéssel. Kölcsönhatásuk igen sok aspektusban vizsgálható. A szocialista gazdálkodás viszonyai között ez a kölcsönhatás azon a feltételezésen alapszik, hogy a gazdasági előrejelzés nem más, mint a tervelőkészítés egyik munkafázisa, amelynek során a különböző intézkedések hatását, eredőjét előzetesen elemezzük.

A gazdasági előrejelzés szerepét illetően a közgazdászok körében különböző véleményekkel, álláspontokkal találkozhatunk. Egyesek szerint a népgazdasági tervek összeállítása elképzelhető gazdasági prognózisok nélkül is, mások viszont pusztán „munkanyagoknak” tekintik ezeket az előrejelzéseket. A szerző véleménye szerint a népgazdaságtervezés csak akkor lehet tudományosan

megalapozott és egyben hatékony, ha a készítenő tervek megfelelő prognózisokra támaszkodnak. A gazdasági prognóziskészítés tehát a jövő olyan felderítése, amikor a múltbeli és a jelenlegi viszonyokból eredő tapasztalatokat is figyelembe vesszük. A hosszú távú prognózis feladata, szerepe az, hogy meghatározzák a gazdasági fejlődés lehetséges irányait, előkészítsék a hosszú távú gazdaságpolitikai és a perspektívikus tervek kialakításához szükséges adatokat.

Az utóbbi időben a prognózisok és a népgazdasági tervek közé egy közvetítő láncszem épült be. A Szovjetunióban ennek szerepét a fejlesztési tervezet és az egész ország, valamint az egyes köztársaságok termelési tényezőinek elosztásával foglalkozó tervezet tölti be.

A többi szocialista országban ezt az anyagot rendszerint „struktúra-politikai koncepció”-nak nevezik.

(Ism.: T. Nagy Sándor)

GAZDASÁGSTATISZTIKA

ALTERMAN, J. — MARIMONT, M. L.:
ARAK ÉS ÁRELEMZÉS A NEMZETGAZDASÁGI
ELSZÁMOLÁSOK KERETÉBEN

(Prices and price analysis in the framework of the national accounts.) — *The Review of Income and Wealth*, 1970. 2. sz. 143–172. p.

A szerzők a Jövedelem és vagyon kutatásával foglalkozó nemzetközi társaság (IARIW) tizenegyedik konferenciájára benyújtott dolgozatukban három oldalról vizsgálják a címben felvetett témát: a) deflálás, b) ármutatószámok, c) árelemzés. Mindhárom aspektusban az ENSZ nemzetgazdasági számlarendszerének (SNA) újonnan kidolgozott változatát veszik szemügyre, különös tekintettel azokra a táblákra amelyekben az árak, akár mint mérőeszköz, akár mint a vizsgálat tárgya szerepet kapnak.

A deflálás kérdése a változatlan áron összeállítandó táblák (termelés, kiadások, beruházás) kapcsán merül fel. Bizonyos mutatókhoz ezek közül közvetlenül kapcsolható árindex, másokhoz kevésbé, vagy csak feltételezések, pontatlanságok árán. Így a hazai termék (Domestic Product) árindexe nem vet fel olyan problémákat, mint a nemzeti terméké (National Product), mivel utóbbi tekintetében külön deflátort kellene konstruálni az országhatárokon átáramló jövedelmekhez, melyek volumen- és ártartalma nem ismeretes. Más példa: a bruttó mutatókhoz (Gross Product) kapcsolódó deflator árindexek könnyebben kiszámíthatók, mint a nettó mutatók (Net Product), mert utóbbi az állóeszköz — elhasználódás árindexének megállapítását igényelné.

Az árváltozás elemzésére szolgáló mutatószámok vizsgálatánál a tanulmány szembeállítja az árelemzés követelményét a deflator árindexekkel, illetve a folyóáras és változatlan áras értékmutatók hányadosaként kiszámítható ún. „implicit árindexekkel” és nagy nyomattal figyelmeztet arra, hogy ezek nem alkalmasak az árváltozás jellemzésére. Ennek okát a szerzők a két index súlyozási rendszerének eltérésében látják. Az árváltozás jellemzésére szolgáló indexeknek ki kell

szűrniök a termékösszetétel-változás hatását és csupán az árváltozások hatását kell tükrözniök. Az implicit árindexek változó súlyozású Paasche indexek. Ezért az implicit árindexek csak két adott időszak közötti árváltozás mérésére alkalmasak, több időszak vonatkozásában már nem, mivel akkor már a termékösszetétel-változás is kifejezésre jut bennük. Az SNA ugyan tartalmaz ajánlásokat Laspeyres árindexek kiszámítására, ezeket azonban nem szokták figyelembe venni. A tanulmány szemben áll azzal a feltételezéssel, hogy a kétféle módszerrel kiszámított árindex általában nem tér el jelentősen egymástól.

A súlyok időszakonkénti változtatása csökkentheti a problémát, de ekkor a változatlan áron összeállításra kerülő tábla összehasonlíthatósága szenved csorbát.

Az új SNA átfogó és rendszerezett keretet ad az árelemzések számára, különösen az aggregált árindexek tényezőinek vizsgálatára, a végső felhasználási áralakulás ágazati eredetének vizsgálatára, valamint annak megállapítására, hogy valamely ágazatban bekövetkezett árváltozás milyen mértékben hat a többi ágazat árszínvonalára. Ezekre az elemzésekre az input-output táblák alapján van lehetőség. Mindez azonban az árindexek konzisztens rendszerét tételezi fel, melyet a jelenlegi statisztikai rendszerek nem biztosítanak teljes mértékben. Nincs megfelelő információ a tőkeállomány, valamint a tulajdonosi jövedelem, illetve működési eredmény mérésére. A különböző forrásból származó ár- és költségadatok nincsenek összhangban egymással. E nehézségek egy része az input-output táblák összehasonlításánál felmerülő általános sajátosság, más részük speciálisan az árvizsgálatok során jelentkezik.

A tanulmány végül programot ad az árvizsgálatok céljára szükséges információ tökéletesítésére. E program főbb elemei, a következők: a) módszertani javítások, mint például tényleges realizálási árak megfigyelése árjegyzéki árak helyett, valamint a minőségi

változások figyelembevétele; b) a megfigyelés körének kiterjesztése, a reprezentáció növelése, meg nem figyelt tételek (például fuvardíj, kereskedelmi árrés) bevonása; c) az adatok flexibilitásának növelése abból a célból, hogy különböző igények kielégítésére alkalmasak legyenek; d) az árindexek és az átlagárváltozások konzisztenciája, ami a deflálás és az árszintváltozás összhangjának megteremtését volna hivatva szolgálni.

(Ism.: Szilágyi György)

FABRICANT, S.:

ÁRAK A NEMZETGAZDASÁGI SZÁMLARENDSZERBEN

(Prices in the national accounts framework. A case for cost-benefit analysis.) — *The Review of Income and Wealth*. 1970. 2. sz. 135–142. p.

A Jövedelem és vagyon kutatásával foglalkozó nemzetközi társaság (IARIW) tizenegyedik konferenciájára benyújtott dolgozat azokkal az erőfeszítésekkel foglalkozik, amelyek célja az árakra vonatkozó adatgyűjtéseknek és feldolgozásoknak a nemzetgazdasági számlarendszer (SNA) érdekében való továbbfejlesztése. Alapkérdése, hogy az ebből származó haszon megéri-e a vele járó költségeket. A szerző erre a kérdésre *nemmel* válaszol.

Az árakat sokféle irányban tökéletesíthetők. Növelhető a megfigyelés mintája, jobban figyelembe vehetők a minőségi változások, javíthatók az áralakulást befolyásoló tényezőkre vonatkozó információk, differenciálhatók az indexformulák stb. Ezek egyike-másika fontosabb, illetve kevésbé költségigényes lehet, mint az SNA konzisztencia-követelményeinek kielégítése az árak oldaláról.

Az árstatistikára fordított anyagi eszközök elosztása a múltban helytelen volt és a jelenlegi elgondolások egy része még rosszabb. Van egy olyan irányzat, mely túlbecsüli az összefüggő elszámolások rendszeréhez illesztett árakat jelentőségét. A nemzeti számlarendszernek kétségtelen előnyei mellett hátrányai is vannak. A formális konzisztenciára való törekvés gyakran „látszatstatistikákat” eredményez. Az ENSZ National Accounts évkönyvének egyes információi ilyenek. Ahhoz, hogy az adatok termelési függvényekben, meatakarítási vizsgálatokban, sőt makromodellekben felhasználhatók legyenek, nem szükséges őket a nemzeti számlarendszer Prokrustes-ágyába szorítani. Amit eddig az elemzésekből megtudtunk, azt nem összefüggő, tökéletesen konzisztens, nemzeti számlákba illesztett adatrendszerből tudjuk meg. Lehet, hogy a jövőben már nem lehet megelégedni az efféle „primitív” információkkal. Ma még azonban távolról sincs egyetértés a nagyméretű ökonometriai vagy más modellek gyakorlati értéke tekin-

tetében. Amíg nem eléggé világos ezek értéke és adatszükséglete, addig korai volna továbbmenni a nemzeti számlarendszerek kidolgozásában.

Megállapítható, hogy sok olyan javaslat megvalósítása, mely az áraknak a nemzeti számlarendszerekben való szerepe kidolgozására irányul, több statisztikai forrást igényel, mint amit a legfejlettebb országok megengedhetnek maguknak. Még a leggazdagabb források mellett is van azonban egy határ, amely fölött az árakat már tovább nem javíthatók. E határok a dinamikus gazdaság természetéből következnek. A költségek tehát gyorsabban növekednek, mint az általuk elérhető haszon.

Befejezésül a szerző ama gyanújának ad kifejezést, hogy egyetlen ország sem képes teljes mértékben eleget tenni az új SNA által támasztott ár- és egyéb információigényeknek. Idővel ki fog derülni, hogy az ilyen információ kidolgozása igen költséges, és a vele járó haszon sovány. Ez azonban hamarabb és kisebb költséggel ismerhető fel, ha már most megvizsgáljuk, mekkorák a költségek és mekkora a haszon.

(Ism.: Szilágyi György)

KLUGE, H.:

KISÉRLET A MEGTERMELT NEMZETI JÖVEDELEM ELŐREBECSLÉSÉRE

(Experiment zur Vorausberechnung des produzierten Nationaleinkommens.) — *Statistische Praxis*. 1970. 2. sz. 83–86. p.

A cikkben ismertetett kísérlet célja az egyes népgazdasági ágak és a népgazdasági ágak összessége által termelt nettó termék előrebecslésére szolgáló módszer kipróbálása volt. A számításokat 1967. évi összehasonlító árakon, az 1960-tól 1967-ig terjedő bázisidőszak adatai alapján végezték el négyféle változatban.

E négyféle változat közül az első ún. közvetlen előrebecslési változat, ami kizárólag az időtől függ, míg másik három ún. közvetett változat a nettó termékre ható tényezők-ből indul ki. A közvetett módszerek alkalmazásakor nem a hatótényezők egész bázisidőszakra vonatkozó átlagos hatásából indultak ki, hanem mindig a hatótényezőnek a tárgyidőszakot megelőző időszakra vonatkozó színvonalából. Az éves számítási változatok eredményeit átlagolták, amivel a téves becslések kiegyenlítésére törekedtek.

A közvetett becslésekhez az alább felsorolt mennyiségeket, illetve együtthatókat használták fel:

- bruttó termék (P)
- foglalkoztatottak száma (B)
- munkatermelékenység (A)
- termelési alapok értéke (G)

– a nettó termék (N) aránya a bruttó termékekben:

$$K_P = \frac{N_i}{P_i}$$

– a nettó termék növekedésének 1 százalékos termelékenységgemelkedésre jutó értéke:

$$K_A = \frac{\Delta N_i : i-1}{\left(\frac{P_i}{B_i} : \frac{P_{i-1}}{B_{i-1}} \right) - 1}$$

– a nettó termék növekedésének 1000 DM termelési alapnövekedésre jutó értéke:

$$K_G = \frac{\Delta N_i}{\Delta G_i} \cdot 1000$$

ahol az i index mindenhol az 1967., az $i-1$ pedig az 1966. évet jelenti.

A számításokat a következő négy változatban végezték el:

1. *Közvetlen előrebecslés a trendfüggvény alapján.* Ebben az esetben az extrapoláció az

$$y = a \cdot e^{-\alpha t} \quad /1/$$

trendfüggvény alapján történt, melynek paramétereit a rendelkezésre álló idősor alapján határozták meg.

2. *Közvetett előrebecslés a bruttó termék növekedése alapján.* Itt a K_P együttható és a bruttó termék egy P' előrebecsült értéke alapján végezték el a nettó termék értékének

$$N'_P = P' \cdot K_P \quad /2/$$

becslését.

3. *Közvetett előrebecslés a foglalkoztatottak száma, illetve a termelékenység alapján.* Ez a $K_B = \Delta N : \Delta B$ együttható segítségével történik, ami azt mutatja, hogy a foglalkoztatottak számának egységnyi növekedése mekkora növekedést idéz elő a nettó termék értékében. A K_B együttható és a foglalkoztatottak számának várható $\Delta B'$ növekedése alapján a nettó termék értékének várható növekménye:

$$\Delta N'_B = \Delta B' \cdot K_B \quad /3/$$

Ha egyes termelési ágakban csökken a foglalkoztatottak száma, célszerűbb a mun-

katermelékenységből kiindulni, és a nettó termék növekményét a

$$\Delta N'_A = \Delta A' \cdot K_A \quad /4/$$

módon becsülni, ahol $\Delta A'$ a termelékenység várható növekedése.

4. *Közvetett előrebecslés a termelési alapok alapján.* Ebben az esetben a K_G együttható és a termelési alapok $\Delta G'$ várható növekedése alapján történik a nettó termék növekedésének

$$\Delta N'_G = \Delta G' \cdot K_G \quad /5/$$

becslése.

A közvetett előrebecslési módszerek csak rövid távú becslésre használhatók, ilyen formában, mivel az alapjukat képező együtthatók értéke minden esetben csak két év adatai alapján került meghatározásra. Az együtthatók mellett szükséges P' , $\Delta B'$, $\Delta A'$ és $\Delta G'$ értékek becslése vagy a bázisidőszak adatainak vizsgálata alapján vagy szakértők bevonásával történhet.

A többféle előrebecslési módszer együttes alkalmazásának előnyeit a szerző a következőkben látja. Mivel e becslési módszerek a népgazdaság legalapvetőbb szintetikus mutatóin alapulnak, ez az eljárás az előrebecslések komplex megközelítésének tekinthető. A többféle módszer eredményei ezenkívül szinte „egymást kontrollálják”, s így megalapozottabbá teszik a számításokat.

Az eljárás alkalmazása során azonban annak több hiányosságára is fény derült. Az e hiányosságokból adódó veszélyek azonban kellő óvatossággal elkerülhetők. Ügyelni kell arra, hogy az alkalmazott mutatószámok az egész bázisidőszakra azonos mértékegységben legyenek megadva. Nagy gonddal kell megválasztani a nettó termékre ható tényezőket is, vigyázni kell arra, hogy minden lényeges befolyásoló tényezőt figyelembe vegyünk. Problematikus lehet, hogy a hatótényezők valamelyikének tárgyidőszaki értéke alacsonyabb az azt megelőző időszakra vonatkozóan. Ilyenkor célszerű az egész bázisidőszakra vonatkozó átlagos növekménnyel dolgozni. Végül problémát okozhat a gazdasági folyamatok fordulópontjának nehéz felismerhetősége, illetve fel nem ismerése is.

A cikk befejező részében a szerző közli és összehasonlítja az egyes módszerekkel kapott becsléseket, és egy olyan eljárást javasol, ami hibahatárokat szolgáltat a kapott eredményekre. E hibahatárok azonban a közgazdasági becslések kategóriájába tartoznak, s így nem értelmezhetők valószínűségi alapon.

(Ism.: Vita László)

DEMOGRÁFIA

SIMON, J. L.:

A CSALÁDTERVEZÉS KILÁTÁSAI A GYENGÉN
FEJLETT ORSZÁGOKBAN ÉS A KÜLÖNBOZŐ
NÉPESEDÉSPOLITIKAI ALTERNATIVÁK KÖLTSÉGEINEK
ÉS HASZNAINAK ELEMZÉSE(Family planning prospects in less-developed countries, and a cost-benefit analysis of various alternatives.) — *Economic Journal*. 1970. márc. 58–71. p.

A legutóbbi években a nyugati gazdaság-demográfiai szakirodalom egyik divatos témájává lett a családtervezési programok költségeinek és hasznainak összehasonlítása. A szerző négy alternatív népesedéspolitikát hasonlít össze:

1. semmilyen születéskorlátozó népesedéspolitikai erőfeszítés,

2. azoknak a programoknak előtérbe helyezése, amelyek a gazdasági fejlődés egészén belül valószínűleg különösképpen kedveznek a születésszám csökkenésnek (például a városiasodás elősegítése, az iskoláztatás elterjesztése),

3. családtervezési tájékoztatás, valamint a születésszabályozás eszközeinek és az orvosi segítségnek olcsó vagy ingyenes rendelkezésre bocsátása,

4. erélyes propaganda, összekapcsolva a születéssel elkerülő családoknak adott anyagi jutalommal.

A költségek és hasznok elemzésével kapcsolatban különböző problémák merülnek fel. Mindenekelőtt meg kell becsülni a különböző leírt alternatívák hatását a születésszárra. Ehhez először ismerni kellene a népesedéspolitikai intézkedések hiányában várható születésszámot. A demográfusok előrebecslései a termékenység várható alakulására, valamint a családtervezési programok hatására vonatkozóan nagyon eltérők.

A szerző a taivani születésszám-csökkenés differenciái (az erős propagandának alávetett és a családtervezési információ által kevésbé elért területek között) alapján arra a nagyon hipotetikus következtetésre jut, hogy a fenti 3. alternatíva (információ és olcsó ellátás) esetében a születésszám kétszer akkora mértékben csökken, mint minden népesedéspolitika hiányában. Továbbá feltételezi, hogy ha a szülést elkerülő családok jutalmat kapnak, akkor háromszor olyan mértékben csökken a születésszám, mint minden intézkedés hiányában.

A szerző egy korábbi cikkében (*Population Studies*, 1969. június) kiszámította, hogy Indiában egy elkerült születés értéke 114 dollár (15 százalékos diszkontláb esetén). Itt ezt a becslést úgy finomítja, hogy az elkerült születés értékét egyrészt az egy főre jutó nemzeti jövedelem, másrészt a nyers reprodukciós együttható függvényévé teszi. Minél nagyobb a reprodukciós együttható (minél gyorsabban nő a népesség), annál nagyobb értéke van a születésszám csökkenésének.

Az egy születés elkerüléséhez szükséges költség a szerző szerint függ az egy főre jutó nemzeti jövedelemtől (magasabb jövedelem-

szinten nagyobb a költség, mert drágább a munkabér, és ezt csak részben ellensúlyozza az információs, illetve orvosi munka nagyobb hatékonysága), valamint a népesedéspolitikai intézkedések nélkül is várható születésszám-csökkenéstől (mert ez az utóbbi jelzi a népesség hajlandóságát a születéskorlátozásra). Az egyszerű információ és ellátás költsége természetesen kevesebb, mint ha ehhez hozzáadódik a születéstől tartózkodó családok jutalmazása. A szerző által figyelembe vett esetekben egy elkerült születés költsége 15 és 167,7 dollár között mozog.

Indiára, Perura és Kongóra vonatkozóan konkrét költség- és haszonbecsléseket is közöl. Az előbbi két országban mind a 3., mind a 4. alternatíva alkalmazása kifizetődik, Kongóban viszont csak a 3. alternatíva. A születéscsökkenés megindulása után a jövőben a költségek és hasznok természetesen változnak.

Bár a szerző is hangsúlyozza becsléseinek erősen hipotetikus jellegét, mégis fel kell hívni a figyelmet néhány nagyon problematikus pontra a gondolatmenetében. Mindenekelőtt két helyen is állítja, hogy a negatív népszaporulat lenne a legkedvezőbb, ezt azonban nem bizonyítja. Más gazdaságdemográfiai elemzések viszont azt mutatják ki, hogy bizonyos termékenységi szint alatt a születések számának csökkenése gazdaságilag hátrányos (hosszú távon). Ilyen körülmények között a költség-haszon elemzésének a születésszám növelésének költségeit (például családi pótlék, gyermekgondozási segély) és hasznát kellene összehasonlítani. Másodszor a szerző szoros okozati összefüggést tételez fel a családtervezési politika költségei és a születésszám-csökkenés között, más szerzők viszont sok esetben kimutatták, hogy nemcsak egyszerű anyagi megfontolások vezetnek a családokat gyermekszámuk kialakításában, és a családtervezési propaganda hatékonysága nagyon eltérő lehet a társadalom kultúrájától, elfogadott normarendszertől függően.

(Ism.: Andorka Rudolf)

VIMONT, C.:

A FOGLALKOZTATOTTSAGI ELŐREJELZÉSSEL
FOGLALKOZÓ KUTATÁSOK ÚJ KILÁTÁSAI(Perspectives nouvelles des recherches sur les prévisions d'emploi.) — *Population*. 1970. febr. külön-szám. 19–41. p.

Franciaországban a Terv-Kormánybizottság foglalkozott először ilyen munkákkal a II. nemzetgazdasági terv (1952–1956) előkészítésének keretében. 1956-tól kezdve a Francia Demográfiai Intézet is bekapcsolódott e

munkálatokba; az azóta eltelt évek alatt több vizsgálat foglalkozott a foglalkoztatás előrejelzési módszereivel és jelentős előrehaladás történt ezen a téren.

A korábban csak nagy szektoronként végzett globális foglalkoztatási becsléseket felváltották a pontosabb termelési ágankénti és foglalkozási csoportonkénti előrejelzések; az utóbbi részletesebb, megbízhatóbb eljárás olyan mértékben tudott terjeszkedni, amilyen mértékben módszere megalapozottabbá vált.

Az V. nemzetgazdasági terv előkészítéséhez az Intézet által szervezett, foglalkozási csoportonként részletezett igen nagy horde-rejű munkát végeztek. A becslésekhez—előrejelzésekhez eddig használt modellek megfelelő volta vitássá vált azonban Franciaországban és más országokban is, a foglalkoztatottság újabb, pontosabb elemzéseinek eredményei következtében.

A szerző Franciaországban és az Egyesült Államokban végzett elemzések eredményeinek példájával szemlélteti a témakörrel kapcsolatos problémák természetét — jelentőségét, kifejti egyúttal ezekkel kapcsolatban a foglalkoztatottsági előrejelzések módszertani kutatása előtt nyíló új kilátásokat.

Végeredményben arra a következtetésre jut, hogy a foglalkoztatási előrejelzések tökéletesítése több évi sokféle és elmélyült kutatást tesz szükségessé; alapvető követelménynek tartja, hogy ezek a kutatások többféle tudományág területén történjenek. Így azt hangsúlyozza legfőként, hogy az új foglalkoztatási elemzéseknek lélektani-szociológiai vizsgálatokra is kell támaszkodniuk a demográfiai-társadalmi-közgazdasági vizsgálatokon kívül; elsősorban azért, hogy következtetni lehessen a munkások magatartására a foglalkoztatási problémákkal szemben, különösen a termelési technikai tényezők által a munkások foglalkozásvállalási, -választási hajlamára gyakorolt hatások vonatkozásában.

Fejtegetéseit azzal zárja a szerző, hogy bár a kézimunka szükségleti előrejelzések eddigi rendszerének, eljárásainak módosítására vonatkozó új javaslatok nem is oldanak meg minden felmerült kérdést, mégis lehetővé teszik rugalmasabb, a gazdasági növekedés mechanizmusa által követelt foglalkoztatási igényeknek az eddiginél jobban megfelelő előrejelzések kidolgozását.

(Ism.: Juhász László)

IPARSTATISZTIKA

NIOCHE, J. P. — DIDIER, M.:

AZ IPARTELEPEK NAGYSÁGA
HÉT FEJLETT ORSZÁGBAN.

AZ IPARVÁLLALATOK NÖVEKEDÉSE ÉS MÉRETE

(Deux études sur la dimension des entreprises industrielles: Taille des établissements industriels dans sept pays développés. — Croissance et dimension des entreprises.) Paris. 1969. 140 p. (Collections de l'I.N.S.E.E.)

A francia Statisztikai és Gazdaságkutató Intézet (INSEE) „Vállalatok” (Enterprises) sorozatában két tanulmányt tett közzé az iparvállalatok koncentrációjának mértékéről. Az első tanulmány 7 fejlett ipari ország ipar-telepeinek nagyságát hasonlítja össze (a tanulmány szerzője J. P. Nioche), a második tanulmány az iparvállalatok növekedéséről és méreteiről szól (szerzője M. Didier).

Nioche tanulmánya az Egyesült Államok, a Német Szövetségi Köztársaság, Japán, Hollandia, Belgium, Franciaország és Olaszország ipari koncentrációjának fokát hasonlítja össze. Az összehasonlítás alapja az ipar-telepek nagysága. Ezt a fogalmat azonban a 7 ország nem teljesen azonos értelemben alkalmazza. A legnagyobb különbség a francia és az Egyesült Államokbeli gyakorlat között van. A francia statisztikában az ipar-telep minden esetben földrajzi egységet jelent, az Egyesült Államokban pedig a legkisebb olyan egységet, amely önálló számvittel rendelkezik, ez viszont lehet a földrajzi egy-

ségnek egy része is. A terminológiai különbségek ellenére az adatok eléggé összehasonlíthatóak és alkalmasak arra, hogy a koncentráció mértékét és eltéréseit szemléltessék.

A szerző a tanulmány bevezetésében arra a kérdésre keres választ, hogy mi a kapcsolat a telepek nagysága és gazdasági hatékonyságuk között, létezik-e optimális telepnagyság? Megállapítja, hogy az ipar-telepek nagyságát befolyásoló tényezőket 3 nagy csoportba lehet osztani, a) tisztán termelés-technikai tényezők, b) a piaci helyzetet befolyásoló tényezők (ilyen lehet például a földrajzi helyzet), c) általános gazdasági tényezők.

Kétségtelen, hogy ha bizonyos meghatározott paramétereket rögzítünk (például adott a termelés mennyisége, a termelési folyamat technikai feltételei, ismert és adott a környezet, a szállítási költségek, a munka és a tőke ára stb.), akkor matematikailag meghatározható az optimális telepnagyság, de ez is csak statikusan, hiszen dinamikai szempontból ez az optimális nagyság változhat.

A tanulmány foglalkozik a telepnagyság alsó határértékével, amint a szerző nevezi „küszöbértékével”. Természetesen ezt is csak egy-egy ágazaton belül termékenként és egy időpontra lehet meghatározni. A küszöbérték is változik a technika fejlődésével.

A koncentráció nemzetközi összehasonlításához a szerző két módszert alkalmaz: az összehasonlítás fő bázisa a koncentrációs görbe, az ún. Lorenz-görbe; a másik segéd-eszköz a Gini-féle koefficiens, az ún. egyenlőtlenségi koefficiens (más szóhasználat: szóródási koefficiens).

Az összehasonlításnál az Európai Gazdasági Közösség ipari ágazati nomenklatúráját (NICE)¹ vette figyelembe a szerző, amely eléggé közel áll az ENSZ-ben alkalmazott ágazati rendszerhez. A telepnagyságot a foglalkoztatottak számával jellemezte. Ez a vizsgált országok többségében a fizetett alkalmazottak, a tulajdonosok és a segítő családtagok együttes számát foglalta magában. Nem teljesen összehasonlíthatóak a többi országgal a belga és a holland adatok, mivel ezek csak a fizetett alkalmazottak számát tartalmazzák.

Az összehasonlítás éve az Egyesült Államok, Japán és Belgium esetén 1963, Franciaország és Hollandia esetében 1962 (Hollandiában 1962. szeptember), a Német Szövetségi Köztársaságban 1961. június 6-a és Olaszországban 1961. október 6-a.

Az eltérések jobb szemléltetése érdekében a 7 ország adataiból két grafikontípust állított össze minden vizsgált ipari ágazatra vonatkozóan a szerző. Az első grafikontípus az ún. struktúra görbe (ábrázolása logaritmikus léptékű), amelynek a függőleges tengelyén a foglalkoztatottak kumulált aránya szerepel és a vízszintes tengelyén a telepek nagyságkategóriái. A másik grafikontípus a Lorenz-görbe felső szakaszát ábrázolja, tehát a legnagyobb telepek adatait, arányát.

A tanulmány a 7 ország feldolgozó iparára vonatkozóan azt állapítja meg, hogy a koncentráció foka eléggé eltérő a vizsgált országokban.

Igen sok kis telepet találhatunk Japánban, a Német Szövetségi Köztársaságban, Franciaországban és Olaszországban. A közép-méretű üzemek aránya (100–499 fő), az Egyesült Államokban volt a legmagasabb (30,9%). 25–30 százalék között volt ez az arány Franciaországban, Belgiumban és a Német Szövetségi Köztársaságban. 22 százalék körüli érték Olaszországban és Japánban, míg a legalacsonyabb 14,1 százalék Hollandiában. A szerző szerint igen figyelemre méltó az, hogy Franciaországban a telepek méreteinek megoszlása a legkevésbé egyenletes, ezt jelzi a Gini-féle koefficiens viszonylag magas értéke is (0,862).

Az általános megállapítások mellett igen érdekesek a szerzőnek a vizsgált 19 ipari ágazatra vonatkozó részletes számításai és

megállapításai. Például a vegyiparban általában igen magasfokú a koncentráció, azonban a vizsgált országok két csoportja eléggé elkülönül egymástól. Az Egyesült Államok, Japán, Hollandia, Belgium és többé-kevésbé a Német Szövetségi Köztársaság vegyiparában a nagy egységek dominálnak, a telepek mintegy egy százaléka több mint ezer főt foglalkoztat és ezek együttesen az iparág alkalmazottainak mintegy harmadát foglalják magukba. A másik csoportba tartozik Franciaország és Olaszország, ahol a vegyiparban kevésbé nagyok az üzemméretek, több a kisüzem és viszonylag alacsonyfokú a koncentráció.

A fémtömeccikkiparban is eléggé elkülönül egymástól az országok két csoportja, az Egyesült Államok, a Német Szövetségi Köztársaság, Hollandia és Belgium esetében a nagyüzemi méretek a jellemzők. Ezekben az országokban a tömeccikkiparban foglalkoztatott dolgozók 11–15 százaléka több mint ezer főt foglalkoztató telepeken dolgozik, 10–14 százalékuk pedig az 500–999 főt foglalkoztató telepeken. Lényegesen alacsonyabb fokú a koncentráció Japán, Franciaország és Olaszország tömeccikkiparában. Mindhárom országban a 100–499 fős telepi méretek dominálnak.

A vizsgálat tapasztalatai szerint a nehézipari ágazatokban általában magasfokú a koncentráció, közepesen koncentrálnak tűnik a textilipar, a gumi- és műanyagipar, a papíripar és a fémtömeccikkipar és kevésbé koncentrálnak a bőripar, a nyomdaipar, a bútorigar, az élelmiszeripar, a ruházati ipar és a ffeldolgozó-ipar.

A feldolgozó ipar nagyságstruktúrájának képe eléggé hasonló a különböző fejlettségi fokú országokban, bár vannak országonként eltérő jellemző sajátosságok is. Kétségtelenül a legkoncentráltabb az Egyesült Államok ipara, bár a legnagyobb ipartelepek nem minden esetben az amerikai iparban találhatóak, gyakran a Német Szövetségi Köztársaság ipartelepei nagyobbak. Az összefoglalkoztatottak nagy hányada azonban a nagyobb telepeken dolgozik, a kisebb telepek súlyaránya nem olyan jelentős. Számtottevő közepes méretű telep is van az iparban.

Körülbelül azonos csoportba tartozik a Német Szövetségi Köztársaság, Hollandia és Belgium. Ezek ipari tevékenysége kevésbé koncentrált a nagy telepekre, azonban a telepek méretei általában elég jelentősek. Ezek mellett számos kis egység található és e három országban a közepes nagyságú telepek jelentősége kisebb, mint az Egyesült Államokban.

Ugyancsak közel azonos fokú a koncentráció a francia, a japán és az olasz iparban. Mindhárom esetben nagyjelentőségű a kisipar, s a 3 közül Japán annyiban foglal el

¹„Nomenclature des Industries des Communautés Européennes”.

speciális helyzetet, hogy igen nagyszámú kis és közepes egységgel dolgozik és igen sok a kisvállalat is.

A kiadvány másik tanulmánya a vállalati szintű centralizáció kérdését vizsgálja. Bevezetőjében M. Didier az ezzel kapcsolatos korábban közzétett tanulmányokat ismerteti, elsősorban az Egyesült Államok és Nagy-Britanniában megjelenteket. Röviden összefoglalja e tanulmányok legfontosabb megállapításait.

Saját vizsgálatait annak ismeretével kezdi, hogyan lehet a *vállalati nagyságot* definiálni. E tekintetben több lehetőség van: a forgalom értéke, az ún. „hozzáadott érték” (valeur ajoutée), a lekötött eszközök értéke, a foglalkoztatottak száma stb. Definiálja a szerző a *vállalati növekedés* fogalmát is, ezen 4 fajta fogalmat ért: 1. a vállalatok száma csökkenhet oly módon, hogy azok az összes eszközökkel együtt beolvadnak egy másik vállalatba, 2. a vállalatok száma nőhet új vállalatok alapításával, 3. a vállalatok száma ugyan változatlan marad, azonban nagyságkategóriájuk más vállalat beolvadása útján nő, 4. a vállalatok száma változatlan marad, azonban méreteik növekednek a keresletnek és a termelés lehetőségeinek megfelelően (ezt a folyamatot „a továbbélő vállalatok belső növekedésének” nevezi). Tanulmányában különösen ezt a negyedik esetet kívánta figyelemmel kísérni.

A szerző először 1965. és 1966. évi adatok alapján 8113 vállalat nagyságkategóriák szerinti megoszlását vizsgálta. E vállalatok száma az iparvállalatok 4 százalékát, forgalmi adatai pedig az iparvállalatok összforgalmának 30 százalékát jelentették. A vállalatokat 5 nagyságcsoportra osztva vizsgálta: legfeljebb 10, 10–50, 50–100, 100–500 és több mint 500 millió frank forgalmat lebonyolító vállalatok. Mindegyik csoportba a növekedés mértékét a forgalom, az export, a bérkifizetések és a bruttó vállalati jövedelem növekedésével jellemezte. Vizsgálatai szerint a növekedés mértéke 1965–1966 között a legnagyobb az 50–100 millió frank forgalmú vállalatok esetében volt.

A reprezentációba bevont vállalatok adatait aszerint is csoportosította, hogy milyen mértékű volt a forgalom növekedése. Az el-

ső csoportba azok a vállalatok kerültek, amelyeknél a növekedési index 120 százaléknál nagyobb volt, a második csoportba a 100–120 százalékos növekedési indexű vállalatok kerültek és végül a harmadik csoportba sorolta azokat a vállalatokat, amelyeknek forgalma csökkent. A 3 csoport mindegyikére vizsgálta az export, a bérek és a bruttó vállalati jövedelem alakulását is. Vizsgálatai alapján azt a következtetést vont le, hogy nem lehet egyértelmű kapcsolatot találni a vállalatok nagysága (mérete) és növekedésének mértéke között. A legnagyobb mértékű növekedést nem a legnagyobb vállalatoknál, hanem a közepeseknél találta.

Mínthogy egy év alapján a szerző nem kívánt messzemenő következtetéseket levonni, reprezentatív vizsgálatot végzett hosszabb, az 1961–1967 közötti időszakra is 1600 vállalat adatai alapján. Az adatokat 13 ipari ágazatra vonatkozóan vizsgálta és a következőket állapította meg:

A fémfeldolgozó, a ruházati, a fa- és a bútorgépiparban a legnagyobb vállalatok fejlődtek a legerőteljesebben 1961. és 1967 között. Az élelmiszeriparban, a vegyiparban, a papíriparban, valamint a nyomdaiparban a nagyvállalatok kisebb mértékben fejlődtek, mint a közepes méretűek. Ezekben az ágazatokban a vállalati méretek növekedésével csökkent a fejlődés mértéke. A textil-, bőr- és építőanyagiparban a növekedés mértéke eléggé szóródott és itt egyértelmű tendencia nem volt megállapítható.

A kétfajta reprezentatív vizsgálat alapján a szerző 3 fő megállapítást tesz:

1. A vállalatok termelésének növekedése, valamint költségeik és eredményességük alakulása között nincs párhuzamosság.

2. Elég nagy a szóródás a vállalatok termelésének növekedésében, de általában a nagyobb vállalatok növekedése – bizonyos küszöbértékig – kisebb mértékű.

3. Általában az igen nagy vállalatoknak csak ritkán erőteljes a növekedése. Ezt a megfigyelést nehéz kielégítő módon indokolni.

Végül a szerző hangsúlyozza, hogy következtetései leíró és nem magyarázó jellegűek. A magyarázathoz ugyanis további elemzés szükséges.

(Ism.: Nyitrai Ferenccé)

HÁZTARTÁSSTATISZTIKA

HÁZTARTÁSSTATISZTIKAI MEGFIGYELÉS

(Obszledovanie szemejnüh bjudzsetov, CSZU PNR.)
– *Informacionnŭj Bjuilleten' po Sztatiztike*. 1970. 2. sz. 40–42. p.

Az 1969. évi háztartásstatistikai vizsgálat programja állandó és változó összetételű családok megfigyelését foglalta magában. Az állandó összetételű családok megfigyelé-

se 3500 munkáscsalád háztartási feljegyzéseire terjed ki, akiket a népgazdasági állami szektorában – kivéve a mező- és erdőgazdaságot – foglalkoztatnak. A változó összetételű családok megfigyelése 500 – az állami mezőgazdaságban foglalkoztatott – munkásháztartást ölelt fel. Ezenkívül rotációs módszerrel 2100 háztartási költségvetés éves kí-

sérleti megfigyelését végezték el. A megfigyeléseket a Lengyel Statisztikai Főhivatal Háztartásstatisztikai Osztálya vezette.

A háztartásstatisztikai megfigyelés reprezentatív módszerrel történik. A kiválasztás menete kétlépcsős: először kiválasztják véletlenszerűen a vállalatokat a foglalkoztatottak számának aránya alapján, azután e vállalatoknál kiválasztják azokat a családokat, akiket a megfigyelés körébe bevonnak.

A havi háztartásstatisztikai beszámolót a vajdasági (városi) statisztikai hivatalok háztartásstatisztikai felügyelőinek jelentése szolgáltatja. Az anyagok előzetes feldolgozását a megfelelő vajdasági gépi adatfeldolgozó állomások végzik (az információkat lyukkártyára viszik), majd az anyagot elküldik a Statisztikai Főhivatal Számítóközpontjába, ahol a végső feldolgozás elektronikus számítógépen történik.

A háztartások megfigyelésének tematikája azokat az alapvető információkat öleli fel, amelyek a megfigyelt családok élet-, társadalmi- és foglalkozási körülményeit jellemzik.

Ez az információ vonatkozik:

– a megfigyelt háztartások nagyságára és összetételére, a családok tagjainak demográfiai jellemzőire;

– a háztartások jövedelmére (természetben és pénzben kifejezve) alap- és melléktevékenységből, és szociális juttatásokból (segély, nyugdíj, ösztöndíj stb.) való részesedésére stb.;

– élelmiszerekre, az iparcikkekre és a szolgáltatásokra fordított kiadásokra, beszerzési forrásként (állami, illetve magánkereskedelemből, hitelvásárlásból, ingyenesen);

– a legfontosabb élelmiszerek mennyiségi fogyasztására;

– a családtagok lakáskörülményeire és tartós fogyasztási cikkekkel való ellátottságára.

A háztartásstatisztikai megfigyelések tematikája állandóan bővül; 1968–1969. években felvették a szabadidő vizsgálatát is.

A megfigyelt családok között időnként egyszeri kérdőíves vizsgálatot végeznek megha-

tározott témában: 1968-ban például azt vizsgálták: „Miért és milyen célból gyűjtik a pénzt a takarékpénztárban”.

A következő évekre tervbe vették:

– a szabadidő felhasználásával kapcsolatos kiadási csoportok,

– a szabadságkihasználás módozatainak és formájának,

– a háztartások könyvállományának és könyvolvasásának vizsgálatát.

A háztartásstatisztikai megfigyeléseken kívül néhány évenként szélesebb rétegre kiterjedő kérdőíves vizsgálatokat folytatnak le, amelyek a lakosság életkörülményeire vonatkoznak. 1967-ben ilyen típusú vizsgálat a népgazdaság állami szektorában foglalkoztatott 150 000 munkás családot érintett, ezen belül például 15 000 családban tanulmányozták, hogy az emberek milyen időszakban hallgatják a rádió, illetve nézik a televízió műsorát és melyeket, mennyi időt fordítanak újság és folyóirat olvasására.

Az 1971–1975. években jelentősen növelni kívánják a vizsgálatok számát, többek között statisztikai-szociológiai és monográfikus jellegű vizsgálatokat akarnak végezni; tanulmányozni kívánják a családok életkörülményeire hatást gyakorló tényezőket, ki akarják terjeszteni a megfigyeléseket a lakosság valamennyi csoportjára.

A vizsgálatok programja, tematikája és volumene a megfigyelésekkel foglalkozó statisztikai apparátustól sok új szervezési, módszertani probléma megoldását kívánja.

Az alapvető probléma a megfigyelendő háztartások kiválasztásának módja: a családok állandó kiválasztása (eddig Lengyelországban ezt alkalmazták), vagy a rotációs módszer kerüljön-e alkalmazásra. Ennek a kérdésnek eldöntéséhez az 1969 júniusában befejezett kísérleti háztartásstatisztikai megfigyelések tapasztalatai szolgálnak alapul.

(Ism.: Csehók Istvánné)

BIBLIOGRÁFIA

A Központi Statisztikai Hivatal Könyvtárába az alábbi fontosabb könyvek érkeztek be:

STATISZTIKAI ÉVKÖNYVEK

INDIA. A reference annual 1968. Compil. by the Research and Reference Division, Ministry of Information and Broadcasting. Delhi. 1968. Publ. Division. VI, 628 p., 1 térk.

India. Tájékoztató évkönyv. 1968.

22370

NARODNOE hozajsztvo Armjanszkoi SzSzR v 1956, 1946–1965, 1967 g. Sztatisztkicseszkij ezsegodnik. Izd.: Central'noe Sztatiszticseszkoe Upravlenie. Erevan. 1957–1968. Izd. „Sztatisztika” – Goszstatizdat. 4 db.

Az Örmény Szovjet Szocialista Köztársaság statisztikai évkönyve, 1956, 1964–1965, 1967.

I 42 C 133/1956–1967

OFFICIAL statistics. Sources of data and major gaps. Ed. by the Central Statistical Organisation, Department of Statistics. Delhi. 1968–1969. 44. p.

India hivatalos statisztikája.

23004

PETIT annuaire statistique de la République Socialiste de Roumanie 1969. Ed. par la Direction Centrale Statistique. Bucarest. 1969. 408. p., 12 t.

Románia statisztikai zsebkönyve, 1969.

I 44 D 6/1969

STATISTIKÉ epetérís tés Hellados 1955–1969. – Statistical yearbook of Greece. Ekd.: Ethniké Statistiké Hypéresia. Athénai. 1956–1969. 14 db.

Görögország statisztikai évkönyve, 1955–1969.

I 49 B 50/1955–1969

STATISTISCHES Taschenbuch Ungarns 1970. Hrsg.: Statistisches Zentralamt Ungarns. Bp. 1970. Stat. Verlag – Stat. Kiadó Bp. 355 p., 30 t.
Központi Statisztikai Hivatal kiadványa.
Magyarország statisztikai zsebkönyve, 1970.
I 1 D 9/1970

ÁLTALÁNOS STATISZTIKAI MUNKÁK

ALLGEMEINE Statistik. Lehrbuch. Hrsg. von A. Donda, E. Herrde usw. 4. Aufl. Berlin. 1969. Verl. Die Wirtschaft. 532 p.
Általános statisztika. Tankönyv.

20008

CHOU, Ya-lun: Statistical analysis. With business and economic applications. New York. etc. 1969. Holt Rinehart-Winston. XIX, 794 p.
Statisztikai elemzés.

22442

DIXON, J. R.: A programmed introduction to probability. New York – London – Sydney. 1967. Wiley. lsm. lapsz. 417 p.
Programozott bevezetés a valószínűség-számításba.

19952

DONTÉSI modellek. 2. Írták: Bikics I-né, Bod Péter stb. Bp. 1969. Közgazd. és Jogi Kiadó. 253 p., 2 t.
Angol nyelvű kivonatokkal.

22422

(DÜNKIN) DYNKIN, E. B.: Markov processes. Osznovanija teorii Markovszkih processzov. Transl. by J. Fabius, V. Greenberg etc. Vol. 1. Berlin-Göttingen – Heidelberg 1965. Springer. XII, 365 p.
Markov-folyamatok.

22288

HUNTSBERGER, D. V.: Elements of statistical inference. 2nd ed. Boston 1968. Allyn – Bacon. XI, 398 p.
A statisztikai következtetés alapjai.

19992

KAZAKOV, I. E.: Sztatiszticeszkije metodü proektirovanija szisztem upravlenija. Moszkva. 1969. Izdat. Masinosztroenie. 261 p.
Az irányítási rendszer tervezésének statisztikai módszerei.

22293

MATHEMATICAL model building in economics and industry. Collected papers of a conference organized by C-E-I-R Ltd and held in London on 4th to 6th July 1967. New York. 1968. Hafner. VII, 165 p.
Matematikai modellképzés a közgazdaságban és iparban.

22458

The **M-2**. model: estimation and structure. By L. Halabuk, K. Hulyák etc. Bp. 1970. Stat. Kiadó soksz. 58 p.

Az **M-2**. modell: becslés és struktúra.

23017–21

The **NETHERLANDS** Central Bureau of Statistics. Organization, function and activities. The Hague. 1968. Staatsdrukk. 63 p.

A **Holland Központi Statisztikai Hivatal**. Szervezet, funkció és tevékenység.

22365

ORGANIZACIJA i planirovanje rabotü masinosz-csetnüh sztancij i vücsiszlitel'nüh centrov. Red. Sz. P. Kucenko. Moszkva. 1969. Izdat. Sztatiszt. 246 p.

A gépi adatfeldolgozó állomások és számítóközpontok munkájának szervezése és tervezése.

22307

SNEDECOR, G. W. – **COCHRAN**, W. G.: Statistical methods. Ames, Iowa. 1968. Iowa State Univ. Press. XIV, 593 p.

Statisztikai módszerek.

20007

VÜCSISZLITEL'NÜE masinü i programmirovanie. Red. V. N. Krinsin. Moszkva, 1969. Izdat. Sztatiszt. 343 p.

Számítógépek és programozás.

22306

GAZDASÁGSTATISZTIKA

BARKER, T. S. – **LECOMBER**, J. R. C.: Economic planning for 1972. An appraisal of „The task ahead.” London. 1969. PEP. IV, 800 p.
Gazdaságtervezés 1972-re. Nagy-Britannia.

22283

BOGNAR J.: Economic policy and planning in developing countries. Transl.: G. Dienes. Reprint .Bp. 1969. Akad. Kiadó. 727 p.
A gazdasági növekedés irányítása a fejlődő világban.

383887

BRAUN, O. – **JOY**, L.: A model of economic stagnation. A case study of the Argentine economy. Brighton. 1968. Inst. of Develop. Studies 25 p.
A gazdasági stagnálás modellje. Argentína példája

19959

CANADA 1970. Revue officielle de la situation actuelle et des progres récents. Éd. par C. MacFarland. Ottawa. 1969. Bureau Fédéral de la Statist. 312 p.
Kanada 1970. A jelenlegi helyzet és a fejlődés hivatalos szemléje.

23014

Les **COMPTEs** économiques de l'année 1967. Beyrouth 1969. Ministère du Plan, Direction de la Statistique. 71 p.

Libanon nemzetgazdasági elszámolásai, 1967.

I 104 B 6/1967

GAZDASÁGI fejlődés és tervezés. Írták: Bródy A., Cukor Gy., stb. Bp. 1969. Közgazd. és Jogi Kiadó. 370 p.

22415

GERMANY. Paris. 1969. OECD. 69 p.
A Német Szövetségi Köztársaság gazdasági helyzete.

I 33 C 127

GOLDMANN, J. – **KOUBA**, K.: Bevezetés a szocialista gazdasági növekedés elméletébe. Hospodarsky rust v CSSR. Uvod do teorie ekonomického rustu za socialismu a experimentální pokus o aplikaci modelu Kaleckého na statistická data. Ford. Nemény V. Bp. 1970. Közgazd. és Jogi Kiadó. 221 p.

22429

I **CONTI** economici nazionali dell'Italia. Nuova serie – anni 1951–1968. Roma, 1970. Ist. Centrale di Statistica. 53 p.

Olaszország nemzetgazdasági elszámolásai, 1951–1968.

I 32 B 108/1970/1

INCOME in 1967 of families in the United States. Washington. 1969. Govt. Print. Off. II. 55 p.

Családok jövedelme az Egyesült Államokban, 1967.

I 72 B 178/60/59

INPUT-output tabeller för Sverige 1964. – Input-output tables for Sweden 1964. Stockholm. 1970. Statistiska Centralbyran. 33 p., 6 t.

Svédország input-output táblái, 1964.

I 41 B 61/1970/13

ISZAEV, B. L.: Integrirovannje balanszovüe szisztemü v analize i planirovanii ekonomiki. Moszkva. 1969. Izdat. Nauka. 335 p., 2 t.

Integrált mérlegrendszer a gazdasági elemzésben és tervezésben.

22318

MaCMAHON, P. C. – **SMYTH**, D. J.: Saving, income and wealth. A reexamination of Stone's post-war expenditure function. Birmingham. 1969. Univ. of Birmingham. 11 p., 2 lev., 2 t.

Megtakarítás, jövedelem és vagyon.

22985

MONISSEN, H. G.: Konsum und Vermögen. Analyse der Konsum-Vermögen-Relation im makroökonomischen Gesamtzusammenhang. Göttingen. 1968. Vandenhoeck-Ruprecht. 284 p.

Fogyasztás és vagyon. A fogyasztás és a vagyon viszonyának elemzése makroökonomiai összefüggésben.

22455

NATIONAL accounts statistics. Sources and methods. Ed. by R. Maurice. London. 1968. H.M.S.O. VII, 502 p.

Nemzetgazdasági mérleg statisztika. Források és módszerek.

22452

NEEDHAM, D.: Economic analysis and industrial structure. New York etc. 1969. Holt-Rinehart-Winston. XV, 176 p.

Gazdasági elemzés és ipari struktúra.

22469

NATIONALRÄKENSKAPER 1950–1968. – National accounts 1950–1968. Stockholm. 1970. Statistiska Centralbyran. 170 p.

Svédország nemzetgazdasági elszámolásai, 1950–1968.

I 41 B 61/1970/21

NEMSCHAK, F.: Österreichs Wirtschaft in den 1960-er und 1970-er Jahren. Rückschau und Ausblick. Wien. 1970. Österr. Inst. für Wirtschaftsforsch. 28 p.

Ausztria gazdasága az 1960-as és 1970-es években.

22385

PRACHOWNY, M. F. J.: A structural model of the U. S. balance of payments. Amsterdam – London. 1969. North-Holland Publ. Comp. 176 p.

Az Egyesült Államok fizetési mérlegének struktúrális modellje.

22462

The **SWEDISH** economy. Revised national budget 1969. Stockholm. 1969. Secretariat for Econ. Planning of the Min. of Finance – Nat. Inst. of Econ. Res. 128, 90 p.

A svéd gazdaság felülvizsgált állami költségvetése.

20034

A **SZOVJET** gazdasági reformról. Beszédü ob ékonomicseszkoy reforme. Irták: O. R. Lacisz, V. A. Parfepov stb. Ford. Nagy J.-né. Bp. 1969. Kossuth Kiadó. 153 p.

20076

YEARBOOK of national accounts statistics 1957–1968. Ed. by the Statistical Office of the United Nations. New York. 1958–1969. U. N. 13 db.

Nemzetgazdasági elszámolások statisztikájának évkönyve 1957–1968.

I 72 B 150/1957/–1968

VOLKSWIRTSCHAFTLICHE Gesamtrechnungen 1958–1968. Jahrbuch 1969. Brüssel 1969. Stat. Amt. der Eur. Gemeinschaften. Ism. lapsz. 345 p.

Nemzetgazdasági elszámolások, 1958–1968.

I 38 B 144/1958–1968/

20 Jahre DDR. Bilanz einer erfolgreichen Entwicklung. Berlin. 1969. Abteilung Propaganda beim ZK der SFD in Zusammenarbeit mit der Staatlichen Zentralverwaltung für Statistik. 16 t.

A Német Demokratikus Köztársaság 20 éve. Egy eredményes fejlődés mérlege.

I 4 A 7

DEMOGRÁFIA – EGÉSZSÉGÜGY – KULTURSTATISZTIKA

ACSADI GY. – KLINGER A. – SZABADY E.: Családtervezés Magyarországon. Az 1966. évi termékenységi és családtervezési vizsgálat (TCS) fontosabb adatai. Bp. 1970. Stat. Kiadó soksz. 204 p.

(Központi Statisztikai Hivatal Népeségstudományi Kutató Intézet Közleményei 27. 1970/1.)

I 1 B 610/27

BARTHA B.: Az 1970. évi népszámlálás területi előkészítésének és adatai feldolgozásának legfőbb elvei. Bp. 1969. Soksz. 13 lev.

(Településdemográfiai Ulésszak, Szombathely. 1969. június 10–12.)

383788

BENE L.: A településdemográfia munkaköre és feladatai. Bp. 1969. Soksz. 1 lev.

(Településdemográfiai Ulésszak, Szombathely. 1969. június 10–12.)

383785

BERICHT über das Gesundheitswesen in Österreich im Jahre 1957–1961, 1963–1968. Hrsg. von Bundesministerium für Soziale Verwaltung in Zusammenarbeit mit dem Österreichischen Statistischen Zentralamt. Wien. 1958–1969. Ueberreuter. 11 db.

Jelentés Ausztria közegészségügyéről, 1957–1968.

I 2 B 179/1957–1968
1957–1963: I 2 C 112

BEVOLKERUNGSSTRUKTUR und Wirtschaftskraft der Bundesländer 1962–1979. Hrsg. Statistisches Bundesamt. Wiesbaden. Stuttgart–Mainz. 1962–1970. Kohlhammer. 8 db.

A Német Szövetségi Köztársaság népességének struktúrája és gazdasági ereje, 1962–1969.

I 4 B 82/1962–1969

BOGUE, D. J.: Principles of demography, New York etc. 1969. Wiley. XIII, 917 p.

A demográfia alapjai.

22491

CENSUS of population of Ireland 1966. Vol. 6. Housing and Households. Compil. by the Central Statistics Office. Dublin. 1969. Stationery Office. XVII, 153 p.

Irország népszámlálása, 1966. 6. köt. Lakások és háztartások.

I 36 B 132/1966/6

CENTRO Latinoamericano de Demografía CELADE. Origen, organización, objetivos. Santiago. 1968. Soksz. 10 p.

CELADE. A Latin-amerikai Demográfiai Központ létrejötte, szervezete, célkitűzései.

18390

The **ECONOMICS** of education in the USSR (Aktual'nue voproszú ékonomiki narodnogo obrazovaniya.) Ed. and transl. by H. J. Noah. New York–Washington–London. 1969. Praeger. XXII, 227 p.

A Szovjetunió oktatásgazdaságtana.

22584

Az 1970. évi népszámlálás előzetes eredményei (járásonként, városokként). Bp. 1970. Stat. Kiadó soksz. 20 lev.

I 1 B 925/B.

FERTILITY for birth cohorts of Swedish women, 1870–1940. – Fruktksamhet för kvinnliga födelsekohorter 1870–1940. Stockholm. 1969. Statistik Centralbyran. 39 lev.

A svéd nők termékenysége születési kohorszok szerint, 1870–1940.

I 41 B 52/1969/9

FORISZ M.: Szombathely közepváros főbb településdemográfiai jellemzői. Bp. 1969. Soksz. 24 lev. (Településdemográfiai Ulésszak. Szombathely. 1969. június 10–12.)

383787

HANDBUCH der Internationalen Klassifikation der Krankheiten. Verletzungen und Todesursachen (ICD) 1968. 8. Rev. Bd. 1. Systematisches Verzeichnis. Hrsg.: Statistisches Bundesamt. Wiesbaden. Stuttgart–Mainz. 1969. Kohlhammer. 703 p.

A betegségek, sérülések és halálok nemzetközi osztályozásának kézikönyve, 1968.

22678

ISTRUZIONI per la rilevazione statistica del movimento della popolazione. Roma. 1969. Ist. Centr. di Statist. 42 p., 14 t.

Utasítás a népmozgalmi statisztika feldolgozásához.

22776

KHALATBARI, P.: Überbevölkerung in den Entwicklungsländern. Ein Beitrag zur marxistischen Bevölkerungstheorie. Berlin. 1968. Akad. Verl. 288 p.

Túlnépesedési problémák a fejlődő országokban. Adalék a marxista népesedélmélethez.

18346

KOVÁCS T.: A statisztikai település- és városfoglalom. Bp. 1969. Soksz. 25 lev.

(Településdemográfiai Ulésszak, Szombathely. 1969. június 10–12.)

383772

MANGALAM, J. J.: Human migration. A guide to migration literature in English, 1955-1962. With the assist. of C. Morgan. Lexington, 1968. Univ. of Kentucky Press, 194 p.

Emberi migráció. Útmutató az angol nyelvű vándorlási irodalomhoz, 1955-1962.

22568

MEDGYES, L.: A városközpont és a peremkerületek fejlődésének néhány kérdése Szombathelyen. Bp. 1969. Soksz. 10 lev.

(Településtudományi Ülésszak, Szombathely, 1969. június 10-12.)

383784

NASZELENIETO na NR Bólgarija za perioda 1969-1990 g. Szofija, 1969. Dórzsavno Upravljenje za Informacija pri Miniszterszkij Szóvet. 23 p., 3 t.

Bulgária népessége 1969-1990 időszakában.

I 45 B 76/1969-1990

NATÜRLICHE Bevölkerungsbewegung 1967. Hrsg. Statistisches Bundesamt. Wiesbaden. Stuttgart-Mainz 1969. Kohlhammer 107 p.

A Német Szövetségi Köztársaság természetes népmozgalma, 1967.

I 4 B 85/1967

NOVAK F.: Die Epidemie der Aborte. Bp. 1969. IPPF. Soksz. 8 lev.

Az abortusz „járvány”.

22714

NOVAK Z.: Az aprófalvas településhálózat demográfiai jelenségei. Bp. 1969. Soksz. 18 lev.

(Településtudományi Ülésszak, Szombathely, 1969. június 10-12.)

383786

ORLICSEK J.: A bel- és külterületek elhatárolásának kérdései. Bp. 1969. Soksz. 11 lev.

(Településtudományi Ülésszak, Szombathely, 1969. június 10-12.)

383770

POPULATION and society. A textbook of readings. Ed. by Ch. B. Nam. Boston etc. 1968. 708 p.

Népesség és társadalom.

22576

PROGRAMMES of analysis of mortality trends and levels. Report of a joint United Nations/WHO Meeting. Geneva, 1970. WHO 36 p.

A halandósági trendek és színvonal elemzése.

22761

SCHÜLER, J.: Ökonomische Aspekte der Volkspensionierung in Schweden. Tübingen, 1970. Mohr. X, 185 p.

A lakosság nyugdíjazásának gazdasági vonatkozásai.

22521

SIMON, J. L.: Basic research methods of social science. The art of empirical investigation. New York, 1969. Random House. XIV, 525 p.

A társadalomtudományi kutatások módszerei.

22575

STATISTICA della produzione libraria italiana 1967 Roma, 1969. Ist. Centrale di Statistica. 19 p.

Az olasz könyvtermelés statisztikája 1967.

I 32 B 108/S/1969/5

STATISTICS of education 1968. Vol. 5. Finance and awards. Ed. by the Department of Education and Science. London, 1969. H.M.S.O. XIX, 56 p.

Anglia oktatásügyi statisztikája, 1968. 5. köt. Pénzügyek és jutalmak.

I 36 B 110/1968/5

STATISZTIKAI tájékoztató az óvodai, alsó- és középfokú oktatási intézmények pedagógusainak lakásvizonyairól, 1969. szeptember 10. Bp. 1969. Művelődésügyi Minisztérium Statisztikai Osztály. 37 p.

I 1 B 918/1969

THONSTAD, T.: Education and manpower, Theoretical models and empirical applications. Edinburgh-London, 1969. Oliver - Boyd. XIV, 162 p., 2 t.

Oktatás és munkaerő. Elméleti modellek és empirikus alkalmazásuk.

21453

TURANYI J.: A községi települések funkcionális típusai és szerepkörük Vas megye településhálózatában. Bp. 1969. Soksz. 23 lev.

(Településtudományi Ülésszak, Szombathely, 1969. július 10-12.)

383771

ZENSCSINŰ v SZSZSZR. 1968. Sztatisticheskije materialü. Moszkva, 1969. Izdat. „Szatiztika”. 16 p.

Nők a Szovjetunióban, Statisztikai adatok.

I 42 C 365/1969

A STATISZTIKA EGYÉB TERÜLETEI

Az ALLÓESZKÖZ-ALLOMÁNY újraértékelése a mezőgazdaságban, 1968. január 1. Kiad. a KSH. Bp. 1970. Stat. Kiadó soksz. 126 p.

(Statisztikai időszaki közlemények 1970/5. 165. köt.)

I 1 B 113/165

ANNUAL report on the consumer price index 1968. Tokyo, 1969. Bureau of Statistics. 170 p.

Évi jelentés a japán fogyasztói árindekről, 1968.

I 51 C 59/1968

ANNUAL report on the Labour Force Survey. Annual report of 1968. Tokyo, 1969. Bureau of Statistics. 186 p.

Évi jelentés a japán munkaerő-felvételről, 1968.

I 51 C 49/1968

ANNUAL report on tobacco statistics 1968. Washington, 1969. Consumer and Marketing Service. 55 p.

Az Egyesült Államok dohánystatisztikája, 1968.

I 72 B 167/435

BELKERESKEDELEM. 1969. IV. negyedév. Kiad. a KSH. Bp. 1970. Stat. Kiadó soksz. 71 p.

(Statisztikai időszaki közlemények 1970/7. 167. köt.)

I 1 113 B 167

BERNTSON, B. L. - GOOLSBY, O. H. - NOHRE, C. O.: The European Community's common agricultural policy. Implications for U. S. trade. Washington, 1969. Govt. Print. Off. V, 105 p.

Az Európai Közösség közös agrárpolitikájának hatása az USA külkereskedelmére.

I 72 C 406

BERUHÁZÁSOK értékelése. Ford. Szalai S. Bp. 1969. Kossuth Kiadó soksz. 133 p.

22672

BUDAPESTI Közlekedési Vállalat, Statisztikai évkönyv, 1967-1968 év. Budapest 1968-1969. BKV. soksz.

I 1 B 166/1977-1968

Le CHOMAGE des jeunes. Bruxelles, 1968. ONEM. 11 p., 41 t.

A belga fiatalok munkanélkülisége.

18415

DAIRY market statistics 1968. Annual summary of market statistics. Washington, 1969. Consumer and Marketing Service. V, 19. p.

Az Egyesült Államok tejpiaci statisztikája, 1968.

I 72 B 167/434

DEM'JANENKO, V. N.: Ékonomszeszkaja éffektivnoszt' i organizacija proizvodstva prodovol'sztvija v SzSA. Moszkva, 1968. Izdat. Moszkovszkogo Univ. 178 p.

Az élelmiszer-termelés gazdasági hatékonysága és szervezése az Egyesült Államokban.

18376

EKONOMIKA truda. Red. K. Sz. Remizov. Moszkva, 1967. Izdat. Moszkovszkogo Univ. 81. p.

Munkagazdaságtan.

18380

ELFORSÖRJNINGEN 1968. - Electric energy statistics. Stockholm, 1969. Statistisk Centralbyran. 34 p.

Svédország villamosenergia-statisztikája 1968.

I 41 B 49/1979/56

ENYEDI Gy.-né: A gazdasági szabályozók területi orientálásának néhány kérdése és a gazdálkodás fontosabb mutatói a mezőgazdasági nagyüzemekben. Bp. 1969. soksz. 81 p.

383716

- FAMILY** saving survey 1962–1968. Tokyo. 1962–1969. Bureau of Statistics. 7 db.
A családi megtakarítások felvétele Japánban, 1962–1968.
I 51 C 40/1962–1968.
- FAO rice report 1969. Roma. 1969. FAO. 37p.
FAO-jelentés rizshelyzetről.
I 32 B 191/1969.
- FARM** incomes in England and Wales, 1967. (Including a comparison with 1966.). A report based on the Farm Management Survey. Ed. by the Ministry of Agriculture, Fisheries and Food. London. 1969. H. M. S. O. 106 p.
Farm jövedelmek Angliában és Walesben, 1967.
I 36 B 98/1967.
- FELS, R.** – **HINSHAW, C. E.**: Forecasting and recognizing business cycle turning points. New York. 1968. NBER, XVII, 131 p.
Az üzleti ciklus fordulópontjainak előrejelzése és felismerése.
18371
- GEORGE, K. D.**: Productivity and capital expenditure in retailing. Collab. with P. V. Hills. Cambridge. 1968. Univ. Press. 86, 4 p., 4 t.
Termelékenység és tőkefelhasználás a kiskereskedelemben.
18344
- A **GÉPIPAR** termékszerkezetének nemzetközi összehasonlítása. Kiad. a KSH. Bp. 1970. Stat. Kiadó soksz. 87 p.
(Statistikai időszaki közlemények 1970/6. 166. köt.)
I 1 113 B/166.
- GOLL, G.**: Bilanzen, Kosten und Gewinne kapitalistischer Betriebe. Methodische Anleitung für Analysen und Vergleiche. Berlin. 1969. Verl. Die Wirtschaft. 120 p., 1 t.
A tőkés üzemek mérlegei, költségei és nyeresége.
22649
- HOLIDAYS** with pay. Geneva. 1970. ILO. 68 p.
Fizetett szabadság.
22702
- IL'ICSEV, A. K.**: Ékonomika szocialiszticeszkogo szel' szkogo hozjajsztva. Metodicseszkie ukazanija. Moszkva. 1967. Izdat. Moszkovszkogo Univ. 39 p.
A szocialista mezőgazdaság üzemtana.
18382
- INDEX** der Grundstoffpreise, 1958–1968. Hrsg.: Statistisches Bundesamt. Wiesbaden. Stuttgart-Mainz 1960–1970. Kohlhammer. 12 db.
1960-ban egy évközből füzet is megjelent.
Címváltozás: 1977-ig: Preise und Preisindex ausgewählter Grundstoffe.
Az alapanyagárak indexe 1958–1968.
I 4 B 58/1958–1968.
- INDICES** of external trade. Calendar years 1966 and 1967. Kingston. 1968. Department of Statistics. 15 p.
Jamaika külkereskedelmének mutatói, 1966 és 1967.
I 87 B 8/1966–1967.
- INDUSTRIAL** society. Social sciences in management. Ed. by D. Pym. Harmondsworth. 1968. Penguin Books. 462 p.
Ipari társadalom, Társadalomtudományok a vezetésben.
22620
- INTERNATIONAL** trade. Selected readings. Ed. by J. Bhagwati. Harmondsworth. 1969. Penguin Books. 414 p.
Nemzetközi kereskedelem. Válogatott tanulmányok.
22548
- Az **IPAR** rendelésállománya 1970. év elején. Kiad. a KSH. Bp. 1970. Stat. Kiadó soksz. 83 p.
(Statistikai időszaki közlemények 1970/9. 169. köt.)
I 1 B 113/169.
- IPARI** adatok 1969. IV. negyedév. Kiad. a KSH. Bp. 1970. Stat. Kiadó soksz. 169 p.
(Statistikai időszaki közlemények 1970/4. 164. köt.)
I 1 B 113/164
- KISKERESKEDELMI** árindexek. 1969. december. Bp. 1970. Stat. Kiadó soksz. 38 p.
I 1 B 705/45
- A **MÁGYAR** ipar 25 éve. Bp. 1970. KSH. 48 p.
I 1 C 215
- MAGYARORSZÁG** idegenforgalmi szálláshelyei 1969. június 30-án. Kiad. a KSH. Bp. 1970. Stat. Kiadó soksz. 113 p.
(Statistikai időszaki közlemények 1970/8. 168. köt.)
I 1 B 113/168.
- MARKETS** and marketing in developing economies. Ed. by R. Moyer, S. C. Hollander. Homewood, Ill. – Nobleton, Ontario. 1968. Irwin – Irwin-Dorsey. XIII, 264 p.
Piacok és marketing a fejlődő gazdaságokban.
22708
- MATERIAL-** und Wareneingang in der Industrie, 1967. Vorbericht. Hrsg.: Statistisches Bundesamt. Wiesbaden. Stuttgart-Mainz, 1969. Kohlhammer, 172 p.
Anyag- és árubeérkezés a Német Szövetségi Köztársaság iparában, 1967.
I 4 B 92/15
- NAHAI, L.**: The mineral industry of the Federal Republic of Germany. Ed. by the United States Department of the Interior, Bureau of Mines. Washington. 1968. Govt. Print. Off. 33 p.
A Német Szövetségi Köztársaság ásványipara.
I 72 C 405
- ONKOLTSEGCSOKKENTÉS.** Szerk. az MTA. Ipargazdaságtani Kutatócsoportja. Bp. 1960. Kossuth Kiadó soksz. 166 p.
21430
- POLOVENKO, Sz. I.**: Organizacija i planirovanie szocialiszticeszkih szel'szkohozjajsztvennih predprijatij. Metodicseszkie ukazanija. Izd. 2. Moszkva. 1968. Izdat. Moszkovszkogo Univ. 25 p.
A szocialista mezőgazdasági üzemek szervezése és tervezése. Módszertani útmutató.
18379
- POULTRY** market statistics 1968. Annual summary. Washington. 1969. Consumer and Marketing Service. 56 p.
Az Egyesült Államok baromfiipiaci statisztikája, 1968.
I 72 B 167/433
- PROFILES** of manufacturing establishments. Vol. 1–2. New York. 1967–1968. U. N. 2 db.
A gyáripari vállalatok profilja.
21548
- PROJECTIONS** of supply and demand for selected agricultural products in Central America, through 1980. Washington. 1969. Soksz. XXI, 261 p.
Egyes agrártermékek keresletének és kínálatának előrejelzése Közép-Amerikában, 1980-ig.
22682
- PRONTURAI**o economico del turista. Spesa giornaliera del viaggiatore in 43 paesi. – Dépense journalière du voyageur en 43 pays. – Traveller's daily expense in 43 countries. 1969. Firenze. 1969. Centro per la Statistica Aziendale. 36 p.
Az utazók napi kiadásai 43 országban.
I 32 C 196/1969.
- REPORT** on output, expenses and income of agriculture in European countries. Detailed review, 1957–1959 to 1963–1965. Prep. by the Economic Commission for Europe. New York. 1969. U. N. 99–326 p.
Jelentés az európai országok mezőgazdaságának termeléséről, kiadásairól és jövedelméről.
I 31 B 144/6
- RICHTER, G.**: Arbeitsproduktivität, Gewinn, Nationaleinkommen. Zur Ökonomik der komplexen sozialistischen Rationalisierung. Berlin. 1969. Dietz. 203 p.
Munkatermelékenység, nyereség, nemzeti jövedelem.
22630
- SEIFERT, E.** – **POHL, H.** – **MAIER, K.**: Gewinn in der volkseigenen Industrie. Mitarb.: H. Behrens, S. Wein etc. Berlin 1968. Die Wirtschaft. 251 p.
Nyereség az államosított iparban.
21486

STATISTISCHER Bericht über die Milch- und Molke-reiwirtschaft in der Bundesrepublik Deutschland und den EWG-Mitgliedstaaten. Langfristige Entwicklungsreihen bis 1968. Hrsg. vom Bundesministerium für Ernährung, Landwirtschaft und Forsten. Bonn. 1969. Landwirtschaftsverlag GmbH. 87 p.

Statisztikai jelentés a Német Szövetségi Köztársaság és az Európai Gazdasági Közösség tagországainak tejjgazdaságáról.

I 4 B 106/1968

STATISTISCHES Handbuch für den Maschinenbau 1965, 1967–1969. Hrsg. vom Verein Deutscher Maschinenbau-Anstalten e. V. VDMA. Frankfurt/M-Niederrad 1965–1969. Maschinenbau-Verlag GmbH. 4 db.

A Német Szövetségi Köztársaság gépiparának statisztikai évkönyve, 1965, 1967–1969.

I 4 D 4/1965–1969.

SUSZTER, A. I.: Faktor vremeni v ocenke ékonomiczeszkoj éffektivnoszti kapital'nüh vlozsenij. Moszkva. 1969. Izdat. Nauka. 242 p.

Az időtényező a beruházások gazdasági hatékonyságának értékelésében.

22495

TERMELESIRANYITAS. Összeáll.: az MTA Ipargazdaságtani Kutatócsoportja. Szerk. Román Z. Bp. 1969. Kossuth Kiadó soksz. 98 p.

284940

TRENDS in industrial and commercial statistics. Fourth quarter of the year 1969 (1348). Series 48. 58. S. I. Second series. Tehran. 1969. Bureau of Statistics. 72 p.

Irán ipari és kereskedelmi statisztikájának trendjei.

I 56 B 4/6

VERDIENSTE und Löhne im Ausland. 2. Tariflöhne und Lohnindizes. 1969. Hrsg. Statistisches Bundesamt. Wiesbaden. Stuttgart–Mainz. 1970. Kohlhammer. 50 p.

Keresetek és munkabérek külföldön, 1969.

I 4 B 64/1969

VILENSZKIJ, M. A.: Po leninszkomu puti szplosnoj élektifikacii. Moszkva. 1969. Izdat. Nauka. 373 p.

A teljes villamosítás lenini útja.

22498

WORLD trade annual 1968. Prep. by the Statistical Office of the United Nations. Vol. 1–4. New York. 1969. Walker and Co. 4 db.

Az ENSZ világkereskedelmi évkönyve, 1968.

I 72 B 294

ZWICKER, E.: Munkaerő kiválasztás és munkaszervezés az elektronikus adatfeldolgozásban. (Personnelle Organisation in der elektronischen Datenverarbeitung. Ford. Rákos L. Szerk. Konród S.) Bp. 1969. Stat. Kiadó soksz. 114 p.

284953